

PLAN- EN PROCES-EVALUATIE
HERSTELGERICHTE
DETENTIE PI NIEUWEGEIN

- eindrapport -

Drs. M. Jansen
Drs. S. Hissel
Drs. G. Homburg

Amsterdam, 26 juni 2008
Regioplan publicatienummer: 1666

Regioplan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: 020 - 5315315
Fax : 020 - 6265199

Onderzoek, uitgevoerd door Regioplan
Beleidsonderzoek in opdracht van het
Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum van het
ministerie van Justitie.

VOORWOORD

Eind 2003 nam een medewerker van de PI Utrecht, locatie Nieuwegein, het initiatief om in de penitentiaire inrichting van Nieuwegein te gaan experimenteren met herstelgerichte activiteiten. Het doel van het project is om gedetineerden via mechanismen als bewustwording en morele reflectie te laten komen tot herstel van de relatie met zichzelf, de samenleving en (indien aan de orde) het slachtoffer.

Eind 2007 is RegioPlan in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie gestart met een plan- en procesevaluatie van dit project. Het onderzoek is inmiddels afgerond en schetst een actueel beeld van de stand van zaken met betrekking tot de opzet van het project en de uitvoering in de praktijk. Analyses van beleidsstukken, (project)registraties en gesprekken met externe deskundigen, directieleden, projectmedewerkers, inrichtingswerkers en gedetineerden zelf, hebben ons een helder beeld gegeven van de stand van zaken en de ervaringen met het project. We willen iedereen die een bijdrage heeft geleverd aan het onderzoek, hartelijk danken voor hun medewerking.

Het onderzoek is begeleid door een commissie, bestaande uit:

Mevrouw dr. K. Wittebrood (voorzitter)	Sociaal en Cultureel Planbureau
De heer drs. M. Kruissink	Ministerie van Justitie, WODC
De heer mr. A. Doeser	Ministerie van Justitie, DSP
Mevrouw drs. T. Oudenaarden	Ministerie van Justitie, DJI

Graag willen wij de leden van de begeleidingscommissie bedanken voor de constructieve manier waarop zij de begeleiding ter hand hebben genomen. Zij hebben een wezenlijke bijdrage geleverd aan het eindresultaat, uiteraard zonder dat zij er verantwoordelijkheid voor dragen. Wij hebben de samenwerking als erg prettig ervaren.

Het onderzoek is uitgevoerd door Mariëlle Jansen en Sanne Hissel.

Amsterdam, juni 2008
Ger Homburg, projectleider

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	I
Summary	V
1 Inleiding	1
1.1 Aanleiding	1
1.2 Doel en opzet onderzoek	1
1.3 Leeswijzer	4
2 Achtergronden herstelrecht	7
2.1 Inleiding	7
2.2 Herstelrecht	7
2.3 Herstelbemiddeling	8
2.4 Herstelgerichte detentie	10
3 Opzet van het project in Nieuwegein	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Inhoudelijke en organisatorische opzet project	18
3.3 Theoretische uitgangspunten en praktijkervaringen	23
3.4 Conclusie	30
4 Uitvoering van het project in Nieuwegein	33
4.1 Inleiding	33
4.2 Uitgevoerde activiteiten	34
4.3 Trajecten	34
4.4 Kenmerken deelnemers	37
4.5 Uitvoering versus plan	41
4.6 Ervaringen betrokkenen	43
4.7 Indicaties voor geschiktheid deelname	54
4.8 Kosten	55
4.9 Conclusie	56
5 Perspectief	59
5.1 Inleiding	59
5.2 Ervaringen in het buitenland	59
5.3 Herstelrecht binnen en buiten de muren van de gevangenis	60
5.4 Aansluiting bij bestaande praktijk	60
5.5 Toegevoegde waarde	60
5.6 Voorwaarden en omstandigheden	62
5.7 Conclusie	63
6 Conclusie	65
6.1 Inleiding	65
6.2 Principes en uitgangspunten (planevaluatie)	65
6.3 Ervaringen met het project in de praktijk (procesevaluatie)	66
6.4 Perspectief	67

Literatuur	69
Bijlagen	73
Bijlage 1 Overzicht gesprekspartners	75
Bijlage 2 Elementen van een herstelgericht detentieregime	77
Bijlage 3 Activiteiten PI Nieuwegein	79
Bijlage 4 Leden begeleidingscommissie.....	81

SAMENVATTING

Aanleiding

Sinds enkele jaren wordt in Nederland op bescheiden basis geëxperimenteerd met herstelgerichte activiteiten in de penitentiaire context. Na positieve ervaringen in de justitiële jeugdinrichting Eikenstein¹ werd in oktober 2003 het initiatief genomen om ook in de penitentiaire inrichting Nieuwegein te gaan experimenteren met herstelgerichte activiteiten. Eind 2007 is in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie gestart met een plan- en procesevaluatie van het project. Het onderzoek had tot doel de opzet en uitvoering van het project in kaart te brengen en de mogelijkheden voor bredere inzetbaarheid van het project te verkennen.

De volgende drie onderzoeksvragen stonden in het onderzoek centraal:

- *Op welke principes en ervaringen is het project herstelgerichte detentie gebaseerd? (planevaluatie)*
- *Wat zijn de praktijkervaringen met het project herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein? (procesevaluatie)*
- *Is het zinvol om herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden op landelijke schaal in te voeren? Zo ja, op welke wijze en voor welke categorieën gedetineerden? (perspectief)*

Methode

Om deze vragen te beantwoorden zijn verschillende vormen van dataverzameling toegepast. Er is een literatuurstudie gedaan en er zijn gesprekken gevoerd met diverse professioneel betrokkenen en gedetineerden. Daarnaast is de projectregistratie bestudeerd en geanalyseerd en zijn casusbeschrijvingen gemaakt van individuele trajecten. Om een beeld te krijgen van de positie van het project in de landelijke detentiecontext en om inzicht te krijgen in de voorwaarden voor landelijke uitrol van het project, is gesproken met vertegenwoordigers van enkele andere pi's in Nederland. De resultaten van het onderzoek zijn tot slot besproken met twee materiedeskundigen van de Erasmus Universiteit van Rotterdam en de Universiteit van Tilburg.

Resultaten

Planevaluatie

Het project herstelgerichte detentie is gebaseerd op de praktijk van herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden in de pi's in België en het door de Nederlandse jurist Blad geschetste ideaaltypische model van een herstelgericht detentieregime. De organisatie en coördinatie van het project

---

¹ In juli 2007 is het programma herstelopvoeding geëvalueerd door de vakgroep ontwikkelingspsychologie van de Universiteit Utrecht.

zijn in handen van de herstelconsulent. Daarnaast zijn verschillende interne afdelingen en externe organisaties bij het project betrokken.

Projectplan niet volledig uitgewerkt In 2005 is een projectplan opgesteld, waarin richting wordt gegeven aan de opzet van het project en de activiteiten die moeten worden uitgevoerd. Hierin is een driedeling gemaakt naar activiteiten gericht op de gedetineerde, het personeel en de samenleving. Later is dit uitgewerkt in een set van specifieke activiteiten. Deze activiteiten dekken echter nog niet alle voornemens in het projectplan. Activiteiten die tot doel hebben de detentiecultuur te veranderen (zoals scholing en voorlichting van personeel), zijn nog niet uitgewerkt. Ook voor activiteiten gericht op de samenleving zijn nog geen concrete plannen.

Opzet nog niet voldoende onderbouwd In het project wordt gebruikgemaakt van activiteiten en interventies gericht op bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid, die moeten leiden tot gedragsverandering. Dit mechanisme is in vier van de interventies terug te vinden. Bij de overige interventies (bijvoorbeeld boefjesdagen en vader-kinddagen) is dit in mindere mate of niet het geval. Met herstelbemiddeling en groepsprogramma's gericht op bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid is in binnen- en buitenland al veel ervaring opgedaan, maar voor activiteiten als boefjesdagen en vader-kinddagen geldt dit in veel mindere mate. De onderbouwing van het project dient in de toekomst daarom meer aandacht te krijgen.

Procesevaluatie

Uitvoering nog niet conform plan Het project wordt nog niet uitgevoerd zoals oorspronkelijk beoogd: van de twaalf voorgenomen activiteiten zijn er zes inmiddels in uitvoering. Met enkele van de overige activiteiten wordt op korte termijn gestart en van een deel van de activiteiten is nog niet bekend wanneer ze van start gaan. De geplande en inmiddels uitgevoerde activiteiten zijn nog met name gericht op de gedetineerde zelf. Van activiteiten gericht op de samenleving (onder meer van belang voor het maatschappelijke draagvlak) is nog nauwelijks sprake. Dit geldt eveneens voor activiteiten voor het instellingspersoneel: deze worden nog niet georganiseerd en staan voor de kortere termijn ook nog niet in de planning. Dergelijke activiteiten zijn voor het veranderen van de detentiecultuur echter wel van belang.

Ervaringen betrokkenen positief Vanaf 2006 hebben 79 gedetineerden aan het project deelgenomen, van wie veertien gedetineerden zijn uitgevallen. Deelnemers blijken vaker dan gemiddeld gedetineerd vanwege een geweldsdelict. De deelnemers zijn positief over het project. De gedetineerden zien echter geen verandering van het detentieklimaat: het is voor hen niet gemakkelijker geworden over het delict te spreken (een van de doelstellingen van het project). Er zijn geen indicaties dat het project voor de ene gedetineerde beter zou werken dan voor de andere. Ook de meeste professioneel betrokkenen zijn positief over (de uitgangspunten van) het project, maar zien evenals de gedetineerden geen positief effect op de detentiecultuur. Penitentiaire inrichtingswerkers (piw'ers)

zijn over het algemeen wat sceptischer dan het overige personeel en vaak slecht bekend met het project.

- Organisatie kan beter Over de organisatie van het project zijn de beroepsmatig betrokkenen kritischer. Er zou te weinig capaciteit zijn en het onderbrengen van de herstelconsulent bij de humanistische geestelijke verzorging zou volgens sommigen niet voor de hand liggen in verband met (de afwezigheid van) sturingsmogelijkheden vanuit de directie. Ook wordt de afwezigheid van formele samenwerkingsafspraken met externe partijen door een aantal gesprekspartners onwenselijk gevonden.
- Project heeft meerwaarde *Toekomstperspectief* De eerste inzichten met betrekking tot het project in Nieuwegein zijn bemoedigend. Zowel in de literatuur als de praktijk zijn aanknopingspunten gevonden dat herstelgericht werken een meerwaarde heeft boven het traditionele detentieregime. Dit geldt met name voor activiteiten die via mechanismen zoals bewustwording en morele reflectie moeten aanzetten tot gedragsverandering. Of het project ook daadwerkelijk effectief is, kan met dit onderzoek niet worden aangetoond. In zijn algemeenheid geldt dat er nog weinig ervaring is met (effecten van) herstelgericht werken.
- Te vroeg voor landelijke uitrol Het is op het moment nog te vroeg om het project uit te rollen over de andere pi's in Nederland: het project is nog niet volledig uitontwikkeld. Feitelijk is nog sprake van een pre-pilot. Dit komt onder meer tot uitdrukking in het feit dat nog niet alle elementen van het oorspronkelijke projectplan in de uitvoering van het project worden teruggevonden.
- Voorwaarden Voordat landelijke uitrol aan de orde is, moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan. Zo dient in de toekomst meer evenwicht en samenhang te komen in het aanbod van activiteiten, waarin ook activiteiten worden opgenomen ten behoeve van de samenleving en het personeel. Met name het laatste is van groot belang voor de verandering van de detentiecultuur en het creëren van een breed draagvlak. Ook moet worden geïnvesteerd in de uitvoeringscapaciteit en het formaliseren van afspraken met externe organisaties, waarvan het project erg afhankelijk is. Voor wat betreft de setting is het wenselijk na te gaan of een huis van bewaring de meest geschikte plaats is voor een dergelijk project. Tot slot dient te worden nagegaan in hoeverre kan worden aangesloten bij bestaand beleid en in het bijzonder het project terugdringen recidive, dat vanaf dit jaar in alle gevangenissen in heel Nederland van kracht is.

SUMMARY

Introduction

Since a number of years, restorative activities are experimented with on a modest scale in the penitentiary context in the Netherlands. After positive experiences in the juvenile penitentiary Eikenstein¹, in October 2003, the initiative was taken to start experimenting with restorative activities in the penitentiary institution (PI) Nieuwegein as well. At the end of 2007, a plan and process evaluation of the project was initiated by order of the WODC (Scientific Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice). The aim of the evaluation was to map the set-up and realisation of the project and to explore the possibilities for general usability of the project.

The following three research questions are central to this study:

- *On what principles and experiences is the project 'restorative detention' based? (plan evaluation)*
- *What are the practical experiences with the restorative detention project of PI Nieuwegein? (process evaluation)*
- *Is it advisable to introduce restorative detention for adult prisoners nationwide? If so, in what way and for which categories of prisoners? (perspective)*

Method

In order to provide answers to these questions, various forms of data collection have been used. A literature study has been undertaken and conversations have been held with various professionals involved and with prisoners. In addition, the project registration has been studied and analysed and case descriptions have been made of individual trajectories. In order to determine the position of the project in the national detention context and in order to gain insight into the conditions of a nationwide implementation of the project, conversations have been held with representatives of a number of other PIs in the Netherlands. In conclusion, the results of the study have been discussed with two subject experts of the Erasmus University of Rotterdam and the University of Tilburg.

Results

Plan evaluation

The restorative detention project is based on the practice of restorative detention for adult prisoners in PIs in Belgium and on the ideal-typical model of a restorative detention regime as sketched by the Dutch jurist Blad. The organisation and coordination of the project is being conducted by the

---

¹ In July 2007, the programme Restorative Education has been evaluated by the Developmental Psychology Department of the University of Utrecht.

restorative justice counsellor. In addition, various internal departments and external organisations are involved in the project.

Project plan not fully developed	<p>In 2005, a project plan has been drawn up, in which the direction of the set-up and the activities that are to be carried out are indicated.</p> <p>In the project plan three categories of activities are distinguished: activities aimed at prisoners, activities aimed at prison staff and activities aimed at society. Subsequently, a set of specific activities has been developed. However, these activities do not fully cover all the intentions of the project plan. Activities aimed at changing detention culture (such as education and informing prison staff), have not been developed yet. No concrete plans have been made either with regard to activities aimed at society.</p>
Set-up lacks solid basis	<p>In the project, activities are carried out that are aimed at awareness and taking responsibility, which should lead to changing behaviour patterns. This mechanism can be found in four of the interventions. However, with regard to the other interventions (for example primary school visits to prison and father-child days), this is not the case or only to a lesser extent. Both in the Netherlands and abroad, a lot of experience has been gained with restorative mediation and group programmes aimed at awareness and taking responsibility, however, this applies to a much lesser degree to activities such as primary school visits to prison and father-child days. Therefore the foundation of the project deserves more attention in the future.</p>
Realisation not yet according to plan	<p><i>Process evaluation</i></p> <p>The project is not yet carried out as originally intended: meanwhile six out of twelve intended activities have been started. A number of other activities will be initiated in the short term, however, with regard to part of the remaining activities it is not yet clear when they will start. The planned activities that have already started are mainly aimed at prisoners themselves. Hardly any activities have been organised which are aimed at society (and are important to help create a social basis). The same goes for activities aimed at prison staff: they are not yet organised and there are no short-term plans for these activities either. However, these activities are important for changing the detention culture.</p>
Experiences parties involved are positive	<p>As from 2006, 79 prisoners have participated in the project, fourteen of whom have dropped out. It turns out that participants are more than averagely detained because of violent crimes. The participants are positive about the project. However, the prisoners do not experience a change in the detention climate: it has not become easier for them to talk about the crime (which is one of the objectives of the project). There are no indications that the project works better for some prisoners than for others. Most of the professionals involved are also positive about (the basic principles of) the project, but like the prisoners, they do not see a positive effect on the detention culture. In general, prison workers are more sceptical than other employees and often they are not very familiar with the project.</p>

Organisational aspects of improvement   The professionals involved adopt a more critical attitude towards the organisation of the project. They claim the capacity of the project is insufficient. In addition, they say that it is not logical that the function of restorative justice counsellor is organised under humanistic mental care because this means that the management has no governance options with regard to this function. A number of conversation partners also indicate that it is inconvenient that there are no formal cooperation agreements with external parties.

Future

Project has surplus-value   The first insights concerning the project in Nieuwegein are encouraging. Both in the literature and in practice leads have been found which indicate that restorative detention programmes have a surplus-value compared to the traditional detention regime. This applies especially to activities that are aimed at changing behaviour patterns by means of mechanisms such as awareness and moral reflection. Whether the project is actually effective, cannot be proved with this study. Broadly speaking, only little experience has been gained with (the effects of) restorative detention programmes.

Too early for nationwide implementation   At the moment it is still too early to implement the project in other PIs in the Netherlands: the project is not completely developed yet. Actually, it is still in a pre-pilot phase. This becomes clear from the fact that not every element of the original project plan can be found back in the realisation of the project.

Conditions   Before the project can be implemented nationwide, a number of conditions must be met. The offer of activities should be more balanced and more coherent in future, and new activities should be introduced on behalf of society and prison staff. Especially the latter is of high importance with regard to changing the detention culture and in order to create a broad social basis. Investments should also be made with regard to personnel capacity and the formalisation of agreements with external organisations, on which the project depends to a large extent. With regard to the setting it is advisable to consider whether a custody centre is the most suitable place for a project such as this one. In conclusion, the extent to which the project can be linked to existing policies should be considered, especially with regard to the project terugdringen recidive (prevention of reoffending), which has come into effect this year and applies to all Dutch prisons.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

Sinds enkele jaren wordt in Nederland op bescheiden basis geëxperimenteerd met herstelgerichte activiteiten in de penitentiaire context. In vier jeugdinrichtingen werden in samenwerking met de Stichting Slachtoffer in Beeld cursussen ontwikkeld die zich in eerste instantie richten op bewustwording van de gevolgen van criminaliteit en in tweede instantie op het begeleiden van concrete herstpogingen richting de slachtoffers (Jansen, 2007).

Na positieve ervaringen in de in de justitiële jeugdinrichting Eikenstein¹ werd in oktober 2003 het initiatief genomen om ook in de penitentiaire inrichting (pi) in Nieuwegein te gaan experimenteren met herstelgerichte activiteiten. In 2006 is het project intern geëvalueerd. Een van de conclusies was destijds dat bij de gedetineerden een grote behoefte bestaat aan herstelgericht werken, maar dat door de beperkt aanwezige menskracht de nodige verzoeken moesten worden afgewezen. Ook de professioneel betrokkenen waren positief over het project. De pi vond de resultaten bemoedigend en sprak het voornemen uit het project in de toekomst grootschaliger op te zetten.

Eind 2007 is in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie gestart met een plan- en procesevaluatie van het project. Het onderzoek moet een actueel beeld geven van de stand van zaken met betrekking tot de opzet van het project en de uitvoering in de praktijk. In dit rapport wordt hiervan verslag gedaan.

1.2 Doel en opzet onderzoek

1.2.1 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is het bijeenbrengen van wetenschappelijk onderbouwde informatie op grond waarvan kan worden besloten over de landelijke invoering van herstelgerichte detentie in het gevangeniswezen, alsmede over de meest geschikte vorm waarin deze zou kunnen plaatsvinden.

De onderzoeksvragen zijn geordend in drie categorieën: het plan (i.c. het programma), het proces (de uitvoering, de ervaringen en de kosten) en het perspectief (het bestaansrecht van herstelgerichte detentie en de argumenten voor en tegen landelijke invoering).

---

¹ In juli 2007 is het programma herstelvoeding geëvalueerd door de vakgroep ontwikkelingspsychologie van de Universiteit Utrecht.

De hoofdvragen in het onderzoek luiden als volgt:

- 1 Op welke principes en ervaringen is herstelgerichte detentie gebaseerd?
- 2 Wat zijn de ervaringen met herstelgerichte detentie in de praktijk?
- 3 Is het zinvol om herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden op landelijke schaal in te voeren? Zo ja, op welke wijze en voor welke categorieën gedetineerden?

In onderstaand overzicht zijn per hoofdvraag de onderzoeksvragen opgenomen:

Onderzoeksvragen

1. *Principes en ervaringen*

- Hoe is herstelgerichte detentie in PI Utrecht, locatie Nieuwegein (hierna aangeduid als PI Nieuwegein) inhoudelijk en organisatorisch opgezet?
- Welke doelen worden met herstelgerichte detentie in PI Nieuwegein nagestreefd?
- In hoeverre is herstelgerichte detentie gebaseerd op ervaringen en resultaten van andere interventies, dat wil zeggen: welke indicaties of bewijzen zijn er dat herstelgerichte detentie werkt?
- In hoeverre is herstelgerichte detentie gebaseerd op theoretische principes en mechanismen, dat wil zeggen: in hoeverre is bekend hoe en waarom herstelgerichte detentie werkt?
- In hoeverre en op welke manier zijn de indicaties en bewijzen over ervaringen en resultaten elders en de theoretische principes en mechanismen in de opzet van herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein verwerkt?

2. *Proces*

- Welke activiteiten hebben de herstelconsulent en de herstelbemiddelaar uitgevoerd? In hoeverre zijn er (centrale of ondersteunende) activiteiten door andere medewerkers uitgevoerd (bijvoorbeeld geestelijk verzorgers)?
- Hoeveel trajecten zijn gestart, hoeveel zijn er afgesloten? Hoe lang duren ze?
- Wat zijn kenmerken van trajecten in termen van deelnemers, delicten en slachtoffers?
- In hoeverre komt de uitvoering van trajecten overeen met het plan?
- Hoe wordt herstelgerichte detentie ervaren door de betrokken actoren (gedetineerden, herstelconsulenten, herstelbemiddelaars, slachtoffers of hun eventuele nabestaanden, piw'ers en pi-management)?
- Welke indicaties zijn er voor de geschiktheid van herstelgerichte detentie voor bepaalde typen gedetineerden, met betrekking tot de werving en selectie en met betrekking tot de deelname?
- Wat zijn de kosten van herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein, totaal en per traject? In hoeverre is de capaciteit volledig benut?

3. *Perspectief*

- Welke ervaringen zijn er in het buitenland (met name in België) met herstelgerichte detentie in het gevangeniswezen opgedaan?
- Waarin onderscheidt herstelgerichte detentie in het gevangeniswezen zich van andere vormen van herstelgerichte detentie in het strafrecht?
- Hoe kan herstelgerichte detentie aansluiten op de bestaande praktijk van slachtoffer-dadergesprekken?

- Waarin komt een toegevoegde waarde van herstelgerichte detentie tot uitdrukking, ten opzichte van de andere vormen en ten opzichte van de reguliere begeleiding van gedetineerden?
- Zijn er bijzondere voorwaarden en omstandigheden die eventuele positieve ervaringen specifiek voor de PI Nieuwegein maken? In hoeverre is aannemelijk dat deze voorwaarden en omstandigheden ook in andere pi's van kracht zijn (of kunnen worden)?

1.2.2 Aanpak

De gegevens die voor de beantwoording van de onderzoeksvragen nodig zijn, zijn verzameld door middel van literatuurstudie, bestandsanalyse (projectregistratie en TULP-registratie, het geautomatiseerde informatiesysteem van de Dienst Justitiële Inrichtingen), interviews met professioneel betrokkenen, gedetineerden en materiedeskundigen.

Literatuurstudie

Om zo veel mogelijk kennis over herstelgerichte detentie te verzamelen, is literatuur over herstelrecht in algemene zin en herstelgerichte detentie in het bijzonder bestudeerd. Ook is gezocht naar kennis, theoretische inzichten en empirische gegevens over de effectiviteit van herstelrecht en over de vraag hoe en waarom herstelgerichte detentie werkt, dan wel zou moeten werken.

Inventarisatie buitenland

Ervaringen in het buitenland zijn voor een belangrijk deel in de literatuur gerapporteerd en komen dus in de literatuurstudie aan bod. In België is al langere tijd praktijkervaring opgedaan met herstelrecht in de detentie-omgeving. Om hier goed zicht op te krijgen is er contact geweest met onderzoekers van de universiteit van Leuven en Luik en hebben gesprekken plaatsgevonden met twee vertegenwoordigers van de praktijk: de Vlaamse coördinator van herstelconsulenten en de een Vlaamse herstelbemiddelaar. De hiermee opgedane kennis is gebruikt om ideeën te vormen over (dader-) effecten van herstelgerichte detentie en over kansen en bedreigingen van landelijke toepassing van herstelgerichte detentie.

Documenten en bestanden herstelgerichte detentie

We hebben documenten verzameld en bestudeerd over de opzet van de pilot in de PI Nieuwegein en de beschreven ervaringen (zoals de interne evaluatiestudie uit 2006). Daarnaast is in de projectregistratie gezocht naar gegevens over de deelnemers aan de pilot en zijn de gegevens indien mogelijk gerelateerd aan kenmerken van de gevangenisbevolking (DJI-registratiesysteem TULP).

Interviews betrokken personen en instanties

Een belangrijk onderdeel van de informatieverzameling over de pilot betrof de interviews met personen en instanties die bij de pilot zijn betrokken. Er hebben interviews plaatsgevonden met de initiatiefnemers en de uitvoerders. Er is

gesproken met een vertegenwoordiger van DJI, de gevangenisdirectie, de herstelconsulent, een katholieke geestelijk verzorger, een medewerker van Slachtoffer in Beeld, een medewerker van de reclassering en met acht piw'ers. In deze interviews kwamen de doelen, de opzet en de uitvoering van het project aan de orde, alsmede de indicaties voor effecten.²

Interviews gedetineerden

Er hebben veertien interviews plaatsgevonden met gedetineerden. Van deze gedetineerden namen er negen deel aan de kernactiviteiten van het project (herstelbemiddeling en/of de multidisciplinaire leergroep puinruimen, waarin 'victim awareness' een belangrijke rol speelt). De overige gedetineerden namen niet deel aan het project of uitsluitend aan de vader-kinddagen (die formeel wel onder het project vallen, maar niet zijn gericht op 'victim awareness'). De deelnemers is gevraagd naar hun ervaring met het project (verloop, resultaten). De 'niet-deelnemers' is gevraagd naar hun kennis van het project, redenen om niet deel te nemen aan de kernactiviteiten en hun opvattingen over de gevolgen van het project voor het detentieklimaat.

Casestudies

Om meer inzicht te krijgen in het verloop van individuele trajecten, zijn vijf casestudies uitgevoerd. De casestudies zijn opgebouwd op basis van de informatie die gedetineerden ons hebben verstrekt in de interviews.

Raadpleging overige inrichtingen

Voor de vorming van een goed beeld van kansen en bedreigingen bij landelijke invoering zijn met vijf vertegenwoordigers van penitentiaire inrichtingen korte telefonische gesprekken gevoerd met als doel vast te stellen in hoeverre op het moment vergelijkbare initiatieven worden ontplooid. Ook is gevraagd naar de voorwaarden die aanwezig dienen te zijn voor het succesvol uitvoeren van een dergelijk project en of aan de noodzakelijke voorwaarden kan worden voldaan.

Interviews deskundigen

De uitkomsten van het onderzoek zijn besproken met twee materie-deskundigen: J. Blad (Erasmus Universiteit Rotterdam) en F.W. Winkel (Universiteit van Tilburg).

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 schetsen we de context van herstelrecht in de detentie-omgeving. De opzet van het project herstelgerichte detentie in de pi van Nieuwegein beschrijven we in hoofdstuk 3 (planevaluatie). In hoofdstuk 4 volgt de uitwerking van de uitvoering (procesevaluatie), in hoofdstuk 5 gaan we in

---

² Er is uitsluitend gevraagd naar individuele ervaringen van betrokkenen; een effectevaluatie maakt geen deel uit van het onderzoek.

op het perspectief van het project voor bredere uitrol. Het rapport besluit met de conclusie in hoofdstuk 6.

2 ACHTERGRONDEN HERSTELRECHT

2.1 Inleiding

Om de positie van herstelgerichte detentie te plaatsen in de bredere context van herstelrecht, starten we in dit hoofdstuk met het definiëren van herstelrecht. Vervolgens gaan we in op de uitgangspunten en bespreken we verschillende vormen van herstelrecht, met daarbij speciale aandacht voor herstelbemiddeling. In de laatste paragraaf gaan we in op herstelgerichte detentie, het onderwerp van dit evaluatieonderzoek.

2.2 Herstelrecht

Een eenduidige definitie van herstelrecht bestaat niet. De doelen van herstelrecht zijn daarmee evenmin eenduidig vast te stellen. Wanneer herstelrecht wordt benaderd vanuit het perspectief van het strafrecht kunnen andere doelen worden onderscheiden dan wanneer het wordt benaderd vanuit de victimologie. Vanuit het strafrecht gezien gaat het om een (ideologisch) doel, namelijk het hervormen van het strafrecht. Dit zou zich dan vertalen naar een verminderde recidive. Effecten voor het slachtoffer zijn in deze benadering van ondergeschikt belang. Vanuit de victimologie geredeneerd hebben herstelgerichte maatregelen tot doel bij te dragen aan de uitbreiding van de rechten van het slachtoffer, bijvoorbeeld door de mogelijkheid van mediation (Groenhuijsen, 2007).

Een veelgebruikte definitie is die van de Engelse criminoloog Marshall. Volgens deze definitie is herstelrecht een proces waarbij bij een specifieke wandaad betrokken partijen in gezamenlijkheid besluiten over de reactie op het conflict en de gevolgen ervan. Het primaire doel van herstelrecht ligt daarmee in het herstel van de aangerichte schade. Herstel van schade wordt op velerlei manieren geïnterpreteerd. Het kan gaan om financiële schade, om immateriële schade, om vergelding en om wraak, geleden door het slachtoffer, door de maatschappij of door de dader zelf (Slachtofferhulp Nederland, 2005). In de Belgische literatuur wordt het (conceptuele) onderscheid gemaakt tussen herstelacties en herstelgerichte acties (Metanoia, 2005), waarbij met herstelacties wordt bedoeld op de directe communicatie tussen slachtoffer en dader. Herstelgerichte acties zijn acties waarbij van deze communicatie geen sprake is. Kathleen Daily maakt in haar artikel *'Restorative Justice, the real story'* een vergelijkbaar onderscheid (Daily, 2002). Zij spreekt van herstelrecht in enge zin, wanneer het de confrontatie van het slachtoffer met de dader betreft (in de vorm van bijvoorbeeld een bemiddeling of afspraken) en van herstelrecht in brede zin wanneer wordt geduid op alle praktijken die zijn gericht op herstel van het slachtoffer, de dader en de samenleving, zonder dat direct sprake is van communicatie tussen slachtoffer en dader. Sherman (2007), die verschillende studies heeft gedaan op het gebied van herstelrecht,

onderscheidt twee vormen van herstelrecht: verschillende vormen van bemiddeling (face-to-faceconferenties met daders, slachtoffers en andere betrokkenen, slachtoffer-daderbemiddeling en eenrichtingbemiddeling) en financiële restitutie door de rechter.

Volgens Slachtofferhulp Nederland is het wezenlijke element van herstelrecht dat de partijen zelf de reactie bepalen op het conflict. Doorgaans gebeurt dit in samenspraak met een onafhankelijke bemiddelaar. Bemiddeling of mediation spelen bij herstelrecht in de optiek van Slachtofferhulp Nederland dan ook een belangrijke rol (Slachtofferhulp Nederland, 2005). Dit kan zowel direct (in de vorm van een fysieke ontmoeting) of indirect zijn (bijvoorbeeld in de vorm van een briefwisseling).

2.3 Herstelbemiddeling

Van de te onderscheiden vormen van herstelrecht kan herstelbemiddeling worden beschouwd als de meest intensieve vorm. Het is ook de werkvorm die het meest wordt geassocieerd met herstelrecht. Met name in de Angelsaksische wereld wordt deze vorm van herstelrecht veel toegepast. In de jaren zeventig startte men in de Verenigde Staten en Canada met Slachtoffer-daderbemiddeling, maar deze bleef lange tijd beperkt tot kleine vergrijpen en jeugddelinquentie (Van Camp e.a. 2004). Als gevolg van het toenemende aantal bemiddelingsaanvragen door slachtoffers of nabestaanden van slachtoffers van ernstige strafbare feiten, werden later in deze landen ook verschillende programma's opgezet voor volwassenen. Voorbeeld is het Victim Offender Reconciliation Program (VORP) in Ontario, opgezet in 1974, later gevolgd door andere experimenten, bijvoorbeeld in Elkhart in de Verenigde Staten. Inmiddels bestaan er in de Verenigde Staten meer dan driehonderd van dergelijke projecten en in de rest van de wereld meer dan negenhonderd (Van Camp, 2004). De programma's vinden sinds enkele jaren ook plaats in het gevangeniswezen, met name in de staat Wisconsin. Een ander voorbeeld is het Victim Offender Mediation Project (VOMP) dat in 1991 in Canada werd gelanceerd (Van Camp e.a. 2004). VOMP is niet zo zeer gericht op verzoening als wel op het bereiken van psychisch en moreel herstel. Afhankelijk van de verwachtingen kan de procedure variëren van briefwisseling, gefilmde gesprekken of een persoonlijke ontmoeting. Een rechtstreekse ontmoeting is dus niet noodzakelijk.

Inmiddels zijn verschillende overzichtsstudies verschenen, waarin programma's zijn onderzocht op hun effecten en waarvan de resultaten overwegend positief zijn. Zo onderzochten Sherman e.a. (Sherman, 2000) de effecten van verschillende herstelrechtelijke conferenties op basis van de data in Rise (Reintegrative Shaming Experiments), waarbij ook de effecten na een jaar werden meegenomen. Er bleek sprake van een daling van het aantal delicten door gewelddadige daders en een kleine vermindering van delicten door dronken automobilisten. In een andere overzichtsstudie (Latimer e.a., 2005) naar de effecten van herstelbemiddeling op de tevredenheid van de

dader, de tevredenheid van het slachtoffer, naleving van restitutie en op recidive, scoorden de herstelrechtelijke programma's significant beter op deze variabelen dan de traditionele justitiële programma's. Er was echter sprake van een selectiefactor: deelnemers aan herstelrechtelijke programma's zullen waarschijnlijk verschillen van degenen die hieraan niet deelnemen. De meest recente overzichtsstudie werd vorig jaar uitgevoerd (Sherman e.a., 2007). In de overzichtsstudie, waarin 36 projecten in Engeland en daarbuiten zijn vergeleken, concluderen de onderzoekers dat persoonlijke ontmoetingen tussen alle bij een delict betrokken partijen én een door de rechtbank opgelegde financiële restitutie de volgende effecten tot gevolg hebben:

- vermindering delicten bij een deel van de daders;
- vermindering posttraumatische stress en gerelateerde kosten bij slachtoffers;
- meer tevredenheid over justitiële afwikkeling bij zowel dader als slachtoffer;
- vermindering wraakgevoelens bij slachtoffers;
- verminderde recidive.

Met name in het geval van zware delicten zouden de effecten volgens Sherman sterk zijn. Echter, ook in deze studie kan sprake zijn van een selectie-effect: de betrokken daders en slachtoffers kunnen op relevante kenmerken verschillen van daders en slachtoffers die niet deelnemen aan herstelrechtelijke interventies. Om dit effect te kunnen buitensluiten is onderzoek op een hoger niveau van de MSMS (Maryland Scientific Methode Scale) nodig (minimaal quasi-experimenteel).

Perspectief slachtoffer onderbelicht?

Enkele Nederlandse victimologen (Pemberton e.a. 2007) laten zich kritisch uit over de eerder beschreven overzichtsstudies. De effectiviteit van de programma's wordt in deze studies volgens hen primair gezien vanuit het perspectief van de dader, en dan met name vanuit de kans dat recidive optreedt. Hoewel in de verschillende studies de voordelen voor het slachtoffer wel worden genoemd, is de manier waarop dit is onderzocht daarbij te mager. Er wordt niet verder gekeken dan de tevredenheid van het slachtoffer met de gang van zaken (de kans op PTSS en gerelateerde kosten worden hiervan afgeleid), terwijl meer zou moeten worden aangesloten bij theorieën over traumaverwerking.

Herstelrecht niet voor alle slachtoffers geschikt

Sherman e.a. (2007) concluderen dat herstelbemiddeling waarschijnlijk niet voor alle typen slachtoffers geschikt is en dat het voor sommigen misschien zelfs averechts kan uitpakken. Dit wordt onderschreven door Pemberton e.a. (2007). Ook Slachtofferhulp Nederland onderschrijft dit (Slachtofferhulp Nederland, 2005) en pleit voor een zorgvuldige selectie, die volgens de organisatie het best kan worden gedaan door een slachtofferorganisatie.

Persoonlijke ontmoetingen versus indirecte vormen van bemiddeling

Volgens Sherman e.a. (2007) hebben uitsluitend persoonlijke ontmoetingen

voldoende emotionele kracht om de dader te doen inzien wat deze het slachtoffer heeft aangedaan en het slachtoffer te laten zien dat de dader oprecht spijt heeft van zijn daad. Uit de overzichtsstudie van Sherman blijkt dat de effecten voor directe bemiddeling duidelijk zijn, maar dat dit voor effecten van andere vormen van herstelrecht (zoals indirecte bemiddeling) in mindere mate geldt. Pemberton e.a. (2007) zijn van mening dat indirecte bemiddeling (bijvoorbeeld briefwisseling of pendelbemiddeling) niet per definitie minder effectief is dan directe, fysieke bemiddeling; hiervoor zou nog onvoldoende wetenschappelijk bewijs bestaan. Ook op indirecte bemiddeling moet daarom volgens de victimologen worden ingezet.

Poging tot bemiddeling

Volgens Blad kan een poging tot bemiddeling op zichzelf al succesvol zijn.¹ Het is volgens hem in elk geval een teken dat de gedetineerde bezig is met wat hij heeft aangericht (bewustwording). Pemberton ziet een poging tot bemiddeling ook al als een vorm van herstelrecht, maar wijst juist op mogelijke negatieve effecten voor het slachtoffer. Een vanuit de dader ondernomen poging kan namelijk een negatieve uitwerking hebben op het slachtoffer (Pemberton e.a., 2007). Uit onderzoek naar het project herstelbemiddeling (Homburg e.a., 2002) bleek dat zeventien procent van de slachtoffers een aanzet tot een bemiddeling, zonder dat het daar uiteindelijk van kwam, als positief ervoer en dat twaalf procent negatieve effecten rapporteerde. De evaluatie van het project slachtoffer-dadergesprekken (Hissel e.a., 2004) liet vergelijkbare bevindingen zien.

2.4 Herstelgerichte detentie

Het begrip herstelgerichte detentie refereert aan de context waarin herstelgerichte activiteiten plaatsvinden: de detentieomgeving. De setting brengt vanzelfsprekend beperkingen met zich mee voor zowel dader als slachtoffer als het gaat om het doen gelden van het herstelrecht. Men wordt hierbij immers beperkt door het detentieregime (zie ook Blad, 2003 en Aertsen, 2000).

Herstelgerichte detentie betekent in de eerste plaats dat activiteiten worden ontplooid waarmee gedetineerden in staat worden gesteld de aangerichte schade te herstellen. Een herstelgericht detentieklimaat heeft echter ook implicaties voor de structuur en de cultuur van de organisatie. Hierna wordt op beide zaken ingegaan.

2.4.1 Herstelgerichte activiteiten

De kern van herstelgerichte detentie is het ontplooiën van activiteiten die het slachtofferbewustzijn bij de dader bevorderen en het werken aan herstel van

---

¹ Interview John Blad ter bespreking van de onderzoeksbevindingen van deze plan- en procesevaluatie.

de schade die de dader zelf ondervindt, de schade van het slachtoffer én die van de verhoudingen met de samenleving (Blad, 2003, Van Camp e.a., 2004).

Sensibiliseringsprojecten

Een vorm van herstelgericht werken is in de vorm van zogenaamde sensibiliseringsprojecten, projecten die de dader bewust maken van wat deze heeft aangericht en die ingaan op slachtofferschap en de gevolgen van delicten. In Europa is in Duitsland, in de gevangenis van Hamburg, ervaring opgedaan met het project 'Focus on Crime' (Hagemann, 2003). Gedetineerden die een langere straf uitzitten in verband met ernstige delicten, volgen een training waarin ze in acht modules bewust worden gemaakt van slachtofferschap, hen wordt geleerd empathie voor het slachtoffer te ontwikkelen, en waarin ze worden gemotiveerd na te denken over manieren waarop zij de aangerichte schade kunnen herstellen. Hagemann legt in zijn artikel een verband met theoretische inzichten over schaamte in relatie tot groepsdruk. De groep legt in de training volgens Hagemann druk op degenen die weigeren verantwoordelijkheid te nemen. Dit leidt bij de 'weigeraars' tot schaamte.

Schaamte wordt als een krachtig instrument beschouwd in het herstelrecht. In België wordt gewerkt met een vergelijkbare training (Slachtoffer in Beeld). In Nederland beperken de ervaringen zich tot de justitiële jeugdinrichtingen. In 2004 werd door de vakgroep Pedagogiek van de Universiteit Utrecht in samenwerking met justitiële jeugdinrichting De Heuvelrug en het Arrondissementsparket Utrecht het programma herstelopvoeding ontwikkeld. Het programma bestond uit een groepsgerichte training met een verplicht karakter en een individuele training waarin de jongere op vrijwillige basis kon deelnemen. In 2004 is JJI De Heuvelrug, lokatie Eikenstein, van start gegaan met de toepassing door jongeren van deze instelling te laten deelnemen aan de uitvoering van het programma. Na deze implementatie heeft een pilotonderzoek plaatsgevonden (De Winter, Meijnen en Goldsmidt, 2005), gericht op methodiekontwikkeling en op de vraag of het programma inpasbaar was binnen de setting van een justitiële jeugdinrichting. Naar aanleiding van positieve resultaten van deze studie heeft in 2007 een evaluatie plaatsgevonden naar de effecten van herstelopvoeding in vier justitiële jeugdinrichtingen in Nederland (Brugman, 2007). De groepsgerichte training bleek een positief effect te hebben op de morele overtuiging van jongeren ten aanzien van delinquent gedrag, maar op de overige aspecten van morele ontwikkeling bleek het programma niet van invloed. De onderzoekers adviseerden op basis van de resultaten de opzet en de uitvoering van het programma nader te doordenken. Eén van de aspecten die hierbij de aandacht verdient, is de selectie van deelnemers.

Het verplicht aanbieden van een interventie is in strijd met de What-Worksbeginselen, die veronderstellen dat duidelijke selectiecriteria moeten worden toegepast op basis waarvan kan worden bepaald of een interventie wel of niet tot het gewenste resultaat leidt. De uitkomsten van het onderzoek waren voor de Erkenningscommissie Gedragsinterventie Justitie aanleiding

om het programma (voorlopig) niet te erkennen. Het programma was hiervoor nog onvoldoende uitgewerkt. Daarnaast werd een draagvlakonderzoek uitgevoerd onder juristen, politici, geestelijk verzorgers, psychiaters en ouders, met als doel inzicht te krijgen in de aard van het professionele en maatschappelijke draagvlak voor herstelopvoeding (van Laarhoven en de Winter, 2007). Uit de resultaten blijkt dat de basisgedachte van herstelopvoeding – het aanbieden van een programma dat aandacht besteedt aan het delict en jeugdigen stimuleert om verantwoordelijkheid te nemen voor het eigen gedrag en te werken aan genoegdoening voor slachtoffer en maatschappij – in grote lijnen wordt ondersteund.

Groepsbemiddeling

Een vorm van herstelbemiddeling is groepsbemiddeling, die plaatsvindt met slachtoffers en daders van gelijksoortige delicten. Deze programma's zijn gebaseerd op de beginselen van de groepsdynamiek. Het doel van deze gesprekken is het creëren van een platform voor informatie-uitwisseling tussen slachtoffers en daders met het oog op het bewerkstelligen van begrip en wederzijdse empathie en het aanmoedigen van vergiffenis en verzoening. Met name in Engeland, De Verenigde Staten en Nieuw Zeeland is hiermee veel ervaring opgedaan, met als bekendste voorbeeld het 'Sycamore Tree Project' (Liebmann, 2006).

Slachtoffer-daderbemiddeling

Met name in de Verenigde Staten (onder meer Wisconsin) wordt al een aantal jaar geëxperimenteerd met herstelbemiddeling in de detentieomgeving. Hoewel lastiger te organiseren, is het ook in de detentieomgeving mogelijk het slachtoffer met de dader in gesprek te laten gaan (Van Camp, 2004). In België wordt momenteel aan de universiteiten van Luik en Leuven onderzoek gedaan naar herstelgerichte detentie, veelal in relatie tot de uitgangspunten van het herstelrecht (onder meer Aertsen en Dubois), maar er zijn vooralsnog geen gegevens over effecten van herstelgerichte detentie op herstel. Wel zijn de voorlopige ervaringen positief. Nagenoeg alle daders zijn na afloop van de bemiddeling tevreden over het resultaat, wat ook geldt voor de slachtoffers. Het merendeel van de verzoeken komt in België vanuit de daders. Slachtoffers blijken slechts in een derde van de gevallen bereid mee te werken. Veelal is er nog sprake van wrok of boosheid, of is het delict nog onvoldoende verwerkt. In Nederland komen eveneens de meeste verzoeken vanuit de dader. In 2007 werden 504 zaken aangemeld, waarvan 156 aanmeldingen vanuit het slachtoffer, 331 vanuit de dader en zeventien vanuit nabestaanden of getuigen (Slachtoffer in Beeld, 2007). Ook in Duitsland is in de detentiecontext beperkte ervaring opgedaan met herstelgesprekken, maar het resultaat was mager (Hagemann, 2003). De belangrijkste verklaring hiervoor is volgens Hagemann de paradox van de noodzaak tot 'wapening' tegen het harde gevangenisregime enerzijds en de kwetsbare opstelling die noodzakelijk is voor het aangaan van een gesprek met het slachtoffer anderzijds. Niet veel gedetineerden zouden bereid zijn tot het aangaan van een confrontatie met het slachtoffer. De visie van de

Nederlandse socioloog Van Stokkom (Van Stokkom, 2004) sluit hierbij aan. Volgens Van Stokkom worden de implicaties van een vrijheidsstraf door gedetineerden over het algemeen erkend als 'beschadigend'. De ontberingen die in de gevangenis moeten worden doorstaan (zoals deprivatie van goederen en diensten, deprivatie van seksuele contacten, verlies van zekerheid en basisvertrouwen) zouden makkelijker te dragen zijn in een subcultuur waarin gedetineerden zich afkeren van het strafregime ('rejecting the rejectors'). De gedetineerde lijkt daarmee niet bepaald de competente en gemotiveerde persoon te zijn die de schade aan het slachtoffer kan en wil vergoeden. Tegelijkertijd is het volgens hem logisch dat gedetineerden worden aangesproken op het feit waarom ze gedetineerd zijn. Juist omdat een rechtstreekse confrontatie met het slachtoffer als zeer zwaar wordt ervaren door de daders, en herstelafspraken als psychologisch drukkend worden ervaren, past een dergelijke maatregel volgens van Stokkom beter in een detentieomgeving dan resocialiserende activiteiten waarin geen aandacht uitgaat naar het delict. Herstelgerichte activiteiten zouden volgens hem als sanctie zelfs overtuigender zijn dan vergeldende straffen die louter op disciplinerende zijn gericht. "Herstelacties steken, prikken en verstoren het gemoed van de gedetineerde en zijn gericht op het nemen van verantwoordelijkheid, terwijl een louter disciplinerende sanctie afstomping teweeg brengt die moeilijk in overeenstemming kan worden gebracht met het nemen van verantwoordelijkheid" (Van Stokkom, 2004). Wanneer alle partijen ermee instemmen zijn slachtoffer-daderconfrontaties volgens Van Stokkom dan ook zinvol. Verder toont hij zich een voorstander van Victim Awareness-bijeenkomsten met ex-slachtoffers, omdat persoonlijke getuigenissen van slachtoffer- en daderschap grote indruk kunnen maken en aan het denken zetten.

Gemeenschapsdienst

Van Camp e.a. onderscheiden in het Vademecum voor herstelgerichte detentie (Van Camp e.a. 2004) nog de 'gemeenschapsdienst' ('community service') als vorm van herstelgerichte detentie. Hiermee wordt gedetineerden de mogelijkheid geboden zich op vrijwillige basis aan te sluiten bij een programma voor dienstverlening aan de gemeenschap, bijvoorbeeld door het vervaardigen van producten voor sociaal hulpbehoevenden, ziekenhuizen et cetera. Twee onderzoeken (in 1996 en 1998 uitgevoerd door de 'Prison Phoenix Trust') hebben verschillende voordelen van dit type experiment beschreven, zowel voor de gedetineerden als voor de gevangenis (Van Camp, 2004). Ook in de handreiking 'Restorative Justice in Prison' (Newell, 2006) komt deze vorm van herstelrecht en de positieve ervaringen die hiermee inmiddels zijn opgedaan, terug.

2.4.2 Structuur en cultuur van de organisatie

Herstelgerichte detentie is meer dan een verzameling van activiteiten; het vereist een nieuwe manier van werken. Oud-gevangenisdirecteur Tim Newell (Newell, 2003) paste in zijn gevangenis een organisatieveranderingsmodel

toe, ontwikkeld door de managementschool van Cranfield. Hierin is aandacht voor zowel culturele als structurele factoren die aan verandering onderhevig zijn wanneer een nieuwe manier van werken wordt geïntroduceerd. Het leggen van verantwoordelijkheid bij de gedetineerde staat volgens hem diametraal op de traditionele waarden die in het gevangeniswezen gelden (cultuur). Daarbij zou herstelrecht goed werken in een 'platte' hiërarchische structuur, terwijl daarvan in het gevangeniswezen geen sprake is. Om herstelgericht werken in een detentie-omgeving kans van slagen te geven, moet hieraan aandacht worden besteed. Gevangenismedewerkers werden in de Gerdongevangenis getraind in herstelgerichte conflictbenadering. Sinds de invoering van herstelgericht beleid bleek de Gerdongevangenis in Engeland volgens Newell de laagste ontsnappingsgraad en het laagste percentage mishandelingen van alle gevangenis en detentievacatures te hebben (Newell, 2003). Ook elders in Engeland en daarbuiten ontstond interesse voor het concept. Om die reden is in 2006 een handboek uitgebracht (Newell en Edgar, 2006), dat handvatten biedt voor het realiseren van een herstelgerichte detentieomgeving. Belangrijke elementen in een herstelgericht detentieregime zijn volgens Newell e.a. zogenoemde 'Victim Awareness discussion groups', strategieën om met pestgedrag om te gaan en conflicten op te lossen, een bemiddelende cultuur ten aanzien van het omgaan met klachten en verzoeken (bij zowel gedetineerden als het personeel) en een gerichtheid op de samenleving (door gedetineerden een bijdrage te laten leveren door 'communitywork').

Ook in België, waar in 2000 herstelgerichte detentie landelijk is ingevoerd, is fors ingezet op organisatieverandering. In alle Belgische gevangenis en detentievacatures zijn herstelconsulenten aangesteld die de implementatie van herstelgerichte programma's zijn gaan begeleiden. De herstelconsulent diende er voor te zorgen dat zowel de cultuur als de structuur die nodig zijn om tot een herstelgerichte praktijk te komen, werden gerealiseerd. Om dit te realiseren is bij de implementatie gebruikgemaakt van organisatieveranderingsmodellen. Om landelijk overeenstemming te bereiken over de organisatorische invulling van het project hebben de herstelconsulenten gezamenlijk het functieprofiel en de bijbehorende taken en instrumenten vastgesteld. Ook de taken en verantwoordelijkheden van het overige detentiepersoneel werden hierin meegenomen.

In 2004 verscheen in België het Vademecum Herstelrecht en Gevangenis (Van Camp, Aertsen e.a.). Het betreft een gezamenlijk project van de universiteit van Leuven en Luik, waarin wordt omschreven op welke wijze herstelrecht in het gevangeniswezen kan worden ingevoerd. Het Vademecum baseert zich op inzichten uit de penologie, criminologie en organisatietheorie, en op de praktijkervaringen die men in de periode van 1998 tot 2000 in België heeft opgedaan. In het Vademecum is uitgebreid aandacht voor mogelijke werkmethode en technieken om concrete activiteiten te realiseren, waarbij naast de inhoud (herstelgerichte activiteiten) aandacht is voor de organisatie van de detentieomgeving.

Ook in de visie van John Blad (Erasmus Universiteit Rotterdam) is aandacht voor structurele en culturele componenten van herstelgerichte detentie van belang. Volgens Blad is het doel van herstelgerichte detentie om de situatie van het 'gedetineerd zijn' in al zijn aspecten in te richten met het oog op herstel. Uitgangspunt is dat de hele bejegeningcultuur van de inrichting die gerichtheid op herstel moet uitdrukken. Vanaf het moment van binnenkomst moet de gedetineerde stimulansen en faciliteiten aantreffen die actieve en vrijwillige rehabilitatie bevorderen, ondersteunen en erkennen. De cultuur en de programmastructuur moeten daarop afgestemd zijn. In een studie naar herstelgericht werken in justitiële jeugdinrichtingen (Blad, 2003) geeft hij een overzicht van kenmerken waarover een effectief herstelgericht detentieregime moet beschikken. Een overzicht hiervan is opgenomen in bijlage 2.

De elementen die Blad beschrijft, hebben samen met de inzichten zoals beschreven in het Vademecum Herstelrecht gediend als inspiratiebron voor de opzet van het project herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de uitgangspunten van het project (planevaluatie).

3 OPZET VAN HET PROJECT IN PI NIEUWEGEIN

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreken we de (plan)opzet van het project herstelgerichte detentie van de PI Nieuwegein. We doen dit aan de hand van de eerste set onderzoeksvragen. De antwoorden op deze vragen vormen tezamen de planevaluatie. De hoofdvraag met betrekking tot het plan is:

Op welke principes en ervaringen is het project herstelgerichte detentie gebaseerd?

De deelvragen bij deze hoofdvraag zijn:

- *Hoe is herstelgerichte detentie in Pi Nieuwegein inhoudelijk en organisatorisch opgezet? (paragraaf 3.2)*
- *Welke doelen worden met herstelgerichte detentie in Pi Nieuwegein nagestreefd? (paragraaf 3.2)*
- *In hoeverre is herstelgerichte detentie gebaseerd op ervaringen en resultaten van andere interventies, dat wil zeggen: welke indicaties of bewijzen zijn er dat herstelgerichte detentie werkt? (paragraaf 3.3)*
- *In hoeverre is herstelgerichte detentie gebaseerd op theoretische principes en mechanismen, dat wil zeggen: in hoeverre is bekend hoe en waarom herstelgerichte detentie werkt? (paragraaf 3.3)*
- *In hoeverre en op welke manier zijn de indicaties en bewijzen over ervaringen en resultaten elders en de theoretische principes en mechanismen in de opzet van herstelgerichte detentie in Pi Nieuwegein verwerkt? (paragraaf 3.3)*

Om zicht te krijgen op het plan, de doelstellingen en de opzet van het project in Nieuwegein, hebben gesprekken plaatsgevonden met de directie van de pi, de herstelconsulent (en tevens initiatiefnemer van het project), beleidsmedewerkers van de Dienst Justitiële Inrichtingen van het ministerie van Justitie, een reclasseringswerker en een trainer van Slachtoffer in Beeld.

Om te doorgronden op welke theoretische uitgangspunten het project is gebaseerd en een beeld te krijgen van de ervaringen met herstelgericht werken in de praktijk, is nationale en internationale literatuur bestudeerd over herstelrecht in brede zin en herstelgericht werken in de detentieomgeving in het bijzonder.

3.2 Inhoudelijke en organisatorische opzet project

3.2.1 Doel

Het doel van het project herstelgerichte detentie is het streven naar een herstelgerichte gevangencultuur, waarin het delict en de gevolgen ervan vanaf het begin van de detentie bespreekbaar worden gemaakt en waarin gedetineerden worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid en worden gestimuleerd om uit hun passieve rol te stappen. Dit wordt gedaan door hen mogelijkheden aan te reiken om daadwerkelijk te werken aan herstel van schade ten aanzien van slachtoffers, zichzelf, hun relationele netwerk en de samenleving (Projectplan PI Nieuwegein, juli 2005).

3.2.2 Inhoud

Projectplan

Het projectplan¹ beschrijft op welke wijze dit doel kan worden bereikt. Dit kan door middel van het aanbieden van drie typen activiteiten:

1. Activiteiten gericht op de gedetineerde
2. Activiteiten gericht op (de verandering van) de gevangencultuur (personeel en organisatie)
3. Activiteiten gericht op de samenleving

1. *Activiteiten gericht op de gedetineerde*

In het projectplan worden voor de activiteiten gericht op gedetineerden twee typen activiteiten onderscheiden:

- a. Activiteiten gericht op het op gang brengen van een bewustwordingsproces met betrekking tot de gevolgen van crimineel gedrag en de eigen verantwoordelijkheid. Onder deze vorm vallen het initiëren en faciliteren van:
  - herstelgerichte intake of herstelgerichte introductieprogramma's;
  - gespreksgroepen, film- en discussiemiddagen en voordrachten rond herstelgerichte thema's met of zonder externe gasten die uit eigen ervaring iets kunnen vertellen over dit thema;
  - cursussen als Slachtoffer in Beeld (SIB);
  - cursussen, trainingen, bezinningsbijeenkomsten en individuele gesprekken waarin aandacht wordt besteed aan schuld- en schaamteproblematiek, morele reflectie, verantwoordelijkheid en het maken van keuzes.
- b. Activiteiten gericht op herstel, rehabilitatie en re-integratie. Hieronder wordt verstaan het initiëren en faciliteren van:
  - bemiddeling tussen dader en slachtoffer of tussen gedetineerden en hun relationele netwerk;
  - organiseren van pre-releaseconferenties ter voorbereiding op ontslag uit de inrichting;

---

¹ Projectplan juli 2005.

- trainingen in conflictbemiddeling, waarin gedetineerden worden getraind om te kunnen participeren in allerlei vormen van overleg, suïcidepreventieprogramma's, introductieprogramma's en bemiddeling bij conflicten;
- werkzaamheden waarvan de resultaten direct of indirect ten gunste komen aan slachtoffers of de samenleving;
- stimuleren en faciliteren van contacten tussen gedetineerden, hun relationele netwerken en de samenleving.

2. *Activiteiten gericht op (de verandering van) de gevangencultuur (personeel en organisatie)*

In dit verband worden in het projectplan de volgende activiteiten genoemd:

- trainingen en mogelijkheden tot intervisie en bezinning, gericht op het bevorderen van een cultuur van openheid en respect in de onderlinge betrekkingen;
- bijscholing in herstelgerichte conflictbemiddelingsmethodieken, die kunnen worden aangewend bij het oplossen van problemen en conflicten;
- voorlichting, gericht op sensibilisering van de verschillende disciplines met betrekking tot slachtofferproblematiek en herstelgerichte mogelijkheden.

3. *Activiteiten gericht op de samenleving*

Ten aanzien van de samenleving worden in het projectplan de volgende activiteiten onderscheiden:

- faciliteren en initiëren van de uitwisseling en samenwerking met ideële, levensbeschouwelijke of maatschappelijk georiënteerde organisaties;
- uitwisseling en samenwerking met commerciële bedrijven of ambtelijke instanties die arbeid kunnen genereren voor gedetineerden en ex-gedetineerden, waarvan de resultaten en/of opbrengsten (zichtbaar) direct of indirect ten goede komen aan slachtoffers en de samenleving;
- publieksvoorlichting over slachtoffer-daderproblematiek en herstelgerichte activiteiten tijdens en na de detentie.

Vertaling naar concrete activiteiten

De activiteiten die in het projectplan worden onderscheiden verschillen in de mate waarin zij specifiek zijn. Soms wordt gesproken van een concrete activiteit (zoals de cursus Slachtoffer in Beeld), maar op andere plaatsen in het projectplan worden uitsluitend (sub)doelen geformuleerd (zoals bijscholing van het personeel, samenwerking met commerciële organisaties), zonder dat hieraan in het plan al een concrete activiteit wordt verbonden. De uitwerking hiervan heeft later plaatsgevonden, in de vorm van (plannen voor) tien interventies en twee procesactiviteiten:

Interventies:

- multidisciplinaire leergroep puinruimen;
- werktheater;
- Slachtoffer in Beeld voor verslaafde gedetineerden;
- film- en discussiedagen;
- meditatiegroep;
- herstelbemiddeling;
- pre-release conferences;
- vaderkinddagen;
- verhaaltjes voor het slapen gaan;
- boefjesdagen.

Procesactiviteiten:

- voorlichting aan gedetineerden;
- herstelgerichte intake.

De verschillende activiteiten worden hierna beschreven.

Multidisciplinaire leergroep puinruimen

De multidisciplinaire leergroep puinruimen is een achtdaagse vorming, waarin in groepsverband verschillende aspecten van het gedetineerd zijn en van rehabilitatie aan bod komen. Doel is het creëren van bewustwording bij de gedetineerde en het laten nemen van verantwoordelijkheid ten opzichte van hetgeen deze heeft aangericht. Ook de verschillende aspecten van herstel komen aan de orde. De bijeenkomsten worden georganiseerd door verschillende interne afdelingen (zoals de afdeling maatschappelijke dienstverlening, educatie en de katholieke geestelijke verzorging) en externe organisaties (zoals Slachtoffer in Beeld en de reclassering).

Werktheater

Het werktheater wordt sinds oktober 2007 tweemaal per jaar georganiseerd door Stichting Formaat. Deze stichting richt zich op het bevorderen van de emancipatie van mensen en groepen in een achterstands- en onderdrukte positie. Daarnaast wil ze de participatie bevorderen van individuen en groepen die onvoldoende aan de samenleving deelnemen of daarin worden belemmerd. Tot slot richt ze zich op bewustwording met betrekking tot algemene mensenrechten, specifieke grondrechten in de samenleving en de daarmee verbonden waarden en normen in de onderlinge omgang. Ook moreel goed en fout gedrag komen hierbij aan de orde.

Slachtoffer in Beeld voor verslaafde gedetineerden

De reclassering wil de cursus Slachtoffer in Beeld (die ook wordt gegeven in het kader van het project puinruimen) in de toekomst gaan inpassen in een programma dat zij in de pi aanbiedt voor verslaafde gedetineerden.

Film- en discussiedagen

Tijdens de *film –en discussiedagen* worden films vertoond met een moreel thema, waarop aansluitend discussie plaatsvindt, aan de hand van de 'Lager Huis'-methode. Op het moment van het opstellen van de rapportage was met dit project nog niet gestart.

Meditatiegroep

Deze training voor meditatieve ontspanning en bewustwording, die voluit 'mindfulness based stressreducing training' wordt genoemd, is gericht op het ontwikkelen van aandacht voor en het leren omgaan met stressklachten, concentratiestoornissen en lichamelijke pijnklachten.

Herstelbemiddeling

De eerste activiteit waarmee in het kader van het project is gestart, is herstelbemiddeling. Het doel van herstelbemiddeling is te komen tot herstel van de relatie van het slachtoffer en de dader. Dit gebeurt door het slachtoffer de gelegenheid te geven de dader te confronteren met hetgeen hij het slachtoffer heeft aangedaan en de dader in de gelegenheid te stellen zijn excuses aan het slachtoffer aan te bieden. De bemiddeling wordt uitgevoerd door een externe instantie (Slachtoffer in Beeld), maar in geval van relationeel geweld wordt dit ook gedaan door de geestelijk verzorger (katholieke denominatie), met name wanneer religie belangrijk is voor de dader en/of het slachtoffer.

Pre-release conferences

Het betreft conferenties die erop zijn gericht de gedetineerde te begeleiden bij zijn terugkeer in de maatschappij. Op het moment van het opstellen van deze rapportage was hiermee nog niet gestart.

Vader-kinddagen

Sinds 2000 is het voor alle gedetineerden met kinderen in de PI Nieuwegein mogelijk deel te nemen aan de tweejaarlijkse vaderkinddagen. Het doel is het bewerkstelligen en behouden van een goed en regelmatig contact tussen de gedetineerde vader en zijn kind(eren). De financiële middelen hiervoor worden beschikbaar gesteld door de Stichting Kerk en Gevangenen. Er nemen zo'n dertig tot veertig gedetineerden tegelijkertijd deel aan deze activiteit.

Daarnaast is er voor een vaste groep van acht afgestrafte gedetineerden de mogelijkheid eens per vier weken hun kinderen te zien. De bijeenkomsten zijn speciaal bedoeld voor kinderen van afgestrafte gedetineerden die door allerlei omstandigheden niet regelmatig kunnen komen, bijvoorbeeld omdat de moeder en vader zijn gescheiden. De dagen worden georganiseerd in nauwe samenwerking met stichting Exodus.² De vader-kinddagen werden al georganiseerd voordat werd gestart met het project herstelgerichte detentie en zijn hierin later ondergebracht.

Verhaaltjes voor het slapen gaan

Bij de activiteit 'verhaaltjes voor het slapen gaan' lezen gedetineerden op een CD verhaaltjes in voor hun kinderen. Het project heeft tot doel om gedetineerden betrokken te laten blijven bij de opvoeding. Het project is nog niet van start gegaan op het moment van het opstellen van deze rapportage.

Boefjesdagen

Leerlingen van groep acht krijgen een uitgebreide rondleiding en informatie over de gevangenis in de vorm van film en een mondelinge toelichting door medewerkers (directeur, piw'ers, geestelijke verzorger). Thema's die aan de orde komen, zijn redenen voor detentie en zaken die detineerden bezig houden.

---

² Exodus biedt opvang en begeleiding aan ex-gedetineerden in de laatste fase van hun detentie. Het programma leidt deelnemers naar een zelfstandige plek in de samenleving ter preventie van terugval in crimineel gedrag. Daarnaast biedt een landelijk netwerk van vrijwilligers ondersteuning en begeleiding aan (ex-)gedetineerden en hun familieleden.

Voorlichting voor gedetineerden

De voorlichting in het kader van het project herstelgerichte detentie bestaat uit mondelinge en schriftelijke voorlichting (folders, posters en via de kabelkrant). De mondelinge voorlichting heeft betrekking op alle activiteiten en vindt op ad-hocbasis plaats. De herstelconsulent speelt hierin een grote rol. Zij begeeft zich op de verschillende afdelingen en informeert gedetineerden over de mogelijkheden van deelname. Ook de geestelijke verzorgers van de verschillende denominaties spelen hierbij een rol. Informatie en een aanmeldformulier voor de multidisciplinaire leergroep puinruimen kunnen de gedetineerden vinden op de kabelkrant. Voor de slachtofferdaderbemiddeling zijn voorlichtingsfolders voor gedetineerden ontwikkeld. Van structurele mondelinge voorlichting is geen sprake. In de toekomst wordt dit door de herstelconsulent echter wel wenselijk geacht.

Herstelgerichte intake

De herstelgerichte intake vindt nog niet standaard plaats maar moet in de toekomst standaard worden uitgevoerd met alle gedetineerden die binnenkomen in de pi. In het gesprek wordt ingegaan op herstelgerichte detentie, mogelijkheden, nut et cetera.

Aansluiting activiteiten bij projectplan

Om inzichtelijk te maken in hoeverre de tot op heden uitgewerkte activiteiten aansluiten bij het oorspronkelijke projectplan, zijn de verschillende activiteiten opgenomen in de volgende tabel, waarbij steeds is aangegeven op welke doelgroep de activiteit zich richt.

Tabel 3.1 Activiteiten in relatie tot projectplan

Doelgroep volgens projectplan	Gedetineerde		Personeel	Samenleving
Activiteit	Bewustwording	Herstel		
Multidisciplinaire leergroep puinruimen	■			
Werktheater	■			
Slachtoffer in Beeld	■			
Film- en discussiedagen	■			
Meditatiegroep	■			
Herstelbemiddeling		■		
Pre-release conferences		■		
Vader-kinddagen		■		
Verhaaltjes voor het slapen gaan		■		
Boefjesdagen				■
Voorlichting (procesactiviteit)	■			
Herstelgerichte intake (procesactiviteit)	■			

De tabel illustreert dat de meeste activiteiten zijn gericht op de gedetineerde. Activiteiten gericht op de samenleving worden nog nauwelijks ontplooid, activiteiten gericht op het personeel nog helemaal niet.

3.2.3 Organisatie

De organisatie van het project is voor het grootste deel in handen van de herstelconsulent (coördinatie, onderhoud contacten met interne en externe

betrokkenen, voorlichting, werving, verzorging module in cursus puinruimen).³ Ook de overige denominaties van de geestelijke verzorging hebben een prominente rol in het project (voorlichting, werving en module in cursus puinruimen). Verder is een aantal interne afdelingen (educatie, maatschappelijke dienstverlening, medische dienst, de instellingspsycholoog) en een aantal verschillende externe partijen betrokken (reclassering, Slachtoffer in Beeld, Delinquentie en Samenleving, Stichting Formaat en Exodus). De herstelconsulent is in dienst van de humanistische geestelijke verzorging en is vanuit de geestelijke verzorging voor acht uur per week aangesteld als herstelconsulent. Als gevolg van deze constructie is de herstelconsulent niet in dienst van de pi, maar van de geestelijke verzorging, die een relatief autonome positie heeft in de pi.

Wanneer de gedetineerde gaat deelnemen aan herstelbemiddeling, draagt de herstelconsulent de gedetineerde over aan de herstelbemiddelaar van Slachtoffer in Beeld. De herstelbemiddelaar begeleidt de directe of indirecte bemiddelingen tussen slachtoffer en dader. Bij directe bemiddeling is er sprake van een ontmoeting, indirecte bemiddeling verloopt via andere kanalen (zoals per brief of via bilaterale gesprekken met de bemiddelaar). Om de onafhankelijkheid van de bemiddelaar ten aanzien van zowel de dader als het slachtoffer te waarborgen, is (conform de Belgische herstelgerichte praktijk) sprake van een strikte scheiding tussen de herstelbemiddelaar en de herstelconsulent (de herstelconsulent is te nauw zijn betrokken bij de gedetineerde om een onafhankelijke positie te kunnen innemen). In eerste instantie was de bemiddelaar in dienst van de pi, maar sinds januari 2007 wordt de functie van bemiddelaar ingevuld door een medewerker van de organisatie Slachtoffer in Beeld (SIB).

3.3 Theoretische uitgangspunten en praktijkervaringen

3.3.1 Project als geheel

Het project herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein is in 2003 gestart, nadat positieve ervaringen waren opgedaan met herstelgerichte activiteiten in de justitiële jeugdinstelling Eikenstein in Lelystad (Jansen 2003: 36-44).⁴

Praktijkervaringen

Het project in de PI Nieuwegein is gebaseerd op de praktijk van herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden in de pi's in België, waarmee eind jaren negentig is gestart en waar het herstelgerichte detentiemodel vanaf 2000 in alle gevangenissen in België is geïmplementeerd (zie ook de

---

³ In de PI Nieuwegein zijn humanistische, katholieke, protestante, islamitische en hindoeïstische geestelijk verzorgers werkzaam.

⁴ In 2007 is dit project door de universiteit van Utrecht van Utrecht geëvalueerd. Zie hiervoor ook hoofdstuk 2.

ministeriële omzendbrief van oktober 2004). Het model gaat uit van drie partijen die schade ondervinden bij een delict (het slachtoffer, de samenleving en de dader) en die om die reden in het herstelrecht moeten worden betrokken. Naast de Belgische praktijk heeft men zich in Nieuwegein laten inspireren door het rapport van John Blad en J. Pauwelsen: 'Rentry: de justitiële jeugdinrichting als rehabilitatiecentrum', waarin een ideaalmodel van herstelgerichte detentie wordt beschreven (Blad en Pauwelsen, 2003). Het rapport is gebaseerd op een inventarisatie van nationale en internationale literatuur over programmaonderdelen tijdens detentie. Deze inventarisatie leverde een ideaaltypische beschrijving op van een optimaal herstelgerichte detentieperiode die eerder al in Lelystad werd gebruikt als leidraad bij de opzet van de jeugdinrichting. Zie bijlage 2 voor een beschrijving van deze elementen

Werkzame mechanismen

Het project sluit aan bij de denktraditie van restorative justice. Uitgangspunt van restorative justice is dat conventionele aannamen met betrekking tot de relatie van slachtoffers, daders en het justitiële proces wel eens onjuist zouden kunnen zijn. Een voorbeeld hiervan is het centraal stellen van het slachtoffer in het justitiële proces, in plaats van deze erbuiten te houden, het verlaten van de gedachte dat slachtoffers en daders natuurlijke vijanden zijn en de gedachte dat gevangenschap niet per definitie de beste methode is om recidive te verminderen.

Volgens het herstelrecht kan de recidive worden teruggedrongen door daders sympathie te laten voelen voor het slachtoffer. Dit zou tot stand kunnen worden gebracht via mechanismen als het voeden van spijt en schuld, in plaats van angst. Er is echter nog weinig onderzoek gedaan naar de werkzame mechanismen achter herstelrecht. Een gangbare theorie die het effect probeert te verklaren, is gebaseerd op de deviantietheorie (Sherman, 2003) en redeneert als volgt:

- mensen die een misdrijf begaan, geloven zelf (of overtuigen zichzelf ervan) dat ze geen immoreel gedrag vertonen;
- herstelrecht stimuleert deze mensen tot het aangaan van een morele discussie over de vraag waarom criminaliteit verkeerd is;
- deze discussie kan ertoe leiden dat daders zichzelf 'herdefiniëren' tot wetsovertreders en tot het besef komen dat zij niet het soort mensen zijn dat immoreel gedrag vertoont;
- deze discussie leidt vervolgens tot de conclusie dat hun gedrag immoreel was en dat herhaling van dit gedrag onwenselijk is.

Ook het project in Nieuwegein is gericht op bewustwording, het voeden van spijt en schuld (waardoor daders sympathie gaan voelen voor het slachtoffer) en het aangaan van de morele discussie. In een deel van de activiteiten zien we dit element terug (zie paragraaf 3.3.2). Of de dader zijn gedrag vervolgens ook daadwerkelijk aanpast, is het empirische deel van deze theorie. Ook hierop zal voor zover mogelijk per deelactiviteit worden ingegaan aan de hand van de ervaringen die in de praktijk met de verschillende activiteiten zijn opgedaan.

3.3.2 Afzonderlijke interventies

De tien interventies⁵ in het project herstelgerichte detentie hebben ieder hun eigen (theoretische of praktijk) grondslag. Hierna wordt hier per interventie op ingegaan.

Multidisciplinaire leergroep puinruimen

De multidisciplinaire leergroep puinruimen bestaat uit acht bijeenkomsten met acht tot tien gedetineerden, waarin de thema's bewustwording en schuldverwerking centraal staan. Met name in de bijdragen van Slachtoffer in Beeld (twee van de acht bijeenkomsten) en de gezamenlijke bijdrage van de herstelconsulent en de geestelijk verzorger (eveneens twee van de acht bijeenkomsten) is dit het geval. Het uiteindelijke doel is te komen tot bewustwording met betrekking tot wat de gedetineerde heeft aangericht en het nemen van verantwoordelijkheid.

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

Door de dader te confronteren met verhalen en beelden (filmpjes) over de impact die een delict kan hebben op het slachtoffer, wordt deze geconfronteerd met zijn foute gedrag. Volgens de deviantietheorie (zie paragraaf 3.3.1) treedt als gevolg hiervan een mechanisme in werking dat de dader aanspoort zijn gedrag te veranderen.

Met dergelijke projecten is onder meer in Duitsland (gevangenis van Hamburg) ervaring opgedaan met het project 'Focus on Crime' (Hagemann, 2003). Gedetineerden die een langere straf uitzitten in verband met ernstige delicten volgen een training waarin ze in acht modules bewust worden gemaakt van slachtofferschap, hen wordt geleerd empathie voor het slachtoffer te ontwikkelen en ze worden gemotiveerd na te denken over manieren waarop zij de aangerichte schade kunnen herstellen. In deze projecten wordt gebruikgemaakt van theoretische inzichten over schaamte in relatie tot groepsdruk. De groep legt in de training druk op degenen die weigeren verantwoordelijkheid te nemen. Dit leidt bij de 'weigeraars' tot schaamte. Schaamte wordt als een krachtig instrument beschouwd in het herstelrecht (Hagemann, 2003). In België wordt gewerkt met een vergelijkbare training (Slachtoffer in Beeld), die ook in Nederland op meerdere plaatsen (diverse jeugdgevangenissen) wordt gegeven.

Werktheater

Tijdens het werktheater wordt gebruikgemaakt van participatief drama, gebaseerd op een concept dat in de jaren zestig is ontwikkeld in Zuid-Amerika (door Augusto Boal) en in begin jaren tachtig in Nederland is geïntroduceerd onder de naam TvO (theater van de onderdrukten).⁶ Er wordt gebruikgemaakt van de zogenaamde Blaggmethode, een combinatie van TvO en cognitieve

---

⁵ In totaal gaat het om twaalf activiteiten: om tien interventies en twee procesactiviteiten.

⁶ In projectbeschrijving 'Eer, schaamte en de verschoven schuldvraag'. Ervaringen met Participatief drama in detentie. Formaat, werkplaats voor participatief drama, 2007.

psychologie. Een van de doelen van deze methodiek is het bewerkstelligen van bewustwording bij de gedetineerden met betrekking tot algemene mensenrechten, specifieke grondrechten in de samenleving en de daarmee verbonden waarden en normen in de onderlinge omgang. In Engeland is de methode inmiddels binnen het justitiële systeem erkend als interventiemethode. In 2002 werd Blagg voor het eerst uitgevoerd in PI Noord in Leeuwarden, waarna nog meer projecten volgden, onder meer in vrouwengevangenis in Nederland (PI Ter Peel) en in Duitsland (JVA Gelsenkirchen).

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

Hoewel minder direct dan in eerdergenoemde activiteiten, worden gedetineerden hierbij ook geconfronteerd met hun verkeerde gedrag. Er wordt dus gebruikgemaakt van hetzelfde mechanisme als in de activiteiten herstelbemiddeling en de leergroep puinruimen. Als gevolg van morele reflectie treedt een mechanisme in werking dat de dader aanspoort zijn gedrag te veranderen.

Slachtoffer in Beeld

Slachtoffer in Beeld is een cursus die wordt gegeven in het kader van het project puinruimen. Stichting Verslavings Reclassering wil deze cursus ook gaan toepassen in een programma dat zij in de pi aanbiedt voor verslaafde gedetineerden. Dit zou dan gaan gebeuren onder de noemer van herstelgerichte detentie. Het gaat om dezelfde training, maar toegesneden op de doelgroep van verslaafde gedetineerden (zie verder ook de werkbare mechanismen van en de ervaringen met het project puinruimen).

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

Het is niet bekend of de vorming Slachtoffer in Beeld geschikt is voor verslaafden; hiervoor hebben we geen aanwijzingen gevonden.

Film- en discussiedagen

Tijdens de film- en discussiedagen worden films vertoond met een moreel thema, waarop aansluitend discussie plaatsvindt, aan de hand van de 'Lager Huis'-methode. Het doel van het project is context bieden voor morele reflectie met betrekking tot het eigen handelen in relatie tot de ander.

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

De doelstelling om context te bieden voor morele reflectie met betrekking tot het eigen handelen sluit aan bij de deviantietheorie, waarop ook de activiteit puinruimen, herstelbemiddeling en het werktheater zijn gericht.

Meditatiecursus

Deze training voor meditatieve ontspanning en bewustwording, die voluit 'mindfulness based stressreducing training' wordt genoemd, is gericht op het ontwikkelen van aandacht voor en het leren omgaan met stressklachten, concentratiestoornissen en lichamelijke pijnklachten. De training is ontwikkeld

aan de medische faculteit van de Universiteit van Massachusetts en in Nederland verder uitgewerkt. De spirituele basis van de training ligt in de zogeheten inzichtmeditatie methode van het Theravada boeddhisme.

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

We hebben geen aanwijzingen gevonden over de werkzaamheid van de activiteit (effect) en de manier waarop deze zou werken (werkzame mechanismen) in relatie tot de algemene projectdoelstelling.

Herstelbemiddeling

Het doel van de activiteit herstelbemiddeling is te komen tot herstel van de relatie van het slachtoffer en de dader. Dit gebeurt door het slachtoffer de gelegenheid te geven de dader te confronteren met hetgeen hij het slachtoffer heeft aangedaan en de dader in de gelegenheid te stellen zijn excuses aan het slachtoffer aan te bieden.

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

In de aanloop naar de activiteit herstelbemiddeling wordt de gedetineerde 'gedwongen' met zichzelf de discussie aan te gaan over zijn gedrag en dient hij tot de conclusie te komen dat dit gedrag verkeerd is. De confrontatie met het slachtoffer en de impact die het delict op het slachtoffer heeft gehad, zal deze conclusie nog versterken en er volgens de deviantietheorie toe moeten leiden dat de gedetineerde zijn gedrag gaat veranderen.

Met herstelbemiddeling is inmiddels veel ervaring opgedaan. De oorsprong ligt in het buitenland. In de jaren zeventig startte men in de Verenigde Staten en Canada met slachtoffer-daderbemiddeling. Inmiddels bestaan er in de Verenigde Staten meer dan driehonderd van dergelijke projecten en in de rest van de wereld meer dan negenhonderd (Van Camp, 2004). De programma's vinden sinds enkele jaren ook plaats in het gevangeniswezen, met name in de staat Wisconsin. In Duitsland is beperkte ervaring opgedaan met herstelbemiddeling in de detentieomgeving, maar de resultaten waren mager (Hagemann, 2003). Inmiddels zijn verschillende overzichtsstudies verschenen, waarin de programma's zijn onderzocht op hun effecten en waarvan de resultaten overwegend positief zijn. Zo onderzochten Sherman e.a. in 2000 de effecten van verschillende herstelrechtelijke conferenties op basis van de data in Rise (Reintegrative Shaming Experiments), waarbij ook de effecten na een jaar werden meegenomen. Er bleek sprake van een daling van het aantal delicten door gewelddadige daders en een kleine vermindering van delicten door dronken automobilisten. Latimer e.a. voerden in 2005 een overzichtsstudie uit naar de effecten van herstelbemiddeling op de tevredenheid van de dader, de tevredenheid van het slachtoffer, naleving van restitutie en op recidive. De herstelrechtelijke programma's scoorden significant beter op deze variabelen dan de traditionele justitiële programma's. De meest recente metastudie is die van Sherman e.a. uit 2007. In de meta-analyse, waarin 36 projecten in Engeland en daarbuiten zijn vergeleken, concluderen de onderzoekers dat persoonlijke ontmoetingen tussen alle bij een delict betrokken partij én een door de rechtbank opgelegde financiële restitutie zowel voor de

dadere als de slachtoffers positieve effecten hebben.

In België wordt momenteel aan de universiteiten van Luik en Leuven onderzoek gedaan naar herstelbemiddeling in relatie tot de uitgangspunten van het herstelrecht (onder meer Aertsen, Dubois), maar er zijn vooralsnog geen gegevens over effecten van herstelgerichte detentie op herstel. Wel zijn de voorlopige ervaringen positief. Nagenoeg alle dadere zijn na afloop van de bemiddeling tevreden over het resultaat, wat overigens ook geldt voor de slachtoffers. Het merendeel van de verzoeken komt in België vanuit de dadere. Slachtoffers blijken slechts in een derde van de gevallen bereid mee te werken. Veelal is er nog sprake van wrok of boosheid, of is het delict nog onvoldoende verwerkt.

In Nederland is het project slachtoffer-daderegesprekken in 2006 geëvalueerd (Hissel e.a. 2006). Naast verdachten en ex-gedetineerden namen ook gedetineerden destijds deel aan de gesprekken. Op basis van de (positieve) resultaten van onder meer dit onderzoek is besloten slachtoffer-daderegesprekken landelijk in te voeren.

Pre-releaseconferenties

De pre-releaseconferenties hebben tot doel de gedetineerde voor te bereiden op zijn terugkeer in de maatschappij.

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

Dergelijke conferenties worden door Blad (2003) genoemd in het kader van een succesvolle rehabilitatie en re-integratie. Hij baseert zich hierbij op de ervaringen die hiermee zijn opgedaan in justitiële jeugdinrichtingen. Tijdens de bijeenkomsten worden gedetineerden voorbereid op wat ze buiten de muren van de instelling staat te wachten. Door gedetineerden hierop voor te bereiden en handvatten aan te reiken voor een succesvolle rehabilitatie, moet het risico dat zij terugvallen in hun oude gedrag worden verkleind.

Vader-kinddagen

Vader-kinddagen hebben tot doel een goed (en regelmatig) contact tussen de gedetineerde vader en zijn kind(eren) te bewerkstelligen en te behouden. In een ongedwongen sfeer kunnen kinderen met hun vader praten en spelen. Een regelmatig contact met het gezin tijdens de detentieperiode zou de gedetineerde stimuleren na detentie op het rechte pad te blijven. Uit de documentatie kan niet worden opgemaakt of de activiteit zich baseert op bestaande inzichten. Volgens het projectplan van 'verhaaltjes voor het slapen gaan' (een andere activiteit die hierna wordt beschreven en die ook is gericht op de vader-kindrelatie) neemt de kans op recidive af met zes procent wanneer vaders contact houden met hun kind, en neemt de kans dat kinderen zelf de criminaliteit ingaan eveneens af. Uit het plan wordt echter niet duidelijk op welke bron men zich heeft gebaseerd.

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

In de literatuur hebben we geen cijfers gevonden die dit ondersteunen. Ook hebben we in de literatuur geen aanwijzingen gevonden over de manier

waarop een dergelijke activiteit zou werken (werkzame mechanismen) in relatie tot de projectdoelstelling.

Verhaaltjes voor het slapen gaan

Bij de activiteit 'verhaaltjes voor het slapen gaan' lezen gedetineerden op een cd verhaaltjes in voor hun kinderen. Het project heeft tot doel om delinquenten betrokken te laten blijven bij de opvoeding. Het project is gebaseerd op een project uit Engeland en Schotland, wat daar volgens het projectplan succesvol is gebleken. Volgens het projectplan in Nieuwegein neemt de kans op recidive af met zes procent wanneer vaders contact houden met hun kind en neemt de kans dat kinderen zelf de criminaliteit ingaan eveneens af. Op welk onderzoek dit is gebaseerd is onbekend, de bron waarop men zich baseert wordt in het projectplan niet vermeld.

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

In de literatuur hebben we geen cijfers gevonden die dit ondersteunen. We hebben geen aanwijzingen gevonden over de werkzaamheid van de activiteit (effect) en de manier waarop deze zou werken (werkzame mechanismen) in relatie tot de algemene projectdoelstelling.

Boefjesdagen

De Boefjesdagen hebben tot doel de jeugd kennis te laten maken met de detentie-omgeving. In gesprekken met de herstelconsulent werd met name het afschrikkende effect (generale preventie) genoemd als doelstelling van het project.

Werkzame mechanismen en praktijkervaringen volgens de literatuur

In een overzichtsstudie van het WODC (Bol, 1995) worden twee projecten beschreven, waarbij criminele jongeren op vergelijkbare wijze duidelijk wordt gemaakt dat misdaad niet loont. In het kader van de projecten wordt onder meer een bezoek gebracht aan gevangenen. In een van de onderzoeken werden tussen de experimentele groep en de controlegroep geen verschillen in recidive gevonden, in het andere onderzoek was de recidive bij de experimentele groep hoger dan bij de controlegroep; een averechts effect dus. Het betrof hier echter programma's voor criminele jongeren, terwijl het project in de PI Nieuwegein voor alle leerlingen van groep acht van de basisschool is bedoeld en de vergelijking dus maar ten dele opgaat. Ook hier hebben we verder geen aanwijzingen gevonden over de werkzaamheid van een dergelijke activiteit (effect) en de manier waarop deze zou werken (werkzame mechanismen) in relatie tot de projectdoelstelling.

Tabel 3.2 Informatie over werkzame mechanismen en praktijkervaringen

Activiteit	Werkzame mechanismen		Praktijkervaringen	
	literatuur	projectplan	literatuur	projectplan
Multidisciplinaire leergroep puinruimen	■		■	
Werktheater		■		■
Slachtoffer in Beeld	■			
Film- en discussiedagen	■			
Meditatiegroep				
Herstelbemiddeling	■		■	
Pre-release conferences				
Vaderkiddagen				
Verhaaltjes voor het slapen gaan				
Boefjesdagen				
■ (veel) informatie				
□ weinig tot geen informatie				

Uit de tabel wordt duidelijk dat van de activiteiten herstelbemiddeling, de leergroep puinruimen, de film- en discussiedagen en het werktheater theoretische inzichten bestaan over de werkzame mechanismen en dat met een deel van deze activiteiten ervaring is opgedaan in de praktijk. Van de overige activiteiten was deze informatie summier of hebben we geen informatie gevonden. Voor de cursus Slachtoffer in Beeld voor verslaafde gedetineerden geldt dat er theoretische inzichten zijn over het werkzame mechanisme, maar dat we geen informatie hebben over de (praktijk-) toepassing op de specifieke doelgroep van verslaafden.

3.4 Conclusie

- Het project bestaat in haar huidige opzet uit tien interventies en twee procedurele activiteiten, waarvan de kern wordt gevormd door de activiteiten herstelbemiddeling, de multidisciplinaire leergroep puinruimen en het werktheater.
- De organisatie en coördinatie van het project is in handen van de herstelconsulent, die in dienst is van de humanistische geestelijke verzorging. Daarnaast zijn verschillende interne afdelingen en externe organisaties bij het project betrokken. Medewerkers van deze afdelingen en organisaties spelen een belangrijke rol bij de uitvoering van de verschillende deelactiviteiten.
- Het project heeft tot doel te komen tot een detentieomgeving waarin ruimte is om over het delict te praten en te komen tot bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid ten aanzien van hetgeen de gedetineerde heeft aangericht. Dit doel en de manier om dit doel te bereiken zijn opgenomen in een projectplan.
- In de uitgewerkte en voorgenomen activiteiten zijn nog niet alle elementen van het oorspronkelijke projectplan uitgewerkt. Activiteiten die betrekking hebben op (verandering van) de organisatiecultuur (zoals scholing en voorlichting van personeel), zijn nog niet uitgewerkt. Op de boefjesdagen na geldt dit eveneens voor activiteiten die zijn gericht op de samenleving.

Voorbeelden zijn het faciliteren en initiëren van de uitwisseling en samenwerking met ideële, levensbeschouwelijke, maatschappelijk georiënteerde organisaties en commerciële bedrijven of ambtelijke instanties die arbeid kunnen genereren voor gedetineerden en ex-gedetineerden, waarvan de resultaten en/of opbrengsten (zichtbaar) direct of indirect ten goede komen aan slachtoffers en de samenleving.

- Het project als geheel is gebaseerd op zowel praktijkervaringen (in zowel binnen- als buitenland) als theoretische uitgangspunten van herstelrecht, waarin bewustwording die moet leiden tot gedragsverandering, centraal staat. Ook voor een deel van de afzonderlijke interventies (herstelbemiddeling, de multidisciplinaire leergroep puinruimen, de film- en discussiedagen en het werktheater) geldt dit. Meestal werd geen (uitgebreide) informatie over praktijkervaringen en werkzame mechanismen in het projectplan zelf teruggevonden. Wel bleek van deze activiteiten in de literatuur informatie voorhanden. Voor de overige activiteiten is niet bekend wat de werkzame mechanismen zijn in relatie tot het projectdoel.

4 UITVOERING PROJECT IN PI NIEUWEGEIN

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreken we de uitvoering van het project herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein. We doen dit aan de hand van de tweede set onderzoeksvragen. De antwoorden op deze vragen vormen tezamen de procesevaluatie. De hoofdvraag is:

Wat zijn de ervaringen met het project herstelgerichte detentie in de praktijk?

De deelvragen bij deze hoofdvraag zijn:

- *Welke activiteiten hebben de herstelconsulent en de herstelbemiddelaar uitgevoerd? In hoeverre zijn er (centrale of ondersteunende) activiteiten door andere medewerkers uitgevoerd (bijvoorbeeld geestelijk verzorgers)? (paragraaf 4.2)*
- *Hoeveel trajecten zijn er gestart, hoeveel zijn er afgesloten? Hoe lang duren ze? (paragraaf 4.3)*
- *Wat zijn kenmerken van trajecten in termen van deelnemers, delicten en slachtoffers? (paragraaf 4.4)*
- *In hoeverre komt de uitvoering van trajecten overeen met het plan? (paragraaf 4.5)*
- *Hoe wordt herstelgerichte detentie ervaren door de betrokken actoren (gedetineerden, herstelconsulenten, herstelbemiddelaars, slachtoffers of hun eventuele nabestaanden, pi'ers en pi-management)? (paragraaf 4.6)*
- *Welke indicaties zijn er voor de geschiktheid van herstelgerichte detentie voor bepaalde typen gedetineerden, met betrekking tot de werving en selectie en met betrekking tot de deelname? (paragraaf 4.7)*
- *Wat zijn de kosten van herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein, in totaal en per traject? In hoeverre is de capaciteit volledig benut? (paragraaf 4.8)*

Om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden is gebruikgemaakt van verschillende bronnen. Er is gesproken met een van de katholieke geestelijke verzorgers, inrichtingswerkers en gedetineerden. Ook is gebruikgemaakt van de informatie uit eerdere gesprekken met beleidsmedewerkers van DJI, de directie, de herstelconsulent, de reclasseringsmedewerker en de medewerker van Slachtoffer in Beeld. Er is niet gesproken met slachtoffers, omdat er in de onderzoeksperiode weinig slachtoffers bij het project waren betrokken. Tot slot is de projectregistratie geanalyseerd en waar mogelijk vergeleken met gegevens uit het geautomatiseerde informatiesysteem van de Dienst Justitiële Inrichtingen (TULP).

4.2 Uitgevoerde activiteiten

Van de in totaal twaalf voorgenomen activiteiten (tien interventies en twee procesactiviteiten) worden er momenteel zes uitgevoerd: het geven van voorlichting over het project, de multidisciplinaire leergroep puinruimen, het werktheater, herstelbemiddeling, de vader-kinddagen en de boefjesdagen. Er zijn plannen om op korte termijn te starten met de film- en discussiedagen en de meditatiecursus. Het is niet bekend wanneer gaat worden gestart met de Slachtoffer in Beeld-cursus van de reclassering (deze moet nog worden ontwikkeld)¹, de activiteit 'verhaaltjes voor het slapen gaan', het structureel aanbieden van de herstelgerichte intake en de pre-releaseconferenties. In de tabel in bijlage 3 is een overzicht opgenomen van de activiteiten die kunnen worden onderscheiden, de doelgroep, de betrokken partijen en functionarissen, de frequentie waarmee ze plaatsvinden en het jaar waarin ze zijn gestart.

4.3 Trajecten

In het project wordt niet gewerkt met trajecten, maar met losse activiteiten. We hebben van de herstelconsulent de achtergrondgegevens van de deelnemers aan de verschillende activiteiten in 2006, 2007 en de eerste drie maanden van 2008 ontvangen. De gegevens geven inzicht in de deelname aan de activiteit herstelbemiddeling (die vanaf de start van het project in 2003 loopt) en de multidisciplinaire leergroep puinruimen (waarmee in 2008 is gestart). Van de deelname aan overige projecten wordt door de herstelconsulent geen registratie bijgehouden.

De informatie over het aantal deelnames, het aantal trajecten dat is afgesloten en de duur van de activiteiten herstelbemiddeling en de leergroep puinruimen wordt hierna gepresenteerd.

4.3.1 Aanmelding

Ruim een derde van de gedetineerden die aan het project hebben deelgenomen, heeft zichzelf aangemeld voor het project (37%). Zij hebben via foldermateriaal, de geestelijk verzorger, de herstelconsulent of een piw'er informatie over het project ontvangen en zich vervolgens aangemeld. Negentien procent van de aanmeldingen ontvangt de herstelconsulent van de geestelijk verzorger, tien procent van het maatschappelijk werk, zes procent van de piw'er, vijf procent via de reclasseringswerker en zes procent via een medegedetineerde.

---

¹ De cursus maakt nu al deel uit van de leergroep puinruimen, maar er zijn plannen deze cursus apart aan te bieden aan verslaafde gedetineerden.

Verder blijkt uit de registratie van de herstelconsulent dat dertien procent door de consulent zelf wordt aangemeld.² De overige gedetineerden worden op andere wijze aangemeld (bijvoorbeeld via de psycholoog of via de leergroep Puinruimen).

Meer dan de helft (58%) neemt deel omdat hij last heeft van schuldgevoelens, spijt heeft en/of zijn excuses wil aanbieden. Twintig procent van de deelnemers gaf aan te willen deelnemen om de relatie met het slachtoffer te herstellen. Voor zestien procent van de gedetineerden is de wens om met criminele activiteiten te stoppen een belangrijke reden.

4.3.2 Duur detentie bij start project

Gemiddeld verblijven de deelnemers zes maanden in de pi op het moment dat zij starten met het project herstelgerichte detentie. Slechts één van de deelnemers startte al in de eerste twee maanden. Tien procent start wanneer ze drie tot vier maanden zijn gedetineerd, twintig procent wanneer ze vijf tot zes maanden zijn gedetineerd, 24 procent op het moment dat ze zeven tot twaalf maanden zijn gedetineerd, veertien procent bij een detentieduur van één tot twee jaar en 31 procent op het moment dat hij langer is gedetineerd dan twee jaar; bijna een derde van de deelnemers dus. Deze laatste groep kan voor een deel bestaan uit langdurig gestraften (personen die al vóór 2003 waren gedetineerd) en zodoende dus niet eerder konden deelnemen. Voor het merendeel van de deelnemers (86%) geldt echter dat zij korter dan drie jaar zijn gedetineerd (of verwachten korter dan drie jaar gedetineerd te zijn). Dit betekent dus dat veel gedetineerden pas relatief laat in hun detentie met het project in aanraking komen. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met de wijze waarop deelnemers voor het project worden geworven. Het project wordt nog niet structureel bij binnenkomst bij de gedetineerden onder de aandacht gebracht, maar ad hoc op het moment dat de gedetineerde 'toevallig' een gesprek heeft met de geestelijk verzorger of de herstelconsulent of een folder onder ogen krijgt.

4.3.3 Aantal deelnemers

In totaal hebben van 2006 tot en met de eerste drie maanden van 2008 79 gedetineerden aan het project deelgenomen: 61 aan de activiteit herstelbemiddeling, tien aan de multidisciplinaire leergroep puinruimen en acht aan beide activiteiten. Per jaar ziet de verdeling er als volgt uit:

---

² Het betreft in dit geval aanmeldingen die zijn gedaan tijdens een gesprek met de herstelconsulent, zonder dat de delinquent vooraf de intentie had zich voor een activiteit aan te melden. Het onderwerp kwam min of meer toevallig ter sprake in een gesprek dat een ander doel diende.

Tabel 4.1 Deelname herstelgerichte detentie in 2006, 2007 en 2008

	2006	2007	2008	Totaal
Herstelbemiddeling	37	20	4	61
Puinruimen	0	0	10	10
Beide	0	3	5	8
Totaal gestart	37	23	19	79
Uitval	9	3	2	14
Lopend	1	1	13	15
Afloop onbekend	-	6	-	14
Totaal afgerond	27	13	4	36

Bron: projectregistratie herstelconsulent PI Nieuwegein

De gegevens in de tabel laten zien dat in 2007 het aantal activiteiten waaraan is deelgenomen, aanzienlijk lager is dan in 2006. Dit hangt samen met langdurige ziekte van de herstelconsulent, als gevolg waarvan het project bijna een half jaar heeft stilgelegen.

Zoals beschreven is het project puinruimen pas gestart in 2008. In de tabel is vermeld dat in 2007 drie gedetineerden aan beide activiteiten hebben deelgenomen. Dit betekent dat zij in 2007 zijn gestart met deelname aan de activiteit herstelbemiddeling en in 2008 hebben deelgenomen aan de activiteit puinruimen. Het betreft dus het jaartal waarin voor het eerst door de betreffende gedetineerde werd deelgenomen aan een herstelgerichte activiteit.

4.3.4 Uitval

Van de in totaal 79 deelnemers is van veertien bekend dat ze voortijdig zijn gestopt met het project.³ Hiervoor zijn verschillende redenen, maar in de helft van de gevallen hing dit samen met overplaatsing of vrijlating. Eén dader durfde uiteindelijk toch de confrontatie met het slachtoffer niet aan, uit angst voor een zwaardere straf als hij alles zou bekennen, twee anderen bleken op verkeerde gronden een gesprek met het slachtoffer te willen aangaan. In één geval kon een slachtoffer-dadergesprek geen doorgang vinden vanwege zelfdoding van de dader. Voor de overige gevallen is de reden onbekend.

4.3.5 Duur traject

De duur van het totale traject is niet eenvoudig vast te stellen. In de eerste plaats omdat niet zozeer sprake is van trajecten, maar van op zichzelf staande activiteiten, waaraan na elkaar maar ook tegelijkertijd kan worden deelgenomen, soms ook met een periode ertussen.

Wel is door de herstelconsulent geregistreerd wat de duur per activiteit, per deelnemer is. Het project puinruimen duurt voor alle deelnemers even lang; het betreft een cursus van acht wekelijkse bijeenkomsten van elk tweeëneenhalf uur. Negen trajecten herstelbemiddeling waren binnen vier weken afgerond, zeventien duurden vier tot acht weken, eveneens zeventien negen

³ Het kan zijn dat dit er meer zijn. Van veertien deelnemers is de afloop van de deelname onbekend.

tot zestien weken, vijf duurden er zeventien tot 24 weken en dertien meer dan 24 weken. De gemiddelde duur van een traject herstelbemiddeling is twaalf weken.

4.3.6 Contact met herstelconsulent

Gedurende het project onderhoudt de herstelconsulent contact met de deelnemers. Dit gebeurt niet structureel, maar vindt over het algemeen plaats bij de rondgang van de consulent op de afdeling. Het aantal gesprekken verschilt dan ook per deelnemer. Van de deelnemers heeft 23 procent gedurende het traject één keer contact met de herstelconsulent, 41 procent van de deelnemers twee tot drie keer, 22 procent vier tot vijf keer en zestien procent minimaal zes keer. Het gemiddeld aantal contacten dat een gedetineerde gedurende zijn deelname met de herstelconsulent heeft, is drieëneenhalf keer.

4.3.7 Afsluiting en resultaat

De wijze waarop de activiteit is afgesloten, verschilt per deelnemer en per activiteit. De activiteit Puinruimen is door vier deelnemers afgerond met een certificaat, van twaalf deelnemers loopt het project nog ten tijde van de aanlevering van de projectgegevens. De activiteit herstelbemiddeling heeft tot de volgende resultaten geleid:

Tabel 4.2 Resultaten

Resultaat	Absoluut	%
Geen of negatieve reactie slachtoffer	15	19
Pendelbemiddeling	20	25
Slachtoffer-dadergesprek	8	10
Afgebroken: gebrek aan motivatie	3	4
Lopend	15	19
Afloop onbekend	14	18
Anders	4	5
Totaal	79	100

Bron: projectregistratie herstelconsulent PI Nieuwegein

Onder de categorie 'anders' vallen zaken met een andere afloop, bijvoorbeeld doorverwijzing door de geestelijke verzorging.

4.4 Kenmerken deelnemers

Hierna gaan we nader in op de kenmerken van de deelnemerspopulatie. Er zijn gegevens gebruikt van 2006, 2007 en de eerste drie maanden van 2008. In de PI Nieuwegein zijn uitsluitend mannen gedetineerd; alle deelnemers aan het project zijn dus van het mannelijk geslacht. Om te kunnen nagaan in hoeverre deelnemers aan het project afwijken van de gevangenispopulatie als

geheel, zijn bij de Dienst Justitiële Inrichtingen ook achtergrondgegevens opgevraagd over de gevangenispopulatie als geheel.⁴ Waar mogelijk worden de twee populaties met elkaar vergeleken.

4.4.1 Leeftijd

De gemiddelde leeftijd van de deelnemers is 31 jaar. Dertig procent van de deelnemers is jonger dan 25 jaar, 35 procent is tussen 25 en 35 jaar, 27 procent tussen 35 en 45 jaar en 9 procent is ouder dan 45 jaar. Van twee deelnemers is de leeftijd onbekend.

Tabel 4.3 Leeftijdsopbouw deelnemers versus niet-deelnemers

Leeftijdsklasse	Deelnemers	PI Nieuwegein	Totale gedetineerdenpopulatie
Tot 25 jaar	30%	27%	21%
25-35 jaar	35%	32%	33%
35-45 jaar	27%	26%	29%
Ouder dan 45 jaar	9%	13%	16%

Bron: Projectregistratie PI Nieuwegein (2006- maart 2008) en TULP (peildatum februari 2008)

De leeftijdsopbouw van de gedetineerdenpopulatie in de PI Nieuwegein als geheel (N=411) wijkt hier niet veel van af. Van de totale populatie in de PI Nieuwegein is 27 procent jonger dan 25 jaar, is 32 procent tussen de 25 en 35 jaar, is 26 procent tussen de 35 en 45 jaar en 13 procent ouder dan 45 jaar. In deze laatste categorie zitten dus relatief weinig deelnemers.⁵

De deelnemers aan het project blijken jonger dan de gedetineerden in de totale populatie (N=12537). Mogelijk ligt dit aan de leeftijdsopbouw in de PI Nieuwegein, waar de gedetineerden jonger zijn dan gemiddeld.

4.4.2 Etnische achtergrond

Van de deelnemers aan het project herstelgerichte detentie is het grootste deel van Nederlandse afkomst (78%), waarvan acht procentpunt een Antilliaanse achtergrond heeft. Negen deelnemers hebben een Marokkaanse achtergrond, vier zijn van Surinaamse afkomst, twee hebben een Turkse achtergrond, één deelnemer is van Somalische afkomst en één deelnemer van Kaapverdiaanse afkomst. In de TULP-registratie worden uitsluitend het geboorteland en de nationaliteit geregistreerd. De gegevens zijn dus niet één-op-één vergelijkbaar. Het merendeel van de gedetineerden die verblijven in de PI Nieuwegein, is in Nederland geboren (57%), van de totale gedetineerdenpopulatie is dit zestig procent. Eénentachtig procent van de gedetineerden in

⁴ Peildatum februari 2008.

⁵ Omdat wij niet in het bezit zijn van data op individueel niveau, leenden ze zich niet voor het berekenen van gemiddelden.

de PI Nieuwegein heeft de Nederlandse nationaliteit, wat eveneens geldt voor de totale gedetineerdenpopulatie.

4.4.3 Gezinsituatie

Van de deelnemende gedetineerden is van veertig procent bekend dat hij een partner heeft en van 47 procent dat hij geen partner heeft. Van dertien procent is deze informatie niet bekend. Van de deelnemers heeft veertig procent kinderen, 41 procent geen kinderen en van negentien procent is dit niet bekend.

In de TULP-registratie wordt alleen de burgerlijke staat geregistreerd: relaties die niet wettelijk zijn geregistreerd, zijn onbekend. Van alle gedetineerden in Nederland is 62 procent ongehuwd, van de populatie in Nieuwegein is dit 72 procent. Elf procent van de totale gedetineerdenpopulatie is gehuwd, van de gedetineerden in de PI Nieuwegein is dit twaalf procent. Van de totale gedetineerdenpopulatie heeft 2,5 procent een geregistreerd partnerschap, van de gedetineerden in de PI Nieuwegein is dit 0,2 procent. Hoeveel procent van de gedetineerden in de PI Nieuwegein en in andere inrichtingen een relatie heeft die niet is geregistreerd, is onbekend.

4.4.4 Opleiding en werk

Van de meeste deelnemers is niet bekend wat hun hoogst behaalde school-diploma is. Voor de achttien gedetineerden van wie dit wel bekend is, geldt dat acht lager of voorbereidend beroepsonderwijs hebben gevolgd, vier middelbaar beroepsonderwijs, twee havo of vwo-onderwijs en vier hoger beroeps-onderwijs.

Vóór de detentie had 46 procent van de deelnemers een betaalde baan en 25 procent geen betaalde baan. Van 29 procent van de deelnemers is deze informatie niet beschikbaar. Van alle gedetineerden in de PI Nieuwegein had 47 procent een betaalde baan voordat hij werd gedetineerd, bij de totale gedetineerdenpopulatie ligt dit percentage met 39 procent wat lager.

4.4.5 Delict

Van de deelnemers aan het project heeft de helft (52%) eerder vast gezeten, 28 procent is niet eerder gedetineerd geweest. Van twintig procent is niet bekend of zij eerder gedetineerd zijn geweest. Ook van de totale populatie en die van de PI Nieuwegein is deze informatie niet bekend. Twee derde van de deelnemers aan het project zit vast vanwege een geweldsdelict (66%), waarvan in vier gevallen met dodelijke afloop. De overige geweldsdelicten zijn onder meer overvallen, afpersing met geweld of mishandeling. Negentien procent van de deelnemers is gedetineerd vanwege een vermogensdelict. Andere gepleegde delicten zijn het veroorzaken van een verkeersongeval met dodelijke afloop (3%), brandstichting (4%) en drugsdelicten (3%). De deelnemers aan het project wijken in dit opzicht af van de totale gedetineerdenpopulatie en van die in de PI Nieuwegein als geheel (tabel 4.4).

Tabel 4.4 Delict

Delict	Deelnemers	PI Nieuwegein	Totale gedetineerden-populatie
Gewelddelict	66%	38%	38%
Vermogensdelict	19%	20%	18%
Opium	3%	23%	20%
Anders	12%	19%	24%

Bron: Projectregistratie PI Nieuwegein (2006- maart 2008) en TULP (peildatum februari 2008).

Van zowel de gedetineerden in de PI Nieuwegein als in de totale gedetineerdenpopulatie heeft 'slechts' 38 procent zich schuldig gemaakt aan een geweldsmisdrijf. Het aantal deelnemers dat gedetineerd is vanwege een vermogensdelict, wijkt met negentien procent niet af van de totale populatie (18%) en van die van de populatie in Nieuwegein (20%). In de totale populatie en de populatie in Nieuwegein is ongeveer een kwart van de gedetineerden verdacht of veroordeeld voor overtreding van de opiumwet, van de deelnemers is dit slechts drie procent. Dit verschil laat zich verklaren door de insteek van het project, waarin de slachtoffercomponent een belangrijke plaats heeft. Aangezien er in gewelddelicten aanwijsbare, persoonlijke slachtoffers zijn, ligt het voor de hand dat veroorzakers van gewelddelicten aan het project deelnemen (bij drugsdelicten ligt dit minder voor de hand). Overigens richt het project zich niet uitsluitend op persoonlijke slachtoffers; het slachtoffer kan ook de maatschappij zijn.

4.4.6 Fase strafproces

Van alle deelnemers zit bijna twee derde (66%) op het moment van deelname nog in de fase van voorlopige hechtenis en is 27 procent op het moment van deelname afgestraft. Vijf deelnemers zijn in afwachting van het hoger beroep, één van de deelnemers is in afwachting van plaatsing in een tbs-kliniek. Dezelfde verhouding zien we terug in de totale populatie van de PI Nieuwegein: 69 procent zit in voorlopige hechtenis, de overige gedetineerden hebben inmiddels een straf opgelegd gekregen (detentie of anderszins) of zijn op overige titels geregistreerd. Bij de totale gedetineerdenpopulatie is het aantal voorlopig gehechten lager (47%). Het verschil met de populatie van Nieuwegein wordt verklaard uit het feit dat de PI Nieuwegein voor het grootste deel de functie van huis van bewaring heeft.

4.4.7 (Verwachte) detentieduur

Omdat het grootste deel van de deelnemers bij deelname aan het project nog in afwachting is van zijn straf, is de detentieduur meestal nog niet bekend (voor de totale populatie in de PI Nieuwegein is dit voor 72 procent van de gedetineerden het geval), landelijk geldt dit voor vijftig procent van de gedetineerden). Wel is van deze groep bekend wat de verwachte detentieduur is (op basis van de straf die is geëist). De (verwachte) detentieduur van de

deelnemers is gemiddeld 22 maanden, bijna twee jaar dus. Voor bijna een derde (32%) geldt dat de verwachte detentie niet langer is dan een half jaar, 24 procent heeft een verwachte detentieduur die ligt tussen een half jaar en een jaar, veertien procent tussen één tot twee jaar, vijftien procent tussen twee en drie jaar, negen procent tussen drie en vijf jaar en vijf procent langer dan vijf jaar. In TULP wordt de verwachte detentieduur niet geregistreerd; een vergelijking is dus niet mogelijk.

4.4.8 Conclusie

Er zijn geen aanwijzingen dat de deelnemers aan het project voor wat betreft achtergrondkenmerken afwijken van de gemiddelde gedetineerde. De deelnemers aan het project zijn iets jonger dan gemiddeld, maar dit kan te maken hebben met de leeftijdsopbouw in de PI Nieuwegein. Verder hebben ze vaker een geweldsdelict begaan dan gemiddeld, maar dit ligt gezien de doelstelling van het project voor de hand. Het feit dat ze relatief vaak in voorlopige hechtenis zitten, kan worden verklaard vanuit de functie van de pi (voornamelijk huis van bewaring).

4.5 Uitvoering versus plan

4.5.1 Oorspronkelijk plan

Volgens het projectplan (zie ook hoofdstuk 3) moeten de activiteiten die worden uitgevoerd in het kader van herstelgerichte detentie, zich richten op de gedetineerde, de gevangencultuur (personeel en organisatie) en de samenleving.

In het projectplan worden voor de activiteiten gericht op gedetineerden twee type activiteiten onderscheiden:

- activiteiten gericht op het op gang brengen van een bewustwordingsproces met betrekking tot de gevolgen van crimineel gedrag en de eigen verantwoordelijkheid;
- activiteiten gericht op herstel, rehabilitatie en re-integratie.

Andere activiteiten richten zich op de gevangencultuur. In dit verband worden in het projectplan trainingen en mogelijkheden tot intervisie en bezinning genoemd (gericht op het bevorderen van een cultuur van openheid en respect in de onderlinge betrekkingen), bijscholing in herstelgerichte conflictbemiddelingsmethodieken (die kunnen worden aangewend bij het oplossen van problemen en conflicten) en voorlichting (gericht op sensibilisering van de verschillende disciplines met betrekking tot slachtofferproblematiek en herstelgerichte activiteiten tijdens en na de detentie).

Ten aanzien van de samenleving is in het projectplan opgenomen dat de uitwisseling en samenwerking met ideële, levensbeschouwelijke of

maatschappelijk georiënteerde organisaties en individuele vrijwilligers moet worden geïnitieerd en gefaciliteerd. Dit geldt ook voor de uitwisseling van en samenwerking met commerciële bedrijven of ambtelijke organisaties, die arbeid kunnen genereren voor gedetineerden en ex-gedetineerden, waarvan de resultaten en/of opbrengsten (zichtbaar) direct of indirect ten goede komen aan slachtoffers en de samenleving. Verder dient aan publieksvoorlichting te worden gedaan over slachtoffer-daderproblematiek en herstelgerichte activiteiten na detentie.

4.5.2 Vertaling naar praktijk

De vertaling naar de praktijk heeft feitelijk plaatsgevonden in twee fasen:

- de uitwerking van het plan in concrete activiteiten;
- de uitvoering van deze activiteiten.

In de volgende tabel is weergegeven welke activiteiten tot op heden zijn uitgewerkt en uitgevoerd:

Tabel 4.5 Uitwerking en uitvoering activiteiten

Doelgroep	Uitgewerkt			Uitgevoerd		
	Gedetineerde	Personeel	Samenleving	Gedetineerde	Personeel	Samenleving
Activiteit						
Multidisciplinaire leergroep puinruimen						
Werktheater						
Slachtoffer in Beeld						
Film- en discussiedagen						
Meditatiegroep						
Herstelbemiddeling						
Pre-release conferences						
Vader-kinddagen						
Verhaaltjes voor het slapen gaan						
Boefjesdagen						
Voorlichting (procesactiviteit)						
Herstelgerichte intake (procesactiviteit)						

Activiteiten voor gedetineerden

Voor wat betreft de activiteiten in uitvoering wordt de kern gevormd door de activiteit herstelbemiddeling, de multidisciplinaire leergroep puinruimen en het werktheater. Deze projecten kunnen worden beschouwd als herstelgerichte programma-elementen, zoals Blad deze in zijn ideaalmodel beschrijft (zie bijlage 2). In de projecten is aandacht voor bewustzijn voor de gevolgen voor het slachtoffer. De cursus Slachtoffer in Beeld (die deel uitmaakt van de multidisciplinaire leergroep puinruimen) is hierop specifiek gericht, bij het project herstelbemiddeling kan een verontschuldigungsbrief worden geschreven en bestaat de mogelijkheid tot bemiddeling, waarbij de dader direct met (de gevolgen voor) het slachtoffer wordt geconfronteerd. Een aantal

voorgenomen activiteiten ontbreekt nog. Er wordt nog niet standaard een herstelgerichte intake gedaan en er vinden nog geen pre-releaseconferenties (ter bevordering van re-integratie in de samenleving) plaats. Ook de activiteiten 'verhaaltjes voor het slapen gaan', de film- en discussiedagen en de cursus Slachtoffer in Beeld voor verslaafde gedetineerden en de meditatiegroep zijn op het moment van het opstellen van deze rapportage nog niet in uitvoering.

Activiteiten voor de samenleving

Voor wat betreft de relatie met de samenleving wordt nog nauwelijks voldaan aan de doelstellingen in het projectplan. In het kader van de uitvoering van de verschillende activiteiten vindt wel samenwerking plaats met verschillende maatschappelijke organisaties (zoals reclassering, Slachtoffer in Beeld, en stichtingen die zich inzetten voor gedetineerden), maar er vindt nog geen uitwisseling plaats met commerciële bedrijven of ambtelijke instanties die arbeid kunnen genereren voor gedetineerden en ex-gedetineerden en van publieksvoorlichting is nog slechts beperkt sprake. Hoe deze activiteiten eruit moeten gaan zien is ook nog niet uitgewerkt. De enige activiteit die zich richt op de samenleving zijn de boefjesdagen.

Activiteiten gericht op verandering van de organisatiecultuur (gedetineerden)

Activiteiten gericht op (verandering van) de organisatiecultuur worden nog nauwelijks ontplooid. Sinds de start van het project in 2003 hebben medewerkers twee- tot driemaal informatie over het project ontvangen per e-mail en heeft de herstelconsulent enkele jaren geleden voorlichting gegeven over het project tijdens teamvergaderingen. Recentelijk heeft de herstelconsulent documentatie over het project verspreid over de diverse afdelingen. Verder stonden in Balans en Justitie Magazine (vakbladen die de inrichtingswerkers krijgen thuisbezorgd) artikelen over het project. De voorlichting is echter erg ad hoc en vindt niet structureel of op vaste momenten plaats. Ook lijkt de voorlichting niet erg effectief; bij de herstelconsulent bestaat de indruk dat de informatie nauwelijks wordt gelezen. Verder is er geen sprake van trainingen en intervisie voor het personeel die gericht zijn op het bevorderen van een cultuur van openheid en respect van onderlinge verhoudingen en worden voor zover bekend geen herstelgerichte conflictbemiddelingsmethodieken toegepast. Dergelijke activiteiten zijn ook nog niet uitgewerkt.

4.6 Ervaringen betrokkenen

De ervaringen van betrokkenen die in deze paragraaf worden beschreven, zijn gebaseerd op gesprekken die zijn gevoerd met de directie, de herstelconsulent, inrichtingswerkers, de katholieke geestelijk verzorger, een reclasseringsmedewerker, een trainer van Slachtoffer in Beeld en gedetineerden. Slachtoffers zijn in het onderzoek buiten beschouwing gelaten, vanwege de geringe betrokkenheid bij het project tijdens de looptijd van het onderzoek.

4.6.1 Ervaringen gedetineerden

De gedetineerden zijn zonder uitzondering positief over hun deelname aan de activiteiten. De deelname draagt naar eigen zeggen bij aan de bewustwording en de schuldverwerking. Ook gaf het merendeel aan verantwoording te hebben genomen voor het gepleegde delict. Enkele gedetineerden gaven aan onschuldig vast te zitten, maar niettemin baat te hebben bij deelname aan het project.

De gedetineerden zien echter geen verandering van het detentieklimaat in die zin dat het gemakkelijker is geworden om over het delict te spreken. Dit gebeurt uitsluitend tijdens de bijeenkomsten; daarbuiten houdt men het voor zichzelf. Een aantal gedetineerden gaf aan wel behoefte te hebben om ook buiten de activiteiten over het delict te praten, maar de indruk te hebben dat de meeste medegedetineerden en piw' ers niet geïnteresseerd zijn in hun verhalen.

4.6.2 Casebeschrijvingen

De volgende casebeschrijvingen geven een impressie van de ervaringen van vijf van de deelnemers met wie is gesproken.

De eerste casus is die van een man (A), die in het verleden meermalen met justitie in aanraking kwam en op het moment in afwachting is van zijn straf. A is 31 jaar, heeft acht jaar een relatie en wordt verdacht van mishandeling in combinatie met gijzeling. Zijn verwachte detentieduur is 24 maanden, waarvan hij er inmiddels zes in voorarrest heeft doorgebracht.

Geschiedenis

Al vanaf zijn zesde levensjaar was hij erg druk. Zijn vader werkte veel en was weinig thuis. A had gedragsproblemen waarmee zijn ouders geen raad wisten. Op zijn twaalfde werd hij uit huis geplaatst. Bij A werd onder meer een zware vorm van ADHD geconstateerd. Hij kreeg destijds nog geen medicatie. A heeft sindsdien niet meer thuis gewoond, maar tot zijn achttiende in een internaat gezeten, waar hij door een medebewoner is verkracht. Vanaf zijn achttiende jaar is A op zichzelf gaan wonen. Hij is vanaf dat moment verdovende middelen gaan gebruiken en verhandelen. Toen A 22 jaar was, werd het hotel waar A werkte overvallen. Hij ontfutselde de overvaller het mes en stak deze daarmee neer. A werd veroordeeld voor poging tot doodslag en is hiervoor één jaar gedetineerd geweest.

Hierna volgde bijna een decennium zonder dat A in aanraking kwam met justitie. A had verschillende banen, waarmee hij in zijn bestaan voorzag. In die tijd gebruikte A dagelijks drugs, die hij financierde met het geld dat hij verdiende in verschillende banen. Hij heeft zich in deze tijd naar eigen zeggen niet meer op het criminele pad begeven.

Eind 2007 vroeg een dealer hem om mee te gaan naar een klant, die nog een schuld had openstaan. Hoewel het volgens A achteraf gezien duidelijk was met welke intentie dit bezoek werd afgelegd, stond hij hier op het moment dat hij meeding niet bij stil, wat onder meer het gevolg was van het drugsgebruik. Aangekomen hebben de dealer en A de klant mishandeld. A, de dealer en een derde persoon werden

gearresteerd. Na zes dagen op het politiebureau te hebben vastgezeten, werd A overgebracht naar de PI Nieuwegein. Inmiddels zit hij hier zes maanden, in afwachting van zijn vonnis.

Aanleiding, start en afronding deelname

Via de kabelkrant werd A bekend met het project herstelgerichte detentie. Snel erna heeft hij een verzoek tot een gesprek met de herstelconsulent ingediend. Omdat hij veel spijt had van de mishandeling had A op het politiebureau al een brief geschreven aan het slachtoffer. Hij vroeg de herstelconsulent of zij deze brief voor hem kon versturen. De herstelconsulent maakte een afspraak met de herstelbemiddelaar van Slachtoffer in Beeld. Deze heeft een intakegesprek gevoerd met A, waarin werd gepeild in hoeverre hij gemotiveerd was. Omdat A gemotiveerd bleek, heeft de herstelbemiddelaar de brief overgebracht aan het slachtoffer. Het slachtoffer heeft de brief geaccepteerd, maar de excuses van de dader niet. Hiermee was de activiteit voorlopig afgesloten. A had graag een gesprek gehad met het slachtoffer, maar het slachtoffer wilde wachten tot na de zitting. Parallel hieraan heeft A deelgenomen aan de multidisciplinaire leergroep puinruimen. De informatie hierover vond hij op de kabelkrant. Na aanmelding werden meerdere gesprekken met hem gevoerd door een medewerker van de afdeling maatschappelijk werk, waarna hij kon starten met de leergroep. Na afronding heeft hij een certificaat behaald. A sluit niet uit dat hij in de toekomst nogmaals een brief aan het slachtoffer schrijft. Naast herstelbemiddeling en de multidisciplinaire leergroep puinruimen neemt A deel aan de cursus mediteren, niet in groepsverband, maar individueel. Verder heeft hij onlangs een leefstijltraining, gericht op terugvalpreventie, afgerond. Daarnaast heeft hij zichzelf ingeschreven voor behandeling bij De Waag en de Jellinek. Hiermee kan hij gaan starten op het moment dat hij vrijkomt. Verder heeft hij plannen om een aantal opleidingen te volgen, zodat hij na zijn vrijlating alle benodigde certificaten heeft om in de bouw aan de slag te kunnen.

Contacten met personeel inrichting

Sinds de deelname aan de herstelgerichte activiteiten heeft A ongeveer wekelijks contact met de herstelconsulent. Meestal dient hij een verzoek in voor een gesprek, maar de contacten vinden ook toevallig plaats, wanneer hij de herstelconsulent tegenkomt tijdens haar 'ronde'. In deze gesprekken praat hij met haar over wat hem dwars zit, over emoties die naar boven komen en over de herbeleving van het incident in dromen. Ook (onverwerkte) incidenten uit het verleden, zoals de dood van zijn moeder en zijn traumatische ervaringen in de justitiële jeugdinrichting, komen in deze gesprekken aan de orde. Ook met de dominee heeft A veel contact. Met de bewakers praat A niet veel. Over het algemeen zijn deze niet bekend met de inhoud van het project. A heeft sowieso weinig vertrouwen in bewaarders, naar eigen zeggen voortkomend uit negatieve ervaringen in het verleden in de justitiële jeugdinrichting waar hij gedetineerd is geweest.

Opbrengsten

A vond de leergroep puinruimen erg zwaar en confronterend, maar heeft er veel van geleerd. Vroeger vond A het criminele leven nog wel spannend, maar inmiddels is er het besef dat het voor hemzelf belangrijk is om een stabiel leven te krijgen (een baan en een gezin) en zich te distantiëren van zijn criminele verleden. Het is in de detentieomgeving volgens A heel eenvoudig om met het criminele circuit verbonden te blijven, veel gemakkelijker dan je ervan afsluiten. A is van mening dat het project hem hierbij heeft geholpen. "Als ik niet had deelgenomen was de kans dat ik weer met de verkeerde jongens in zee zou gaan zeker groter".

A praat veel over zijn verleden met de herstelconsulent en de geestelijk verzorger, maar ook met zijn vriendin, met wie hij acht jaar een relatie heeft en met wie hij dagelijks correspondeert. Daarnaast zegt A geleerd te hebben eerst te denken en dan pas te handelen. Wanneer er problemen spelen met medegeëdineerden, stapt hij nu op de bewaker af, terwijl hij in het verleden het probleem zelf – niet zelden met geweld – 'oploste'.

De tweede casus heeft betrekking op een man van 28 jaar (B), die is veroordeeld voor een gewapende overval in de woning van een particulier. Er is vijf jaar detentie geëist, waarvan B er inmiddels anderhalf jaar heeft uitgezeten in voorarrest.

Geschiedenis

B heeft geen crimineel verleden. Van bekenden had hij gehoord dat er in een bepaalde woning 'wat te halen viel' en heeft de eigenaar overvallen met een wapen. Dit is inmiddels anderhalf jaar geleden.

Aanleiding, start en afronding

Na ongeveer negen maanden besprak B met de geestelijk verzorger zijn behoefte om contact op te nemen met het slachtoffer. Hij had spijt van wat hij had gedaan en wilde dit het slachtoffer mededelen. De geestelijk verzorger heeft contact gezocht met het slachtoffer en deze wilde hier wel op in gaan. B heeft het slachtoffer een brief geschreven waarin hij zijn spijt betuigde. Hij ontving een brief terug, waaruit bleek dat het slachtoffer het waardeerde dat B zijn excuses aan bood. Het slachtoffer heeft de excuses geaccepteerd. Hierna heeft geen contact meer plaatsgevonden tussen beide partijen.

Toen hij een jaar in de pi zat, hoorde hij van de herstelconsulent dat het project puinruimen van start ging en dat ze deelnemers zochten. Eerder was hij niet op de hoogte van de mogelijkheid tot deelname aan herstelgerichte activiteiten. Hij wist niet wat hij van het project moest verwachten, maar 'het was beter dan in de cel zitten', zo redeneerde hij. Hij besloot dan ook deel te nemen. B heeft naar eigen zeggen geen intakegesprek gehad en kon direct beginnen. Inmiddels is het project afgesloten en heeft hij hiervoor een certificaat ontvangen. In het laatste deel van de bijeenkomst heeft de geestelijk verzorger informatie gegeven over de meditatiecursus waaraan gedetineerden kunnen deelnemen, maar dit sprak B niet aan. Naast herstelbemiddeling en de multidisciplinaire leergroep puinruimen heeft B tweemaal deelgenomen aan het werktheater. Dit vond B erg gemakkelijk en daarnaast ook leerzaam. Momenteel zijn er geen activiteiten waaraan hij kan of wil deelnemen, maar wanneer er in de toekomst weer iets wordt georganiseerd, doet hij graag mee.

Contacten met personeel

Sinds B heeft deelgenomen aan de multidisciplinaire leergroep en aan het project herstelbemiddeling, heeft hij vijf à zes keer contact gehad met de herstelconsulent. Hij heeft hiervoor nooit een afspraak gemaakt; zij kwam zelf langs op de afdeling. In deze gesprekken vroeg ze wat hij van de activiteiten vond, maar bijvoorbeeld ook hoe zijn dag was geweest. B heeft deze gesprekken als erg prettig ervaren. Ook met de geestelijk verzorger heeft B veel contact. Met de bewakers praat B bijna nooit. Hieraan heeft hij weinig behoefte. "De bewakers doen hun werk en dat is het, ik hoef niet met ze te praten".

Opbrengsten

B vond de activiteiten erg leerzaam. Hij heeft naar eigen zeggen meer inzicht gekregen in zijn valkuilen, waardoor hij denkt dat hij na zijn vrijlating minder snel in de fout zal treden.

Door de briefwisseling met het slachtoffer en de cursus Slachtoffer in Beeld (maakt deel uit van de activiteit puinruimen) heeft hij geleerd dat hij mensen heeft gekwetst, iets waarvan hij zich tijdens en de pleging van het delict eigenlijk niet zo bewust was. Tot slot geeft hij aan dat hij sinds de cursus gemotiveerder is zijn leven gericht en positiever te gaan inrichten, onder meer door het gaan volgen van een opleiding. “Het project is veel beter dan 'naar de arbeid gaan', het zou voor alle gedetineerden verplicht moeten zijn”, aldus B. “Maar”, zegt B erbij, “ze moeten wel oprecht gemotiveerd zijn, anders lukt het niet, deelname kost veel energie”.

C is een jongeman van negentien jaar, veroordeeld voor diefstal met geweld en afpersing. Het vonnis van de rechter was 24 maanden detentie, waarvan zes voorwaardelijk, waarvan C er inmiddels negen heeft opzitten.

Geschiedenis

C is al meerdere keren in aanraking gekomen met Justitie. Hij is in de zaak waarvoor hij nu zit, voor de derde keer veroordeeld. Bij de eerste twee veroordelingen was C nog minderjarig. Hij heeft voor de delicten die hij destijds had gepleegd vier maanden in jeugd detentie gezeten en een voorwaardelijke taakstraf gehad. Door zijn moeder is C op een gegeven moment op straat gezet. Hij sliep op straat en heeft bij de reclassering om hulp gevraagd. Hij wilde graag iets van zijn leven maken. Hij kwam terecht bij een woon-werktraject van het CWI en verbleef in de crisisopvang voor jongeren. Hij voelde zich hier niet thuis. C was van de bewoners de enige die werkte en vond weinig aansluiting met zijn medebewoners. Hij droomde van een eigen huis, iets wat hem was beloofd bij goed gedrag, maar voordat het zover was verviel C weer in zijn oude gedrag. In 2007 maakte C zich schuldig aan diefstal met geweld, een paar maanden later gevolgd door afpersing. C werd opgepakt en werd gedetineerd in de PI Nieuwegein.

Aanleiding deelname aan project

In het begin sprak hij weinig over het delict en keek hij de kat een beetje uit de boom. Wel ging hij naar 'de arbeid' en naar school, waar hij een diploma Engels en Nederlands behaalde. Via een medegedetineerde hoorde hij van het project puinruimen, die begin dit jaar van start ging. Hij was toen net te laat en heeft zich bij het maatschappelijk werk aangemeld voor de tweede cursusronde. Graag had eerder wat meer informatie gehad, dan had hij eerder kunnen beginnen. “Er staat informatie op de kabelkrant, maar niet iedereen leest die”, aldus C.

Hij wilde meedoen omdat hij vond dat hij moest veranderen. De detentie confronteerde hem met zijn toekomst. Hij zag gedetineerde vaders met kinderen en wist heel zeker dat dit niet zijn toekomst zou worden. Nu was hij nog jong en had hij nog de kans om op tijd bij te sturen. Hij wist niet zo goed wat hij precies moest verwachten, maar hem was al wel verteld dat er verschillende thema's in de leergroep aan de orde zouden komen, waarbij verschillende disciplines waren betrokken. Na een aantal voorbereidende gesprekken met de betrokken geestelijk verzorger, werd gestart met de leergroep, die hij inmiddels met een certificaat heeft afgerond. Via een folder werd C geattendeerd op de mogelijkheid voor herstelbemiddeling. Dit sprak hem aan. Hij wilde de persoon die hij had overvallen, uitleggen hoe hij tot zijn daad was

gekomen en zijn excuses aanbieden, zodat dit het slachtoffer zou helpen bij de verwerking. Hij heeft zijn interesse kenbaar gemaakt bij de herstelconsulent en deze heeft voor hem een intakegesprek met de bemiddelaar van Slachtoffer in Beeld gepland. Het intakegesprek gaat op korte termijn plaatsvinden. Daarnaast heeft C ook het werktheater van de Stichting Formaat bijgewoond. Dit was erg gemakkelijk, maar hij had niet de indruk dat hij hier iets van leerde. De situaties die werden neergezet, waren bekend en leverden hem geen nieuwe inzichten op.

Contacten met personeel

De contacten met de herstelconsulent vinden volgens C niet heel frequent plaats. Hij heeft inmiddels een 'paar keer' met haar gesproken en dat is voor hem voldoende. Deze gesprekken vraagt hij niet aan, maar vinden vaak ad hoc plaats, wanneer hij de herstelconsulent tegenkomt op zijn schoonmaakronde. "Maar als ik meer gesprekken zou willen voeren weet ik zeker dat ze klaar staat", aldus C. Wanneer C met de herstelconsulent spreekt gaat dit over het project (bijvoorbeeld over hoe het gaat in de groep), maar ook over hoe C zich voelt, wat hem bezighoudt et cetera. "De herstelconsulent is een erg lieve vrouw die me weet te motiveren, bijvoorbeeld door me te complimenteren met de voortgang die ik boek. Als dat niet zou gebeuren zou het voor mij een stuk moeilijker zijn om vol te houden", aldus C.

Opbrengsten

C heeft veel geleerd van het project. Hij had niet verwacht dat het zwaar zou zijn, maar dit bleek later wel degelijk het geval. "Met name de filmpjes over de gevolgen voor slachtoffers maakten veel indruk. Ik ben meer gaan nadenken over wat ik heb gedaan en wat dit heeft veroorzaakt bij het slachtoffer. Het was echt een confrontatie met mezelf. Helaas kan ik niets meer terugdraaien, maar ik kan wel vooruitkijken". C geeft aan meer te zijn gaan praten, maar niet met medege-detineerden. "Je moet je hier niet te zwak opstellen", aldus C. Verder legt C naar eigen zeggen sinds de deelname gemakkelijker contact met mensen.

De volgende casus beschrijft de ervaringen van een man, 47 jaar (D), veroordeeld voor poging tot doodslag op zijn vriendin. Vóórdat hij het delict pleegde had D een vriendin, met wie hij een kind van een jaar heeft. D is veroordeeld tot twaalf maanden detentie, waarvan vier voorwaardelijk.

Geschiedenis

D is niet eerder in aanraking geweest met Justitie. Hij had sinds drie jaar een relatie met het slachtoffer. De relatie kenmerkte zich door veel problemen en ruzies. In een eerder stadium, waarbij door het slachtoffer vernieling van het meubilair plaatsvond, heeft D hiervoor zelf de politie ingeschakeld. Hij zag zelf in dat sprake was van een zeer problematische situatie, waar hij en zijn partner uit moesten komen. Tot drie of vier keer toe heeft D geprobeerd professionele hulp te krijgen, maar deze bleef uit. Op een zeker moment escaleerde de situatie en heeft D het slachtoffer de keel dichtgeknepen, waarna het slachtoffer buiten bewustzijn raakte. D raakte in paniek en belde de politie met de boodschap dat hij vreesde zijn vrouw te hebben vermoord. D benadrukt dat wat hij heeft gedaan zeker niet is goed te praten, maar dat het nooit zijn intentie was geweest zijn vriendin te doden. “De provocatie werd me te veel en ik schoot door. Het was nooit mijn intentie om het zo ver te laten komen. Ik heb in mijn hele leven nog niet eens iemand geslagen! Als ik eerder hulp had gehad had deze ellende voorkomen kunnen worden”, aldus D.

D werd veroordeeld tot twaalf maanden detentie. Inmiddels heeft hij vier maanden in voorarrest gezeten. Over vier maanden hoopt hij vrij te zijn. D is erg teleurgesteld in de rechtsgang en is van mening dat hij is veroordeeld voor een verdrijf dat hij niet heeft gepleegd. “Ik moet nog vier maanden zitten voor iets waaraan ik niet schuldig ben”, aldus D.

Deelname aan project

D vond het niet zinvol om te gaan afwachten en wilde de tijd in detentie zinvol besteden. Hij had inmiddels al een aantal gesprekken gehad met de geestelijk verzorger, die hem op het project puinruimen attendeerde. Dit sprak hem erg aan. “Met op je eigen vierkante kilometer filosoferen kom je er niet. Het is heel belangrijk ook de verhalen van anderen aan te horen”.

D kon snel starten met de leergroep puinruimen en heeft deze inmiddels met een certificaat afgerond.

Samen met de geestelijk verzorger heeft D een gesprek gehad met het slachtoffer. Voor zover hem bekend ging dit niet om een bemiddeling.

De voorlichting rondom het project kan beter volgens D. Omdat D zelf uit de hulpverlening komt is hij gewend hulp te zoeken, maar dit is niet voor iedereen even vanzelfsprekend. Door meer bekendheid aan het project te geven wordt het project voor meer gedetineerden toegankelijk volgens D. Het project is volgens D in z'n huidige vorm niet voor iedereen geschikt. “Acht weken zijn niet genoeg om 'los te komen', daar is meer tijd voor nodig. Voor deelnemers die al gemotiveerd zijn, kun je in acht weken veel betekenen. Maar ook ik zou graag nog een keer acht weken doorgaan. Sommige thema's kunnen wat mij betreft meer worden uitgediept of moeten een vervolg krijgen. Ook miste D voorlichting over psychologische of psychiatrische behandeling.

Verder zou er volgens D tijdens de voorlichting meer aandacht kunnen worden besteed aan de vervolgmogelijkheden. Na een bijkomst zou volgens D structureel contact moeten plaatsvinden tussen de gedetineerde en een van de betrokkenen, om te informeren of de gedetineerde iets kan en wil met de informatie die hij heeft gekregen. Wanneer dit niet gebeurt bestaat het risico dat de informatie wegzakt.

Contacten met personeel

Gedurende de looptijd van het project heeft D niet veel contact gehad met de herstelconsulent. Dit heeft te maken met het feit dat D al veel contact had met de geestelijk verzorger, die ook bij het project Puinruimen is betrokken. Met hem had D veel persoonlijke gesprekken, zowel over het project en wat dit met D deed, als meer

persoonlijke gesprekken, over hoe het bijvoorbeeld zo ver kon komen. De geestelijk verzorger fungeert niet alleen als klankbord, maar voorziet D ook van advies over soms zeer praktische zaken, zoals informatie over de instanties met wie hij na zijn detentie contact moet opnemen voor het verkrijgen van een woning, van werk en het treffen van regelingen voor zijn kind, waarvoor inmiddels al contact is gelegd. “Het leggen van contacten met instanties buiten de pi is erg moeilijk en het is dan ook heel fijn als je hierin wordt bijgestaan”, aldus D. Hoewel hij erg tevreden is over zijn contacten met de geestelijk verzorger, zou hij graag meer persoonlijke contacten hebben. “Van alleen 'zitten' wordt niemand beter, hoe meer er wordt georganiseerd, hoe beter”.

De piw'ers zijn nauwelijks bekend met het project. D signaleert vooral desinteresse, wat volgens hem voortkomt uit de onbekendheid met het project. “Het beeld dat bij de PIW'ers leeft, namelijk dat het project soft is, moet worden bijgesteld”, aldus D. “Het is alles behalve soft en zelfs zwaar. Het contrast tussen de sfeer in het project puinruimen en de rest van de detentieomgeving is gigantisch”, aldus D. Het zou volgens D goed zijn als het inrichtingspersoneel beter werd voorgelicht. Hierdoor zou er meer contact ontstaan tussen de gedetineerden en de piw'ers wat het voor beiden prettiger zou maken. De meeste piw'ers gaan nu mee in de harde detentiecultuur”.

Opbrengsten

D geeft aan dat het project hem erg heeft geconfronteerd met zichzelf en hij er meer zelfinzicht door heeft gekregen. “Door de interactie met en de reacties van medege-detineerden ben ik mijn gedrag door de ogen van anderen gaan zien. Zelf kun je je gedrag vaak gemakkelijk beredeneren en verklaren, maar het is goed om het ook eens door de ogen van anderen te zien. Ik ben er hierdoor anders tegenaan gaan kijken. Het heeft me echt tot innerlijke twijfel gebracht, wat niet eenvoudig was en wat ook zeker frustratie opriep”. D geeft aan dat in de leergroep soms 'erg diep moest worden gegaan'. Dit is lastig als je tegelijkertijd erg bezig bent met zelfbehoud. “Maar ik had al snel door dat je je in de groep bloot kon geven”, aldus D. “Maar je kunt er niet mee buiten de groep komen. Dat hebben we onderling ook afgesproken”. Enkele gedetineerden buiten de leergroep vertrouwt hij wel zijn persoonlijke verhaal toe, maar met het merendeel praat hij niet. Niettemin heeft D de indruk dat deelname aan het project heeft bewerkstelligd dat hij gemakkelijker met anderen praat over wat er is gebeurd.

De bijeenkomsten van Slachtoffer in Beeld hebben het meeste indruk gemaakt op D. Naar aanleiding hiervan heeft D gesproken met de directeur van SHN, die bij de bijeenkomst aanwezig was, waaruit ook nog een briefwisseling is ontstaan. D kreeg hierin de gelegenheid om zijn kant van het verhaal te vertellen, wat hem veel goed heeft gedaan.

De laatste casus die hier wordt beschreven, betreft een man van 41 jaar, getrouwd, kinderen en veroordeeld tot 28 maanden detentie voor belastingontduiking.

Geschiedenis

Dertien jaar geleden werd E veroordeeld voor belastingfraude. E is in hoger beroep gegaan en daarna nog in cassatie. Uiteindelijk is hij veroordeeld tot een boete van 250.000 euro. Omdat E dit niet kon betalen heeft hij gekozen voor een vrijheidsstraf: 28 maanden detentie. E snapt dat niet, aangezien detentie volgens hem de staat uiteindelijk meer geld kost. E zegt niet eerder in aanraking te zijn geweest met justitie,

behalve in verband met boetes voor te hard rijden.

E geeft aan spijt te hebben van wat hij heeft gedaan, maar was zich naar eigen zeggen niet bewust van de ernst van het delict. “Als ik had geweten wat voor straf me boven het hoofd hing had ik het nooit gedaan”, aldus E. “Het is stom geweest, ik had beter moeten opletten”.

Aanleiding deelname aan project

Van medegedetineerden hoorde E van de leergroep puinruimen, die hij inmiddels met een certificaat heeft afgerond. Ook van het maatschappelijk werk had hij er al van gehoord, in het kader van de cursus terugvalpreventie die hij volgde. E vulde een aanmeldingsformulier in en kon beginnen. Hieraan ging voor zover hij zich herinnert geen intakegesprek vooraf. Wel had hij in een gesprek met het maatschappelijk werk al eerder aangegeven het erg belangrijk te vinden na zijn detentie op het rechte pad te blijven. Zeker ook omdat hij een voorbeeldfunctie wil vervullen voor zijn kinderen. Het contact met zijn kinderen is voor E erg belangrijk. E neemt ook deel aan de tweemaaljaarlijkse vader-kinddagen. “Die dagen doen me erg goed, het is net alsof je een dagje met je kinderen op pad bent geweest”, aldus E. De frequentie zou wat E betreft wel omhoog mogen, maar hij vreest dat dit niet zal gebeuren, vanwege budgettaire redenen. Verder heeft E nog het werktheater bijgewoond, wat hij leuk en leerzaam vond.

Contacten met ander personeel

E heeft wekelijks contact met de herstelconsulent. Met de geestelijk verzorger spreekt E nog vaker. Met de herstelconsulent heeft E het met name over de thema's die tijdens het project puinruimen zijn besproken en wat E eraan heeft gehad. Meestal hoeft hij hiervoor geen afspraak te maken, maar komt de herstelconsulent zelf langs om te informeren. Wanneer het 'dringend' is, maakt hij een afspraak. De herstelconsulent staat volgens E altijd voor hem klaar en hij kan met haar overal over praten. Niet alleen over wat het project puinruimen met hem doet, maar ook over bijvoorbeeld het gemis van de kinderen. Met de geestelijk verzorger bespreekt hij hetzelfde. “Ook hij staat altijd voor je klaar en als je hem wat vraagt dan regelt hij het voor je”.

Met de piw'ers heeft E weinig contact. E heeft de indruk dat ze niet goed op de hoogte zijn van de herstelgerichte activiteiten die worden uitgevoerd. Het is niet hun werk, dus ze houden zich er niet mee bezig volgens E. Het zou volgens E. dan ook goed zijn als zij hierover werden voorgelicht. “Als ze weten wat we doen, informeren ze misschien ook eens hoe het gaat na een bijeenkomst. Dat gebeurt nu nooit”.

Naast de herstelgerichte activiteiten gaat E binnenkort een opleiding tot zelfstandig ondernemer volgen. E is van huis uit kok en hoopt met nog aanvullende diploma's op een toekomst in de horeca.

Opbrengsten

E heeft zich door het project weten te verplaatsen in slachtoffers. Hoewel in zijn zaak geen personen het slachtoffer waren, was dit voor hem toch een eye-opener. Ook heeft hij sinds de deelname veel nagedacht over het delict dat hij heeft gepleegd. Er meer over praten doet hij niet: dit blijft binnen de leergroep.

Het belangrijkste wat hij heeft geleerd, zo vindt hij zelf, is dat hij anders tegen het leven is gaan aankijken. Hij is vastbesloten te breken met verkeerde vrienden en wil aan zijn toekomst werken. Ook zou hij graag voorlichting gaan geven op scholen. “Voor veel gedetineerden is het eigenlijk al te laat: zij zijn al de fout in gegaan. Maar kinderen kunnen nog worden gestuurd”. Volgens E zou elke gedetineerde aan het project moeten kunnen deelnemen. “Praten over wat je hebt gedaan lucht erg op”,

aldus E. Wel is het volgens E noodzakelijk dat je bereid bent aan jezelf te werken, anders heeft het geen zin”.

4.6.3 Ervaringen personeel

Om een beeld te krijgen van de ervaringen van het personeel zijn met verschillende professioneel betrokkenen gesprekken gevoerd, van zowel binnen als buiten de pi. Binnen de PI Nieuwegein is gesproken met de locatiedirecteur, een unitmanager, de herstelconsulent (en tevens initiatiefnemer), één van de geestelijk verzorgers en acht inrichtingswerkers (piw'ers). Buiten de pi is gesproken met een medewerker van de reclassering en een trainer van Slachtoffer in Beeld.

Uitgangspunten

De gesprekspartners zijn over het algemeen positief over de uitgangspunten van het project. De meeste personen die we spraken, zijn ook nauw bij het project betrokken en onderschrijven de doelstellingen. Van de direct betrokkenen constateert het merendeel positieve veranderingen bij de gedetineerden die hebben deelgenomen aan (één van de) activiteiten. Gedetineerden nemen volgens hen verantwoording en zijn zich (meer dan vóór de deelname) bewust van wat ze hebben aangericht.

De enige groep medewerkers die in veel mindere mate bij het project is betrokken, zijn de inrichtingswerkers. Onder deze groep zijn de meningen over het project verdeeld. Een deel van hen vraagt zich af of de detentieomgeving, waarin een strak regime heerst, zich wel leent voor een dergelijk project. Een deel van hen geeft aan dat het onhaalbaar is om 23 van de 24 uur niet met herstel bezig te zijn en dan in één uur per dag te komen tot herstel. Voor het welslagen van het project zou een gedetineerde volgens hen 24 uur per dag met herstel bezig moeten zijn, bijvoorbeeld op een aparte afdeling. Het is volgens hen nu te veel versnipperd.

Activiteiten

Voor wat betreft de activiteiten die momenteel worden uitgevoerd wordt door enkele gesprekspartners wordt opgemerkt dat de multidisciplinaire leergroep een goed begin is, maar dat bijvoorbeeld een (individuele) vervolgcursus wenselijk zou zijn om echt effect te bewerkstelligen. Een van de gesprekspartners is van mening dat pas met actie (bijvoorbeeld door een gesprek met het slachtoffer) daadwerkelijk iets wordt bereikt. De meerderheid van de gesprekspartners geeft aan na acht sessies al verandering te zien. Over de activiteit herstelbemiddeling zijn alle betrokken positief, ook al leidt deze in de meeste gevallen niet tot een slachtoffer-dadergesprek. Andere vormen van bemiddeling (zoals pendelbemiddeling) worden echter ook zinvol gevonden.

Van sommige projecten is het volgens een deel van de gesprekspartners de vraag of er een relatie is met herstel. In dit verband worden de boefjesdagen en de vader-kinddagen genoemd. Anderen zien deze relatie wel duidelijk. Zij

interpreteren herstel in meer brede zin, waarbij de boefjesdagen belangrijk zijn voor het herstel ten opzichte van de maatschappij (creëren draagvlak binnen de maatschappij ter bevordering van de rehabilitatie) en de vader-kinddagen die relatie gedetineerde-gezin herstellen.

Verbeterpunten

Alle gesprekspartners (zowel binnen als buiten de inrichting en in alle geledingen) zouden het aanbod graag zien uitgebreid met activiteiten gericht op nazorg. Hierover wordt door een piw'er het volgende opgemerkt: "Binnen wordt er een kapitaal aan programma's, psychologen en medicijnen ingepompt, maar als ze dan worden losgelaten kunnen ze soms de bushalte niet eens vinden! De wil is er bij de gedetineerde wel, maar eenmaal buiten de muren zijn er de middelen niet". "Zien dat het zo tijdelijk is, is ook niet goed voor onze motivatie", aldus een andere piw'er. Enkele andere piw'ers geven aan positief tegenover het project te staan. "Al zijn er maar een of twee bij gebaat, dat is toch winst", aldus één van de inrichtingswerkers.

Ook door iedereen genoemd is meer aandacht voor de voorlichting aan gedetineerden. Het moment waarop deelname kenbaar wordt gemaakt aan de gedetineerden, verschilt in de huidige opzet per gedetineerde. Waar de een er al direct bij binnenkomst mee in aanraking komt, gebeurt dit voor de ander pas maanden later (zie ook paragraaf 4.3.2). Sommige gedetineerden horen nooit iets over het project. Volgens een van onze gesprekspartners is de kans dat dergelijke interventies effectief zijn het grootst als er snel mee wordt gestart. In de ideale situatie worden alle gedetineerden bij binnenkomst over het project voorgelicht. Hiervoor zijn wel plannen (herstelgerichte intake, zie ook paragraaf 4.2), maar deze worden nog niet ten uitvoer gebracht. Wanneer snel kan worden gestart hoeft het feit dat een gedetineerde slechts enkele maanden in Nieuwegein wordt gedetineerd (bijvoorbeeld omdat deze later wordt overgeplaatst), ook geen belemmering te vormen. Dit vormt volgens enkele anderen die we spraken in de huidige opzet een belemmering, omdat gedetineerden worden overgeplaatst terwijl het traject nog niet is afgerond.

Verder worden in de huidige opzet deelnemers niet gescreend. Volgens enkele direct bij het project betrokken gesprekspartners is screening ook niet wenselijk: alle gedetineerden moeten de kans krijgen aan het project deel te nemen, ook al lijken ze aanvankelijk nog vooral opportunistisch gemotiveerd. Ook opportunistisch gemotiveerde deelnemers kunnen op den duur volgens hen intrinsiek gemotiveerd raken. Volgens de piw'ers is een screening op motivatie echter wel wenselijk. "Het detentieprogramma is versoberd, dus alles waarbij gratis koffie en koekjes wordt geserveerd is welkom", aldus een van de piw'ers.

Tot slot vinden de meeste gesprekspartners het bezwaarlijk dat (een deel van) het personeel slecht op de hoogte is van het project. Hiervoor zou volgens hen meer aandacht moeten komen in de vorm van activiteiten gericht op voorlichting en scholing.

Organisatie

De organisatie van het project verdient volgens iedereen, van inrichtingswerker tot directie, de aandacht. In de eerste plaats geldt dit voor de capaciteit voor het project. Op het moment heeft de herstelconsulent 0,2 fte tot haar beschikking voor het project vanuit haar functie van geestelijk verzorger, maar feitelijk worden meer uren gemaakt. De gesprekspartners geven aan dat 0,2 fte te weinig is om het project goed te kunnen uitvoeren. “Hiermee bereik je maar een heel klein deel van de doelgroep”, aldus een van de piw'ers.

Als gevolg van de beperkte capaciteit is het volgens een deel van de gesprekspartners niet aannemelijk dat de gestelde doelen op korte termijn worden bereikt. Er is bijvoorbeeld meer tijd nodig voor voorlichting aan het personeel, zodat het project instellingsbreed wordt gedragen. Pas dan kan het ook daadwerkelijk invloed hebben op het detentieregime.

Daarbij draagt de herstelconsulent in de huidige constructie twee petten: die van herstelconsulent en die van geestelijk verzorger. Hoewel de herstelconsulent zelf aangeeft haar werkt te doen vanuit haar functie van consulent en zich ook als zodanig presenteert, kan dit voor onduidelijkheden zorgen bij zowel de gedetineerden als andere personeelsleden. Daarbij kan geen aansturing plaatsvinden vanuit de instellingsdirectie, omdat de geestelijke verzorging hier niet onder valt. Het project kan volgens betrokkenen goed gedijen in de huidige organisatiestructuur, maar de positie van de herstelconsulent zou hiervoor volgens een van de directieleden elders moeten worden ondergebracht, bijvoorbeeld direct onder de unitdirectie.

In het project wordt nauw samengewerkt met externe organisaties als de reclassering en Slachtoffer in Beeld. De samenwerking vindt voornamelijk plaats op uitvoeringsniveau. Deze samenwerking zou volgens betrokkenen in de toekomst moeten worden geïntensiveerd. Nu is deze beperkt als gevolg van capaciteitsgebrek.

4.7 Indicaties voor geschiktheid deelname

4.7.1 Werving

De werving geschiedt over het algemeen nog ad hoc: in de contacten tussen de gedetineerde enerzijds en de herstelconsulent of de geestelijk verzorger anderzijds. Ook piw'ers spelen hierbij soms een rol. Op basis waarvan het personeel besluit het onderwerp te bespreken is niet duidelijk; dit gebeurt naar eigen inzicht. Deze methode lijkt gemotiveerde deelnemers op te leveren. Het valt echter niet uit te sluiten dat er nog meer gemotiveerde deelnemers zijn die met deze wijze van benadering niet voor deelname in aanmerking komen. Daarnaast is er voorlichtingsmateriaal in de vorm van een folder en staat er informatie op de kabelkrant.

4.7.2 Selectie

Contra-indicaties voor deelname zijn de aanwezigheid van ernstige psychische problemen, dat sprake is van een zedendelict en/of groepsongeschiktheid (in geval van groepsactiviteiten). Belangrijkste voorwaarde voor deelname is dat de gedetineerde gemotiveerd is zijn leven te veranderen. In het project wordt niet getoetst in hoeverre de motivatie intrinsiek is of dat de gedetineerde opportunistisch is gemotiveerd. Op dit moment werkt de selectiemethode volgens de betrokkenen goed. Eén van de gesprekspartners gaf echter aan niet uit te sluiten dat in de toekomst de criteria worden aangescherpt op basis van de opgedane ervaringen, maar dat het nu nog te vroeg is hierover conclusies te trekken.

4.7.3 Geschiktheid voor deelname

De gedetineerden die wij spraken, waren zonder uitzondering positief over de resultaten van de deelname, onafhankelijk van het soort delict dat men heeft gepleegd, of van andere achtergrondkenmerken. Dit kan (deels) het gevolg zijn van een selectie-effect: de deelnemers kunnen wat betreft kenmerken verschillen van de gemiddelde gedetineerde, omdat hier (bewust of onbewust) al op wordt geselecteerd. Er is nauwelijks sprake van uitval: de uitval die plaatsvindt is meestal het gevolg van overplaatsing. Ook dit kan (deels) het gevolg zijn van een selectie-effect. Op basis van hun ervaringen zijn er dan ook geen aanwijzingen dat het project voor de ene gedetineerde beter zou werken dan voor de andere. De gedetineerden die uitvielen, wijken qua kenmerken ook niet af van de gedetineerden die de activiteiten wel afronden. Ook lijken volgens het betrokken personeel vooralsnog alle deelnemers baat te hebben bij de projecten. De enige personeelsleden die hierbij vraagtekens zetten, zijn de piw'ers, wat deels te maken heeft met de onbekendheid van het project bij deze groep. Hoewel ook de gedetineerden die zeggen onschuldig in de pi te verblijven, aangaven baat te hebben bij het project, is het de vraag of een project, gericht op bewustwording, het nemen van verantwoordelijkheid en het komen tot herstel, voor deze gedetineerden zinvol is. Ervan uitgaande dat de gedetineerde niet onschuldig vastzit, neemt deze immers geen verantwoording voor zijn daden. En ook als wel sprake is van onschuld, lijkt een dergelijk project vanwege de doelstelling (onder meer het nemen van verantwoordelijkheid) niet zinvol.

4.8 Kosten

4.8.1 Totale kosten

In de PI Nieuwegein is voor de herstelconsulent vanuit de humanistische geestelijke verzorging 0,2 fte vrij gemaakt voor het project herstelgerichte detentie. De daadwerkelijke investering van de herstelconsulent is groter dan

0,2 fte en wordt geschat op 0,4 tot 0,6 fte. Deze tijd wordt niet betaald. Daarnaast wordt er door andere interne en externe functionarissen tijd in het project geïnvesteerd. Voor de geïnvesteerde tijd door interne functionarissen is geen extra budget gereserveerd. De betrokken externe organisatie Delinquentie en Samenleving, een van de organisaties die een bijdrage levert aan de multidisciplinaire leergroep puinruimen, brengt € 200,- per cursus (van tweeëneuhalf uur) in rekening (voor gemaakte onkosten). Slachtoffer in Beeld rekent € 1.600,- voor haar bijdrage aan de leergroep puinruimen (cursus van tweemaal tweeëneuhalf uur). De leergroep puinruimen vindt gemiddeld vijf keer per jaar plaats, waarmee de uitgaven aan externe organisaties tezamen € 9000,- per jaar bedragen.

4.8.2 Kosten per traject

De kosten per traject zijn niet goed te bepalen, omdat feitelijk geen sprake is van trajecten. Wel kunnen de kosten per deelnemer aan de leergroep puinruimen worden bepaald. Wanneer we de totale kosten voor de leergroep vaststellen op € 9000,- (het bedrag dat in rekening wordt gebracht door externe organisaties) en er jaarlijks vijftig deelnemers zijn (gemiddelde per jaar op basis van vijf cursussen per jaar), komen de kosten per deelnemende gedetineerde op € 180,-.

Voor wat betreft de benutting van de capaciteit kan worden opgemerkt dat er meer tijd wordt geïnvesteerd dan formeel afgesproken en dan in rekening wordt gebracht. In die zin is dus sprake van ondercapaciteit.

4.9 Conclusie

- In principe komt elke gedetineerde voor het project in aanmerking, tenzij sprake is van ernstige psychische problemen of een zedendelict. Ook moet de gedetineerde gemotiveerd zijn om zijn leven te veranderen.
- Vanaf 2006 hebben 79 gedetineerden aan het project deelgenomen, veertien zijn er uitgevallen. De meest voorkomende reden voor uitval is overplaatsing of ontslag.
- Deelnemers blijken vaker dan gemiddeld gedetineerd vanwege een gewelddelict. Dit is te verklaren vanuit de insteek van het project, met daarin een grote rol voor de slachtoffercomponent. De aanwezigheid van een persoonlijk slachtoffer is echter geen voorwaarde; het project is immers ook bedoeld voor het herstel van de relatie van de gedetineerde met de samenleving.
- De deelnemers zijn zonder uitzondering positief over het project. Er zijn geen indicaties dat het project voor de ene gedetineerde beter zou werken dan voor de ander. Effectonderzoek zou dit moeten uitwijzen.
- De meeste professioneel betrokkenen zijn positief over de uitgangspunten van het project. Met name de piw'ers zijn wat sceptischer. Het project is volgens een deel van hen niet voor alle gedetineerden geschikt, omdat

sommige gedetineerden op opportunistische gronden zouden deelnemen. Overigens bleken niet alle p.w.'ers goed bekend met het project.

- Het project wordt grotendeels gefinancierd uit de reguliere middelen. Enkele externe organisaties ontvangen een (bescheiden) vergoeding voor hun bijdrage.
- Het project wordt nog niet uitgevoerd zoals als oorspronkelijk beoogd: niet alle soorten activiteiten zoals opgenomen in het plan zijn uitgewerkt in concrete activiteiten. Daarbij zijn op het moment van het opstellen van deze rapportage pas zes van de twaalf uitgewerkte of voorgenomen activiteiten in uitvoering.
- De geplande activiteiten en de activiteiten in uitvoering zijn nog met name gericht op de gedetineerde zelf. Van activiteiten gericht op de samenleving (een van de drie pijlers in het oorspronkelijke projectplan) is nog nauwelijks sprake. Dit geldt eveneens voor activiteiten voor het instellingspersoneel: deze worden nog niet georganiseerd en staan voor de kortere termijn ook nog niet op de planning. Dergelijke activiteiten zijn voor het veranderen van de detentiecultuur echter wel van belang.
- De organisatie van het project verdient de aandacht. In de eerste plaats geldt dit voor de capaciteit. De herstelconsulent, die het project coördineert, heeft 0,2 fte tot haar beschikking, maar feitelijk worden meer uren gemaakt. Daarbij is de herstelconsulent formeel gezien in dienst van de humanitaire geestelijke verzorging, waardoor geen aansturing kan plaatsvinden vanuit de instellingsdirectie. Tot slot is het van belang de samenwerking met externe partijen meer te formaliseren, zodat het project minder kwetsbaar wordt.

5 PERSPECTIEF

5.1 Inleiding

De hoofdvraag met betrekking tot het perspectief is:

Is het zinvol om herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden op landelijke schaal in te voeren? Zo ja, op welke wijze en voor welke categorieën gedetineerden?

De deelvragen bij deze hoofdvraag zijn:

- *Welke ervaringen zijn er in het buitenland (met name België) met herstelgerichte detentie opgedaan? (paragraaf 5.2)*
- *Waarin onderscheidt herstelbemiddeling in het gevangeniswezen zich van andere vormen van herstelbemiddeling in het strafrecht? (paragraaf 5.3)*
- *Hoe kan herstelgerichte detentie aansluiten op de bestaande praktijk van slachtoffer-dadergesprekken? (paragraaf 5.4)*
- *Waarin komt een toegevoegde waarde van herstelgerichte detentie tot uitdrukking, ten opzichte van de andere vormen en ten opzichte van de reguliere begeleiding van gedetineerden? (paragraaf 5.5)*
- *Zijn er bijzondere voorwaarden en omstandigheden die eventuele positieve ervaringen specifiek voor PI Nieuwegein maken? In hoeverre is aannemelijk dat deze voorwaarden en omstandigheden ook in andere pi's van kracht zijn (of kunnen worden)? (paragraaf 5.6)*

Voor het beantwoorden van de hoofdvraag en deelvragen over het perspectief zijn eerder genoemde bronnen gebruikt, aangevuld met interviews met vertegenwoordigers van directies van overige pi's en twee materie-deskundigen.

5.2 Ervaringen in het buitenland

In België heeft men al langere tijd ervaring met herstelgerichte detentie. Hoewel er (nog) geen effectstudies zijn gedaan, zijn de ervaringen positief. Nagenoeg alle daders zijn na afloop van de bemiddeling tevreden over het resultaat, wat overigens ook geldt voor de slachtoffers. Verder wordt in de Verenigde Staten (o.m. Wisconsin) al een aantal jaar geëxperimenteerd met herstelbemiddeling in de detentieomgeving (Van Camp, 2004). In Duitsland is in de detentiecontext beperkte ervaring opgedaan met deze vorm van bemiddeling, maar het resultaat was mager (Hagemann, 2003). In de gevangenis van Hamburg zijn wel positieve ervaringen opgedaan met een andere vorm van herstelgerichte detentie (Hagemann, 2003), waarbij gedetineerden een training volgen, gericht op bewustwording, ontwikkeling

van empathie voor het slachtoffer en op het herstel van de aangerichte schade. In met name Engeland, Nieuw Zeeland en de Verenigde Staten is veel ervaring opgedaan met groepsbemiddeling (Sycamore Tree Project). Verder heeft men in de Verenigde Staten ervaring met gemeenschapsdienst (*community service*), uitgevoerd door gedetineerden.

5.3 Herstelrecht binnen en buiten de muren van de gevangenis

Het onderscheid tussen herstelbemiddeling (en herstelrecht in brede zin) in het gevangeniswezen en herstelbemiddeling buiten de muren van de gevangenis zit hem met name in de context: de detentieomgeving. Dit heeft automatisch gevolgen voor de manier waarop de bemiddeling wordt uitgevoerd. Wanneer de ontmoeting plaatsvindt in de pi, kan dit voor het slachtoffer hoogdrempeliger zijn. Daarnaast geldt voor een deel van de daders dat deze al zijn afgestraft en eventuele opportunistische motieven (misschien wordt mijn deelname meegenomen in de strafmaat?) niet meer aan de orde zijn, terwijl dit bij herstelbemiddeling in een vroegere fase van het strafrecht (bijvoorbeeld in voorlopige hechtenis, wat voor het merendeel van de gedetineerden in Nieuwegein geldt) wel aan de orde kan zijn. Het verloop van de bemiddeling zelf wijkt niet af van bemiddeling buiten de pi. Deze vindt plaats zich onder leiding van de (onafhankelijke) herstelbemiddelaar van Slachtoffer in Beeld, die ook de overige slachtoffer-dadergesprekken (met niet-gedetineerden) begeleidt.

5.4 Aansluiting bij bestaande praktijk

Het project herstelbemiddeling sluit in haar huidige opzet al aan bij de bestaande praktijk van slachtoffer-dadergesprekken. De gedetineerden die een verzoek indienen voor contact met het slachtoffer worden aangemeld bij Slachtoffer in Beeld, die de uitvoering van de bemiddelingen verzorgt. Deze gedetineerden lopen verder dus mee in het reguliere aanbod van Slachtoffer in Beeld. Een uitzondering hierop vormt de bemiddeling in familierelaties, in families waar religie een grote rol speelt. Deze worden in de pi uitgevoerd door een van de geestelijk verzorgers.

5.5 Toegevoegde waarde

Gedetineerden geven zelf aan baat te hebben bij deelname aan het project, omdat het hen in staat stelt na te denken over de aangerichte schade en de manier waarop deze kan worden hersteld. Ook aan de eigen verwerking (gedetineerden kampen niet zelden met een schuldgevoel) draagt dit bij (zie ook paragraaf 4.6.1). Ook de gevangenisdirectie, de betrokken geestelijk verzorger, de herstelconsulent en de extern betrokkenen die we spraken,

constateren positieve effecten. Voor de piw'ers zijn de effecten minder duidelijk. Een deel van de gedetineerden participeert volgens hen uitsluitend op opportunistische gronden (zie ook paragraaf 4.6.3).

In de literatuur is weinig bekend over de effecten van herstelgerichte activiteiten op het herstel van de relatie tussen de gedetineerde enerzijds en het slachtoffer en de samenleving anderzijds. Wel zijn er aanwijzingen dat projecten die zich richten op bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid hieraan een positieve bijdrage kunnen leveren. In het buitenland worden dergelijke activiteiten al veelvuldig toegepast.

Volgens theoretische inzichten gebaseerd op de deviantietheorie vermindert hertelgericht werken de kans op recidive via het volgende mechanisme (zie ook hoofdstuk 3):

- Mensen die een misdrijf begaan, geloven zelf (of overtuigen zichzelf ervan) dat ze geen immoreel gedrag vertonen.
- Herstelrecht stimuleert deze mensen tot het aangaan van een morele discussie over waarom criminaliteit verkeerd is.
- Deze discussie kan ertoe leiden dat daders zichzelf 'herdefiniëren' tot wetsovertreders en tot het besef dat zij niet het soort mensen zijn die immoreel gedrag vertonen.
- Deze discussie leidt vervolgens tot de conclusie dat hun gedrag immoreel was en dat herhaling van dit gedrag onwenselijk is.

Ook het project in Nieuwegein is gericht op bewustwording en het aangaan van de morele discussie en kan daarmee kansrijk zijn. Of het project ook daadwerkelijk effectief is, kan met dit onderzoek niet worden aangetoond. Er is nog te weinig ervaring met herstelgerichte detentie om over te kunnen gaan tot een landelijke uitrol. Wel zijn er diverse aanwijzingen (uit de praktijk, op basis van de literatuur) dat het project levensvatbaar is en dat herstelgerichte detentie een meerwaarde heeft ten opzichte van het reguliere detentieregime. Met bepaalde activiteiten zijn in met name de Angelsaksische landen inmiddels positieve ervaringen opgedaan. Dit geldt met name voor activiteiten die via mechanismen als bewustwording en morele reflectie gedragsverandering moeten bewerkstelligen (zoals herstelbemiddeling en de cursus Slachtoffer in Beeld). Voor andere activiteiten (zoals de boefjesdagen, de vader-kinddagen en de meditatiecursus) is de relatie met herstel minder evident en is niet bekend wat de werkzame mechanismen zijn.

Ook de effecten voor het slachtoffer zijn nog niet bekend. Hoewel de interventie primair is bedoeld voor de dader en effecten voor het slachtoffer niet het eerste doel zijn, moet bij de uitvoering voorop staan dat het slachtoffer er geen schade van ondervindt. Onderzoek naar de (langetermijn)effecten voor zowel slachtoffers als daders is dan ook gewenst.

5.6 Voorwaarden en omstandigheden

Een eerste voorwaarde waaraan moet worden voldaan, is een evenwichtig en samenhangend pakket van activiteiten en interventies, dat recht doet aan het oorspronkelijke plan. Dit moet tot uitdrukking komen in activiteiten gericht op de dader, het gevangenispersoneel en de samenleving. In de huidige opzet is van activiteiten gericht op het personeel en de samenleving echter nog nauwelijks sprake. Van de enkele activiteiten die zich richten op de samenleving (zoals de boefjesdagen) is de relatie met herstel (op basis van theoretische inzichten en praktijkervaringen) niet duidelijk. Verder zijn er activiteiten die kansrijk zijn, maar die nog niet worden uitgevoerd in de PI Nieuwegein. Het gaat dan om bijvoorbeeld groepsbemiddeling en activiteiten die de gemeenschapdienst bevorderen. Met deze activiteiten zijn in het buitenland (met name de Angelsaksische landen) positieve ervaringen opgedaan.

Een volgende voorwaarde is voldoende uitvoeringscapaciteit. Het project in de PI Nieuwegein wordt gecoördineerd door de herstelconsulent. Hoewel zij formeel een aanstelling heeft van 0,2 fte is de tijd die daadwerkelijk wordt geïnvesteerd een veelvoud hiervan. Zonder deze extra tijdsinvestering en de tijd die door andere interne functionarissen wordt geïnvesteerd, zou het project geen kans hebben. Het is dan ook niet vanzelfsprekend dat het project elders onder dezelfde omstandigheden kans van slagen heeft.

Draagvlak is eveneens een belangrijke voorwaarde. De directie in de PI Nieuwegein staat volledig achter het project en geeft de herstelconsulent alle vrijheid hieraan naar eigen inzicht invulling te geven. Ook de overige betrokken afdelingen staan achter het project. De enige personeelsgroep die nog enigszins sceptisch is, zijn de piw'ers, wat voor een deel samenhangt met de onbekendheid van piw'ers met het project. Het is echter niet gezegd dat in andere pi's de directie en het personeel zich op vergelijkbare wijze opstellen.

Een project als dit is daarnaast sterk afhankelijk van externe omstandigheden. In het project herstelgerichte detentie werken externe partijen mee zonder dat hiervoor extra kosten in rekening worden gebracht. De directies van deze organisaties hebben hun medewerkers hiertoe de vrijheid gegeven, maar formele afspraken over de inzet zouden het project minder kwetsbaar maken. Een volgende voorwaarde heeft betrekking op het type inrichting. Een bijzondere omstandigheid van het project in Nieuwegein is het feit dat de meeste gedetineerden er in voorlopige hechtenis zitten en dus in afwachting zijn van de uitspraak van de rechter. Dit betekent dat het verloop hoog is, omdat gedetineerden na de uitspraak kunnen worden overgeplaatst. Het lijkt meer voor de hand liggen een dergelijk project te richten op afgestraften, omdat deze over het algemeen voor een langere periode op één plaats zijn gedetineerd. Ook kan het zijn dat gedetineerden pas open staan voor herstelbemiddeling nádat zij zijn veroordeeld. Anderzijds kan het project vanwege de laagdrempeligheid juist goed passen in een Huis van Bewaring. Over de vraag welk type inrichting het meest geschikt is, is nog onvoldoende

bekend. Een pilot die wordt uitgevoerd in verschillende soorten inrichtingen kan hierover meer informatie bieden.

Verder is het van belang dat de fysieke voorwaarden voor de uitvoering van een project aanwezig zijn. Er moet met andere woorden worden gezorgd voor geschikte ruimtes voor het uitvoeren van de verschillende activiteiten. In de PI Nieuwegein wordt aan deze voorwaarde voldaan. In hoeverre dit voor andere pi's geldt, weten we niet.

Tot slot dient te worden gekeken hoe herstelgerichte detentie kan worden aangesloten bij bestaande ontwikkelingen, zoals het landelijke project terugdringen recidive. Net als in het project herstelgerichte detentie wordt in het beleidsprogramma terugdringen recidive aandacht besteed aan het delict dat de dader heeft begaan. In dat opzicht sluit het project herstelgerichte detentie dan ook aan bij het project terugdringen recidive. Wellicht kan worden aangesloten bij interventies voor gedragsverandering die in het kader hiervan aan gedetineerden worden aangeboden.

5.7 Conclusie

- Herstelbemiddeling in het gevangeniswezen onderscheidt zich van andere vormen van herstelrecht door de context: de detentieomgeving. Deze context heeft invloed op de invulling die aan herstelgerichte activiteit wordt gegeven.
- Zowel in de literatuur als de praktijk zijn aanknopingspunten gevonden dat herstelgericht werken een meerwaarde heeft boven het traditionele detentieregime. Of het project ook daadwerkelijk effectief is, kan met dit onderzoek niet worden aangetoond.
- De eerste ervaringen met het project in Nieuwegein zijn positief. Er is echter nog te weinig ervaring met (effecten van) herstelgericht werken om over te gaan tot een landelijke uitrol. Feitelijk is nog sprake van een pre-pilot. Dit komt onder meer tot uitdrukking in het feit dat nog niet alle elementen van het oorspronkelijk projectplan in de uitvoering van het project worden teruggevonden.
- Om het project te kunnen uitrollen, moet het project verder worden uitgewerkt. Zo dient er in de toekomst meer evenwicht en samenhang te komen in het aanbod van activiteiten, waarin ook activiteiten worden opgenomen ten behoeve van de samenleving en het personeel. Met name het laatste is van groot belang voor de verandering van de detentiecultuur en het creëren van een breed draagvlak. Ook moet er worden geïnvesteerd in de uitvoeringscapaciteit en het formaliseren van afspraken met externe organisaties, waarvan het project erg afhankelijk is. Voor wat betreft het type detentieomgeving is het wenselijk na te gaan of een huis van bewaring het meest geschikt is voor een dergelijk project. Tot slot dient te worden nagegaan in hoeverre kan worden aangesloten bij het landelijke project terugdringen recidive, dat vanaf dit jaar in alle gevangenissen in heel Nederland van kracht is.

6 CONCLUSIE

6.1 Inleiding

In de PI Nieuwegein wordt sinds 2003 het (pilot)project herstelgerichte detentie uitgevoerd. In dit onderzoek zijn de opzet en de uitvoering van het project geëvalueerd. De volgende drie onderzoeksvragen stonden in het onderzoek centraal:

- *Op welke principes en ervaringen is het project herstelgerichte detentie gebaseerd?*
- *Wat zijn de praktijkervaringen met het project herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein?*
- *Is het zinvol om herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden op landelijke schaal in te voeren? Zo ja, op welke wijze en voor welke categorieën gedetineerden?*

Hierna zullen deze drie vragen worden beantwoord. Dit wordt gedaan op basis van de bevindingen uit de voorgaande hoofdstukken, aangevuld met de informatie verkregen uit twee afsluitende interviews met Dr. J. Blad (Erasmus Universiteit Rotterdam) en Prof. Dr. F.W. Winkel (Universiteit van Tilburg), met wie de resultaten van het onderzoek zijn besproken.

6.2 Principes en uitgangspunten (planevaluatie)

Aanleiding en doel

Het project herstelgerichte detentie is gebaseerd op de praktijk van herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden in de pi's in België, waarmee eind jaren negentig is gestart en waar het herstelgerichte detentiemodel vanaf 2000 in alle gevangenissen in België is geïmplementeerd. Naast de Belgische praktijk heeft men zich in Nieuwegein laten inspireren door het rapport 'Rentray: de justitiële jeugdinstelling als rehabilitatiecentrum', waarin een ideaalmodel van herstelgerichte detentie wordt beschreven (Blad en Pauwelsen, 2003). Het project heeft tot doel te komen tot een detentieomgeving waarin ruimte is om over het delict te praten en te komen tot bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid ten aanzien van hetgeen de gedetineerde heeft aangericht.

Organisatie

De organisatie en coördinatie van het project is in handen van de herstelconsulent. Daarnaast zijn verschillende interne afdelingen en externe organisaties bij het project betrokken. Medewerkers van deze afdelingen en organisaties spelen een belangrijke rol bij de uitvoering van de verschillende deelactiviteiten.

(Uitwerking) projectplan

In 2005 is een projectplan opgesteld, waarin richting wordt gegeven aan de opzet van het project en de activiteiten die moeten worden uitgevoerd. Hierin is een driedeling gemaakt naar activiteiten gericht op de gedetineerde, het personeel en de samenleving. Later is dit uitgewerkt in concrete activiteiten: tien interventies en twee procedurele activiteiten. Deze activiteiten dekken echter nog niet alle voornemens in het projectplan. Activiteiten die tot doel hebben de detentiecultuur te veranderen (zoals scholing en voorlichting van personeel) zijn nog niet uitgewerkt. Dergelijke activiteiten zijn echter van belang voor het realiseren van een detentiecultuur waarin ruimte is om over het delict te praten. Ook voor activiteiten gericht op de samenleving zijn nog geen concrete plannen uitgewerkt. Voorbeelden van dergelijke activiteiten zijn het faciliteren en initiëren van de uitwisseling en samenwerking met ideële, levensbeschouwelijke, maatschappelijk georiënteerde organisaties en commerciële bedrijven of ambtelijke instanties die arbeid kunnen genereren voor gedetineerden en ex-gedetineerden. De resultaten en/of opbrengsten van deze activiteiten komen (zichtbaar) direct of indirect ten goede aan slachtoffers en de samenleving.

Onderbouwing

In het project wordt gebruikgemaakt van activiteiten gericht op bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid, die moet leiden tot gedragsverandering. In vier van de tien interventies (herstelbemiddeling, de multidisciplinaire leergroep puinruimen, de film- en discussiedagen en het werktheater) is dit mechanisme dat moet leiden tot gedragsverandering terug te vinden. Voor de overige activiteiten (zoals de vader-kinddagen en de meditatiecursus) is dit echter in mindere mate of niet het geval. Met herstelbemiddeling en groepsprogramma's gericht op bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid is in binnen- en buitenland al veel ervaring opgedaan, maar voor activiteiten als meditatiecursussen of vader-kinddagen geldt dit in veel mindere mate. De (theoretische) onderbouwing van het project komt in het projectplan nog onvoldoende tot uitdrukking.

6.3 Ervaringen met het project in de praktijk (procesevaluatie)

Plan versus uitvoering

Het project wordt nog niet uitgevoerd zoals oorspronkelijk beoogd: van de twaalf voorgenomen activiteiten zijn er zes in uitvoering. Met enkele van de overige activiteiten wordt op korte termijn gestart, maar van een deel van de activiteiten is nog niet bekend wanneer.

De activiteiten die worden uitgevoerd, zijn nog met name gericht op de gedetineerde zelf. Van activiteiten gericht op de samenleving (een van de drie pijlers in het oorspronkelijke projectplan) is nauwelijks sprake. Dit geldt eveneens voor activiteiten voor het instellingspersoneel: deze worden nog niet

georganiseerd en hiervoor bestaan voor zover ons bekend ook nog geen concrete plannen.

Het project wordt grotendeels gefinancierd uit de reguliere middelen. Enkele externe organisaties ontvangen een (bescheiden) vergoeding voor hun bijdrage.

Deelname

Vanaf 2006 hebben 79 gedetineerden aan het project deelgenomen, van wie er veertien zijn uitgevallen. Deelnemers blijken vaker dan gemiddeld gedetineerd vanwege een geweldsdelict. Dit is te verklaren vanuit de insteek van het project, waarin de slachtoffercomponent een grote rol speelt. In principe komt elke gedetineerde voor het project in aanmerking, tenzij sprake is van ernstige psychische problemen of een zedendelict. De aanwezigheid van een persoonlijk slachtoffer is geen voorwaarde. Wel dient de gedetineerde gemotiveerd te zijn om zijn gedrag te veranderen.

Ervaringen betrokkenen

De deelnemers zijn positief over het project. De deelname draagt volgens de gedetineerden bij aan de bewustwording, de schuldverwerking en het nemen van verantwoordelijkheid. De gedetineerden zien geen verandering van het detentieklimaat in die zin dat het niet gemakkelijker is geworden over het delict te spreken. Er zijn geen indicaties dat het project voor de ene gedetineerde beter zou werken dan voor de andere.

Ook de meeste professioneel betrokkenen zijn positief over (de uitgangspunten van) het project. Alleen de piw'ers zijn wat sceptischer. Daarbij is deze groep nog vaak onbekend met het project.

Over de organisatie van het project zijn de beroepsmatig betrokkenen kritischer. Er zou te weinig capaciteit zijn en de aanstelling van de herstelconsulent bij de humanitaire geestelijke verzorging zou niet voor de hand liggen in verband met (de afwezigheid van) sturingsmogelijkheden vanuit de directie. Ook wordt de afwezigheid van formele samenwerkingsafspraken met externe partijen door sommige gesprekspartners onwenselijk gevonden.

6.4 Perspectief

Meerwaarde

De eerste ervaringen met betrekking tot het project in Nieuwegein zijn positief. Zowel in de literatuur als de praktijk zijn aanknopingspunten gevonden dat herstelgericht werken een meerwaarde heeft boven het traditionele detentieregime. Of het project ook daadwerkelijk effectief is, kan met dit onderzoek niet worden aangetoond. In zijn algemeenheid geldt dat er nog weinig ervaring is met (effecten van) herstelgericht werken. Met een aantal activiteiten is echter al wel positieve ervaringen opgedaan. Dit geldt met name voor activiteiten die via mechanismen als het creëren van bewustwording en morele reflectie moeten aanzetten tot gedragsverandering (zoals de activiteit

herstelbemiddeling en de cursus Slachtoffer in Beeld). Voor andere activiteiten (zoals de boefjesdagen en de vader-kinddagen) is minder duidelijk wat het werkzame mechanisme is en zijn in de literatuur ook geen aanwijzingen gevonden dat ze een positieve bijdrage leveren aan de projectdoelstelling. De activiteiten gericht op bewustwording en morele reflectie lijken het meest kansrijk.

Landelijke uitrol

Het is op het moment nog te vroeg om het project uit te rollen over de andere pi's in Nederland: het project is nog niet volledig uitontwikkeld. Feitelijk is nog sprake van een pre-pilot. Dit komt onder meer tot uitdrukking in het feit dat nog niet alle elementen van het oorspronkelijk projectplan in de uitvoering van het project worden teruggevonden.

Voordat landelijke uitrol aan de orde is, moet nog aan een aantal voorwaarden worden voldaan. Zo dient er in de toekomst meer evenwicht en samenhang te komen in het aanbod van activiteiten, waarin ook activiteiten worden opgenomen ten behoeve van de samenleving en het personeel. Met name het laatste is van groot belang voor de verandering van de detentiecultuur en het creëren van een breed draagvlak. Daarbij moet de (theoretische) onderbouwing van de activiteiten meer aandacht krijgen. Ook moet er worden geïnvesteerd in de uitvoeringscapaciteit en het formaliseren van afspraken met externe organisaties, waarvan het project erg afhankelijk is. Voor wat betreft de setting is het wenselijk na te gaan of een huis van bewaring de meest geschikte plaats is voor een dergelijk project. Tot slot dient te worden nagegaan in hoeverre kan worden aangesloten bij het landelijke project terugdringen recidive, dat vanaf dit jaar in alle gevangenissen in heel Nederland van kracht is.

LITERATUUR

- Aertsen, I. (2000). Victim-offender mediation in Belgium. In: Victim-Offender Mediation in Europe. Making restorative justice work. The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice (ed.), 153-192.
- Blad, J. en J. Pauwelsen (2003). Rentray: De justitiële jeugdinstelling als rehabilitatiecentrum. Rapport voor Rentray Flevoland. Rotterdam, Erasmus Universiteit.
- Bol, M.W. (1995). Gedragsbeïnvloeding door strafrechtelijk ingrijpen. Een literatuurstudie. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC).
- Brugman, D en J.K. van den Bos (2007). De effecten van herstelopvoeding op morele ontwikkeling bij delinquente jongens in een justitiële jeugdinstelling. Universiteit van Utrecht, vakgroep psychologie, afdeling ontwikkelingspsychologie.
- Van Camp, T, T. Van Win, I. Aertsen, P. Daeninck, F. Hodiaumont, H. Malempré (2004). Vademecum Herstelrecht en Gevangenis. Leuven: Academiapress.
- Daily, K. (2002). Restorative Justice. The real story. London: sage publications.
- Van Deurzen, I. (JAARTAL). Een actie-onderzoek in het penitentiair centrum van Hoogstraten.
- Dierx, J. (2006). Penal Mediation in Argentina and the Netherlands. Argentine Practices and Dutch principles. A comparative investigation. Memoria paper.
- Ditzhuijzen, J. van.J. Plaizir (2007). Plan- en procesevaluatie van de scholing van gevangenispersoneel in "Verbal Judo". Den Haag: WODC.
- Dubois, Ch. (2007). Restauration et détention en Belgique: genèse de la circulaire ministérielle du 4 octobre 2000.
- Frijns, J. Ervaringen uit twee jaar project herstelbemiddeling. In: Metanoia nr. 22, 2e kwartaal 2000.
- Groenhuijsen, M.S. (2007). Voordracht uitreiking Dr. Hendrik Muller Prijs, november 2007.
- Rea, L.M. (1998) Sycamore Tree Evaluation: Houston Texas, Prison Fellowship International.
- Hagemann, O. (2003). Restorative Justice in Prison? In: Repositioning Restorative Justice.
- Hissel, S.C.E.M., Jansen, M, Soethout, J.E., Tromp, E. (2006). Procesevaluatie Slachtoffer-dadergesprekken. Amsterdam: Regioplan.
- Homburg, G., Jonker, I., Soethout, J. (2002). Eindevaluatie Herstelbemiddeling. Amsterdam: Regioplan.
- Jansen, J. Taak- en functieomschrijving voor een herstelconsulent. Op: website Forum voor Hersteldetentie. Jaartal onbekend.

- Jansen- Van Driel, J. (2004). Herstel en Detentie. Een onderzoek naar de mogelijkheden van herstelgerichte detentie in relatie tot de geestelijke verzorgingspraktijk. Doctoraalscriptie Universiteit voor Humanistiek Utrecht.
- Jansen- Van Driel, J. (2005). Herstelgerichte detentie als uitdrukking van normatieve professionaliteit. In: Tijdschrift voor Humanistiek, jrg. 6 (2005) nr. 22 (jul.), p. 57-67.
- Jansen- Van Driel, J (2005). Verslag Forum voor Herstelgerichte Detentie. 'een appel op herstel'. Gent, 1 december 2005.
- Jansen, J. (2007). Herstelgerichte ontwikkelingen in Nieuwegein. In: Tijdschrift voor herstelrecht, 02, 2007.
- Jansen, J. (2003). We hebben een heel ander kind gezien. In Tijdschrift voor Herstelrecht 36-44.
- Jonckheere, A. (2007). Justitiepastoraat en herstelrechtelijke initiatieven. In: Pastorale Verkenningen, tijdschrift voor het Justitiepastoraat, No. 2. Justitiële verkenningen jaargang 27 april 3 01 Slachtofferhulp en herstelbemiddeling.
- Laarhoven -Aerts, van, C.M.A en M. de Winter (2007). Onderzoek naar opvattingen in het maatschappelijk veld over het programma herstelopvoeding. Universiteit van Utrecht, afdeling Pedagogiek en Onderwijskunde.
- Latimer, J., D. Muise en C. Dowden (2005). The effectiveness of restorative justice practices: a meta-analysis. London: Sage Publications.
- Leest, J (2005). Nieuwsgierige rechters en een goed schoolrapport. Bemiddelaars op zoek naar de effecten van hun product. Verslag van een werkbijeenkomst met Vlaamse en Nederlandse herstelbemiddelaars.
- Liebmann, M (2006). An international perspective. Paper for the 3rd International Winchester Restorative Justice Group Conference, March 2006.
- Loren Walker, J.D., M.P.H. (2002). Conferencing: A New Approach for Juvenile Justice in Honolulu. In: Federal Probation Journal, Volume 66, No. 1, June, 2002.
- Metanoia (2005). Slachtoffer in Beeld in het kader van Herstelgerichte detentie.
- Ministeriele omzendbrief (België) nr. 1719 van 4 oktober 2000: Omschrijving functie herstelconsulent en coördinator herstelgerichte detentie.
- Ministerie van Justitie. Directoraat-Generaal Preventie, Jeugd en Sancties, directie justitieel jeugdbeleid (2007). Aanbiedingsbrief onderzoeksrapporten effectstudie en draagvlakonderzoek herstelopvoeding.
- Newell, T. (2003). Building Restorative Prisons. Eforum, juni 2003.
- Newell, T. en K. Edgar (2006). Restorative Justice in Prisons. A guidebook to making it happen. Sheffield Gables: Waterside Press. Gebruik gemaakt van de toolkits op de website van de Waterside Press:
[http://www.watersidepress.co.uk/acatalog/Restorative Justice in Prisons Toolkit.html](http://www.watersidepress.co.uk/acatalog/Restorative_Justice_in_Prisons_Toolkit.html)

- Neys, A (2000). Schuldverwerking bij daders van levensdelicten tijdens de fase van detentie. In: *Metanoia*, nr. 22, 2^e kwartaal 2000.
- Pemberton, A., Winkel F.W. en Groenhuijsen M.S. (2007). Taking victims seriously in restorative justice. In: *International Perspectives in Victimology*, 3(1), 4-14.
- Penitentiaire Inrichtingen Utrecht, locatie Nieuwegein (2006). Evaluatie project herstelgerichte detentie. Interne tussenevaluatie.
- Penitentiaire inrichtingen Utrecht, locatie Nieuwegein (2005). Projectplan Herstelgerichte detentie PI Nieuwegein.
- Rhijn, A. van (2007). Praktijkberichten. Een kei met datum. Herstelbemiddeling in de P.I. Nieuwegein, 2004-2007. In *Tijdschrift voor Herstelrecht* (welke jaargang?)
- Rea, L.M. Sycamore Tree Evaluation: Houston Texas, Prison Fellowship International, 1998. RJ in prisons.
- Sherman, L.W. and Strang, H. (2007). *Restorative Justice: The Evidence*. London: The Smith Institute.
- Sherman, L.W. (2000). Recidivism patterns in the Canberra reintegrative shaming experiments (RISE). Center for Restorative Justice Research School of social sciences. Australian National University.
- Slachtofferhulp Nederland (2005). Een confrontatie tussen theorie en praktijk: SHN en herstelrecht.
- Stokkom, Van, B. (2004). Herstelbeginselen tijdens detentie nader bekeken: de opbouw van een sociaal netwerk rondom de gedetineerde. Centrum voor Ethiek, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Tweede Kamer, vergaderjaar 2003-2004, 27 213, nr. 8., Beleidsbrief slachtofferzorg.
- Tweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 27 213, nr. 11., Kamerstukken II.
- Vanacker, J. (2002). Herstel en detentie. Hommage aan Professor Dr. Tony Peters. Brussel: Politeia N.V.
- Vanfraechem, I. (2004). Herstelgericht Groepsoverleg in Vlaanderen. Verslag van een wetenschappelijk begeleid pilootproject. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Verstraete A. (1999). Een actie-onderzoek in de centrale gevangenis van Leuven.
- VZW Suggnomè (2006). Jaarverslag 2006. Forum voor herstelrecht en bemiddeling. Leuven.
- Weijers, I. (2003). Het herstelgesprek: Overwegingen en aanbevelingen naar aanleiding van een studiereis In: *Proces*, Tijdschrift voor berechting en reclassering 82, 4, 166-188.
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (2001). Justitiële Verkenningen, themanummer Slachtofferhulp en Herstelbemiddeling, jaargang 27. Gouda: Quint.
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (2007). Startnotitie onderzoek herstelbemiddeling in PI Nieuwegein.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1

Overzicht gesprekspartners

1. Drs. C.A.I. Baakman, R.K. Geestelijk verzorger DJI
2. Dr. J. Blad, Hoofddocent strafrecht, Juridische Faculteit Erasmus Universiteit Rotterdam
3. Mevrouw K. Buntinx, herstelbemiddelaar Suggnomè, Forum voor herstelrecht en –bemiddeling in België
4. Mevrouw M. Beckers, coördinator herstelgerichte detentie Regionale directie Noord DG EPI - FOD Justitie, België
5. De heer M. El Hadeb, penitentiair inrichtingswerker PI Utrecht, locatie Nieuwegein
6. Mevrouw T. de Jager, penitentiair inrichtingswerker PI Utrecht, locatie Nieuwegein
7. Mevrouw drs. J. Jansen, herstelconsulent en geestelijk verzorger humanistische nominatie PI Utrecht, locatie Nieuwegein
8. Mevrouw mr. A.M.E. de Jong, beleidsmedewerker DJI, ministerie van Justitie
9. De heer H. Karssen, PI Noord-Holland Noord, unitdirecteur locatie Schutterswei Heerhugowaard
10. Mevrouw T. Kosker, penitentiair inrichtingswerker PI Utrecht, locatie Nieuwegein
11. De heer T. Laurens, PI Cluster Achterhoek, medewerker TR locatie Overhoek
12. De heer E.M. Loukili, interventiecoach Stichting Verslavings Reclassering Amersfoort (SVG)
13. De heer K. MacDougall, PI Rotterdam, medewerker MMD locatie 't Schouw
14. De heer K. de Mul, penitentiair inrichtingswerker PI Utrecht, locatie Nieuwegein
15. Mevrouw drs. T. Oudenaarden, beleidsmedewerker DJI, ministerie van Justitie
16. De heer J. Pecher, penitentiair inrichtingswerker PI Utrecht, locatie Nieuwegein
17. Mevrouw A. Talen, PI Zwolle, Hoofd Coördinatie Bureau Terugdringen Recidive (CBTR)
18. Mevrouw C. Traas, penitentiair inrichtingswerker, PI Utrecht, locatie Nieuwegein
19. De heer P. M. Verbruggen, PI Utrecht, unitdirecteur locatie Nieuwegein
20. De heer H. P. Versteeg, MBA, PI Utrecht directeur locatie Nieuwegein
21. De heer P. Versteeg, penitentiair inrichtingswerker PI Utrecht, locatie Nieuwegein
22. Mevrouw M. Vos, PI Amsterdam, directeur locatie Havenstraat

23. Prof. Dr. F.W. Winkel, Hoogleraar psychologische victimologie
Universiteit van Tilburg
24. Mevrouw L. Woudenberg, penitentiair inrichtingswerker PI Utrecht,
locatie Nieuwegein
25. Mevrouw S. van Zaal, Manager cursussen en vernieuwing Slachtoffer in
Beeld

BIJLAGE 2

Elementen van een herstelgericht detentieregime (BLAD, 2003)

Cultureel

- Een algemene positieve cultuur van respect voor iedereen en van het bieden van groeimogelijkheden en van een goede vertrouwensrelatie.
- Een regime van minimale beperkingen en legitimering van die beperkingen.
- Respect voor (met name morele) vrijheid en activering van verantwoordelijkheid van keuzen.
- Een positieve en onbevreesde houding ten opzichte van conflicten op basis van de erkenning van het constructieve potentieel ervan.
- Een integere verantwoordingscultuur onder het personeel.
- Optimalisering van de mogelijkheden tot participatie in belangrijke evenementen en beslissingen.
- Erkenning van het centrale belang van slachtofferschap.
- Erkenning van het centrale belang van herstel en herstelgerichte initiatieven.

Structureel

- Herstelgerichte programma-elementen:
  - 1 herstelgerichte intake;
  - 2 delictanalyse;
  - 3 victim awareness-bevordering;
  - 4 verontschuldigingsbrief-project;
  - 5 mogelijkheden tot mediation of herstelgericht groepsoverleg;
  - 6 herstelgerichte, productieve activiteiten;
  - 7 ontmoetingen met bezoekers;
  - 8 groepsoverleg met betrekking tot STP en planning vrijlating;
  - 9 nazorg mentor;
  - 10 uitdrukkelijke erkenning rehabilitatie.
- Doorlaatbare muren of gecontroleerde openheid. Hiermee wordt bedoeld op openheid en toegankelijkheid ten opzichte van de familie en vrienden van bewoners, openheid en toegankelijkheid voor slachtoffers en netwerkvorming met de lokale samenleving.
- Beveiligde periferie, veilig centrum (optimale bewegingsvrijheid): de samenleving binnen de muren moet zo vrij en veilig mogelijk zijn.
- Training en scholing in herstelgerichte cultuur voor het personeel.
- Training en scholing in methodieken van het herstelrecht: bemiddeling en herstelgericht groepsoverleg.
- Bemiddelende klachtbehandeling: procedures zo inrichten dat bij klachten altijd eerst een bemiddelende benadering wordt gekozen.
- Een maatschappelijk netwerk dat de rehabilitatie kan uitdrukken en versterken. Dit maatschappelijk netwerk omvat instanties waarmee continu

kan worden samengewerkt en personen die incidenteel kunnen worden aangesproken, al naar gelang de behoeften.

BIJLAGE 3

Activiteiten PI Nieuwegein

Naam project	Thema's	Doelgroep	Frequentie	Aantal deelnemers per jaar	Sinds	Betrokken partijen
Lopende activiteiten:						
Herstelbemiddeling	Morele reflectie, bewustwording en reïntegratie	Alle gedetineerden mits gemotiveerd om leven te veranderen., Alle gedetineerden	2007: Aanvragen: 23 2008: Aanvragen: 7	2007: Aanvragen: 23 2008: Aanvragen: 7	Oktober 2003	Herstelconsulent Herstelbemiddelaar Geestelijke verzorging (katholieke denominatie)
Voorlichting gedetineerden	Voorlichting	Alle gedetineerden	N.v.t.	Alle gedetineerden in PI Nieuwegein	Oktober 2003	Herstelconsulent
Multidisciplinaire Leergroep puinruimen	Morele reflectie, bewustwording, ontwikkelen van inzicht en motiveren tot herstel en reïntegratie.	Alle gedetineerden mits: gemotiveerd om hun leven te veranderen, geen ernstige psychische problematiek, een geplande verblijfsduur van meer dan twee maanden.	Wekelijkse een dagdeel van tweeënehalf uur, gedurende een periode van acht weken.	8 tot 10 deelnemers per groep, +/- 50 per jaar	Januari 2008	Geestelijke verzorging (katholieke denominatie) Herstelconsulent Afdeling onderwijs Afdeling MMD Reclassering Slachtoffer in Beeld Delinquentie en Samenleving
Werktheater Stichting formaat	Morele reflectie, schaamte, bewustwording en reïntegratie	Alle gedetineerden	Twee maal per jaar, 1 dag, eerstvolgende op 9 april.	80 tot 100 gedetineerden per keer	Oktober 2007	Stichting Formaat Herstelconsulent Geestelijke verzorging (katholieke denomatie)
Vader-kinddagen	Relatie delinquent met gezin	1. Alle gedetineerden en hun gezin. 2. Vaste groep afgestrafte gedetineerden van maximaal 8 personen.	1. Voor alle gedetineerden 2 keer per jaar. 2. Voor afgestrafte gedetineerden: Eens per vier weken komen kinderen tussen de 3 en 16 jaar spelen en praten met hun vader. Het gaat om een vaste groep gedetineerden,	1. 30 tot 40 2. 8 per week, maximaal een jaar per gedetineerde	1. Voor alle gedetineerden: 2000 2. Voor afgestrafte gedetineerden: Eind 2007	1. Afdeling educatie Geestelijke verzorging PIW-ers (eventueel ook andere medewerkers die zich hebben aangemeld.) 2. Exodus Maatschappelijk werk Afdelingshoofd PIW-ers

				i.t.t. tot de eerste vorm waarbij dus alle gedetineerden zich per keer kunnen aanmelden.			
Boefjesdagen	Voorlichting aan kinderen	Samenleving	Elke 14 dagen	18-30 leerlingen per keer, afkomstig van groep 8 van 20 scholen in de regio.	November 2007	Geestelijke verzorging (katholieke denominatie) Directie Directiesecretaresse PIW-ers	
Nog te starten:							
Herstelgerichte intake	Voorlichting aan delinquent over herstelgerichte detentie in brede zin	Gedetineerde	Moet vanaf januari 2008 structurele voorziening worden.	Vooralsnog incidenteel	Onbekend	Geestelijke verzorging (katholieke denominatie)	
Film- en discussiedagen	Morele reflectie, bewustwording	Gedetineerde. Het is de bedoeling om na de opstartfase ook burgers te betrekken die meekijken en mee discussiëren.	Start in februari. Moet een maal per maanden gaan plaatsvinden voor 2 uur per sessie	Per filmmiddag zullen zo'n 8 gedetineerden kunnen meedoen.	Onbekend	Herstelconsulent Afdeling educatie	
SIB-cursus in traject Reclassering	Inzicht krijgen in gevolgen van crimineel gedrag voor naasten en slachtoffers en bespreken mogelijkheden voor herstel.	Gedetineerde	Nog niet bekend	Nog niet bekend	Onbekend	Slachtoffer in Beeld Reclassering	
Verhaaltjes voor het slapen gaan	Opvoedingsondersteuning	Gedetineerde en gezin	Moet dit voorjaar gaan lopen	Nog niet bekend	Onbekend	Geestelijke verzorging (katholieke denominatie) Afdeling Educatie Bibliotheek-medewerkers	
Meditatiecursus	Meditatieve ontspanning en bewustwording	Onbekend	8 sessies	Onbekend	Voorjaar 2008	Geestelijke verzorging, (protestante denominatie)	
Pre-releaseconferences	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Onbekend	

BIJLAGE 4

Leden begeleidingscommissie

1. De heer drs. M. Kruissink, ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)
2. Mevrouw dr. K. Wittebrood, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)
3. De heer mr. A. Doeser, ministerie van Justitie, afdeling Preventie en Slachtofferbeleid
4. Mevrouw drs. T. Oudenaarden, ministerie van Justitie, Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI)

